

129.065

OSNOVI VOJNE
ANDRAGOGIJE

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

MINISTARSTVO OBRANE

Ustavni zakon
O ustrojstvu
i nadležnosti
organa
vojne
obrane
i
oblasti
vojne
obrane

VOJNOIZDATIČKI ZAVOD

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA PEDESET DRUGA

Odgovorni urednik

Pukovnik RAŠKO POPOVIC

Urednik-redaktor

Pukovnik SERGIJE SARUNAC

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

CENTRALNA VOJNA BIBLIOTEKA

INV. BR.

129.065

dr Z. KOLAR, prof. Đ. MIJATOVIĆ, dr I. MRMAK,
M. OGNJANOVIĆ i B. TACOVIĆ

OSNOVI VOJNE ANDRAGOGIJE

CENTRALNA
VOJNA
BIBLIOTEKA

BEOGRAD 1967.

Ovaj rad napisala je grupa autora, a na inicijativu i u organizaciji Uprave za moralno-političko vaspitanje. Prilikom izrade osnovne koncepcije rada konsultovane su zainteresovane uprave DSNO i druge vojne ustanove, posebno Nastavna uprava Generalštaba, što je doprinelo izgrađivanju jedinstvene zamisli i uticalo na njegov kvalitet.

Pukovnik *Zdravko KOLAR*, doktor pedagoških nauka, napisao je glave: Predmet i zadaci vojne andragogije, Funkcija i vrste vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, Faktori vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji (delovi: Objektivni faktori vojnog vaspitanja i obrazovanja, a od subjektivnih faktora — Starešina kao faktor vaspitanja i obrazovanja), Nastavni plan i program, Nastavni principi, Vannastavni obrazovni rad i Slobodne aktivnosti vojnika i pitomaca.

Pukovnik *Đoko MIJATOVIĆ*, profesor pedagogije, napisao je celo poglavlje Teorija i praksa vojnog vaspitanja (Cilj i osnovne karakteristike vaspitanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, Intelktualno vaspitanje, Moralno vaspitanje, Fizičko vaspitanje, Estetsko vaspitanje i Opšte-tehničko vaspitanje).

Pukovnik *Ilija MRMAK*, doktor pedagoških nauka, napisao je: Uvod u rad i poglavlja: Si-

stem vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, Faktori vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji (delovi: Organizacija Saveza komunista u procesu vaspitanja i obrazovanja, Vojni kolektiv u procesu vaspitanja i obrazovanja i Pojedinaac — vaspitanik u procesu vaspitanja i obrazovanja), Osnovne karakteristike ličnosti u procesu vojnog vaspitanja i obrazovanja, Pojam i zadaci obrazovanja, Sadržaj i vrste obrazovanja i njihove karakteristike, Proces obrazovanja, Vidovi obrazovanja, Pojam, karakteristike i vrste vojne nastave, Nastavne metode, Proveravanje i ocenjivanje znanja, veština i navika, Samoobrazovanje i Metodologija vojnih andragoških istraživanja.

Potpukovnik *Milun OGNJANOVIĆ*, napisao je glave: Nastavna sredstva i Nastavni objekti.

Pukovnik *Branko TACOVIĆ*, napisao je glavu: Organizacija nastave.

Stručnu redakciju knjige izvršili su pukovnici dr *Zdravko KOLAR* i dr *Ilija MRMAK*.

U V O D

Vojna nauka, tehnika i naoružanje, a u vezi sa tim i vojna organizacija i način ratovanja, doživljavaju u svetu posle drugog svetskog rata vrlo intenzivan i dinamičan razvitak. U takvoj situaciji, kao logična posledica tih kretanja, vojnom vaspitanju i obrazovanju postavljaju se sve obimniji i složeniji zadaci — da pripremi jedinice i pojedince za uspešno ratovanje u uslovima savremene borbe, da pronađe najracionalnija i najefikasnija rešenja, koja će odgovarati novim okolnostima.

U težnji da se udovolji ovim potrebama u svim savremenim armijama preduzimaju se organizovana i intenzivna nastojanja na tome da se oforme opšte i specijalne teorije vojnog vaspitanja i obrazovanja, koje bi poslužile kao osnova za dalje usmeravanje vojne vaspitno-obrazovne delatnosti. To je utoliko jače izraženo što se vojno vaspitanje i obrazovanje ranije razvijalo pretežno kao praktična a manje kao teorijska delatnost, radi ispunjenja konkretnih potreba vaspitanja i obrazovanja starešina, vojnika i jedinica u određenim istorijskim okolnostima. Pošto u sadašnjoj fazi takva orijentacija vojnog vaspitanja i obrazovanja nije više dovoljna, javila se neophodnost da se dosadašnja praktična iskustva i teorijska ostvarenja u vojnom vaspitanju i obrazovanju uopšte i teorijski osvetle, a sistematski se razvija i naučnoistraživački rad u toj oblasti, da bi se došlo do novih saznanja i zakonitosti.

Bogata iskustva u oblasti vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, stečena u praksi dugo-

godišnje delatnosti velikog broja starešina, moraju u ovim okolnostima, takođe, da se analitički izuče, teorijski osvetle i uopšte, da bi poslužila komandama, upravama i svim starešinama koji se u manjoj ili većoj meri bave vaspitno-obrazovnim radom kao osnovu za dalje usmeravanje njihove praktične delatnosti. Zato su i naponi u tom pravcu sve izraženiji. Oni su usmereni, osim na prikupljanje, proučavanje, ocenu i uopštavanje dosadašnjih praktičnih iskustava i teorijskih ostvarenja, i na naučno zasnovana i programski orijentisana istraživanja vojne vaspitno-obrazovne prakse. Ta istraživanja počela su, istina, u novije vreme, ali su već dala veoma korisne rezultate.

U težnji da se teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja naučno zasnuje i konstituiše, došlo je, opravdano, do njenog oslanjanja i na tekovine drugih srodnih nauka: filozofije, logike, sociologije i dr., a posebno na tekovine pedagogije i psihologije. To je bio i jedino moguć put i uslov naučnog fundiranja i razvijanja.

Oslanjanje na opšte filozofske, sociološke i psihološke zakonitosti zajedničko je svim društvenim naukama i predstavlja bazu njihove naučne egzistencije. Razumljivo je, takođe, i to što se teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja, naročito u prvo vreme, snažno oslonila na pedagošku nauku, pošto su u pedagogiji naučno obrađena i uopštena mnoga vaspitno-obrazovna iskustva. To što su ta iskustva uopštena na području vaspitno-obrazovnog rada sa decom i omladinom nije u prvi momenat imalo većeg značaja. Ona su u sebi sadržavala i zakonitosti opštije prirode, pošto zakonitosti vaspitno-obrazovnog rada na jednom, posebnom području — u ovom slučaju na području vaspitanja i obrazovanja dece i omladine — imaju u sebi mnogo opšteg, onog što se odnosi i na ostala područja vaspitanja i obrazovanja. Zato je i teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja mogla u opštim pedagoškim zakonitostima naći u to vreme solidan oslonac za svoje dalje razvijanje. Ali, već od samog početka jasno se nametao zahtev za izučavanjem specifičnog, onog što karakteriše vojno vaspitanje i obrazovanje.

Međutim, za naučno zasnivanje vojnog vaspitanja i obrazovanja od osobite je važnosti sve brži razvoj andra-

gogije, pošto je predmet izučavanja andragogije odrastao čovek, njegovo vaspitanje i obrazovanje, što je i predmet izučavanja vojne teorije vaspitanja i obrazovanja. Zato opšte andragoške zakonitosti nalaze primenu i u vojnom vaspitanju i obrazovanju, a teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja je samo specifična oblast andragogije.

Ali, kada se ukazuje na vezu vojne andragogije sa opštom andragoškom teorijom, potrebno je imati u vidu da ta veza, ma koliko bila snažna, nije ipak takva da bi opšta andragoška teorija činila suvišnom vojnu andragogiju, kao specifičnu andragošku oblast — da bi ta nauka mogla poslužiti kao osnova celokupne delatnosti u vojnom vaspitanju i obrazovanju. Prihvatanje takvog stanovišta značilo bi zapostavljanje specifičnosti, važnih za razvijanje vaspitanja i obrazovanja na vojnom području. Opšte zakonitosti andragogije mogu poslužiti samo kao polazna osnova i širi okvir sagledavanja pojedinih vojnih vaspitno-obrazovnih problema, dok se konkretnija rešenja mogu naći samo razvijanjem vlastite teorije, zasnovane na planškom izučavanju vlastite vaspitno-obrazovne prakse.

Upravo su sve razvijenija nastojanja, a u vezi sa tim i dobijeni rezultati u naučnom izučavanju vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, i stvorila mogućnost da se postave osnove naučne teorije vojnog vaspitanja i obrazovanja — vojne andragogije, koja će, oslanjajući se na naučnoistraživački rad i na naučnu verifikaciju praktičnih i teorijskih iskustava, omogućiti dalje pronicanje u zakonitosti vojnog vaspitanja i obrazovanja. Ovim se, s jedne strane, vojna andragogija sve zapaženije konstituiše kao nauka a istovremeno se afirmiše i kao elemenat sistema naših vojnih nauka. S druge strane, ona izrasta kao posebna oblast opšte naučne teorije vaspitno-obrazovnog rada sa odraslima, što je logičan rezultat pozicije koju ima vaspitanje i obrazovanje u Jugoslovenskoj narodnoj armiji u sistemu vaspitanja i obrazovanja u našoj socijalističkoj zajednici.

Svesni smo toga da rad koji prezentiramo predstavlja samo početni korak u razvijanju naše vojne andragoške misli i da ne odražava sve tendencije i celokupan razvoj vojne andragogije. Kao prvi ozbiljniji napor ove vrste, on

nužno ima i određene slabosti, koje su izražene u prvom redu u neujednačenosti i neuravnoteženosti pojedinih delova i u nedovoljnoj razrađenosti nekih elemenata. Ove njegove karakteristike, pored subjektivnih ograničenosti, rezultat su naših objektivnih uslova. U delovima gde je bilo manje naučnih istraživanja i gde se raspolagalo sa manje naučnoproverenih činjenica nužno se moralo ostati samo na opštim stavovima. Ovo još jednom potvrđuje značaj naučnih istraživanja u ovoj oblasti i ističe činjenicu da metodologija vojnih andragoških istraživanja zaslužuje osobitu pažnju.

Pristupajući pisanju ovog dela, naša namera i nije bila da napišemo kompletnu, na sopstvenim naučnim istraživanjima potpuno zasnovanu, sistematski do kraja razrađenu teoriju vojne andragogije. To može biti samo rezultat široko razvijenog i dugotrajnog naučnoistraživačkog rada u oblasti vojne andragogije. Naš cilj bio je da osvetlimo osnovna područja i oblasti vojnog vaspitanja i obrazovanja i pružimo, u globalnim okvirima, naučno zasnovanu teoriju vojne andragogije. U tom pogledu učinjeni su i značajni pokušaji odgovarajuće naučne sistematizacije ključnih i aktuelnih problema, i izložene opšte zakonitosti koje se odnose na vojno vaspitanje i obrazovanje u celini. Prirodno je, zato, da se nije moglo ulaziti i u metodičke probleme iz oblasti vaspitanja i obrazovanja. Razrada tih konkretnih pitanja organizacije vaspitanja i obrazovanja ulazi u okvire metodike vaspitanja i metodika pojedinih obrazovnih predmeta. Ali, već i samo uočavanje opštih zakonitosti, i postavljanje opšteg okvira, pruža oslonac organizaciji i teorijskoj razradi vaspitno-obrazovnog rada i u pojedinim oblastima.

Rad je namenjen u prvom redu starešinama osnovnih jedinica i nastavnicima u školama, ali može poslužiti i svim drugim starešinama koje se praktično ili sa teorijskog aspekta bave vaspitanjem i obrazovanjem. Knjiga se može koristiti i kao udžbenik za pitomce vojnih akademija, mada nije pisana isključivo sa tom namenom. Ona čitaoce orijentiše na pravilnu organizaciju vaspitanja i obrazovanja, pruža im opšte principe, metode i sredstva i u opštim relacijama ukazuje na pravilno postupanje u

vaspitno-obrazovnoj praksi. Ovakav prilaz ne isključuje, već pretpostavlja, kreativnost onih koji realizuju vojno vaspitanje i obrazovanje. Bez toga, bez povezivanja sa praksom i vlastitim iskustvima, i bez stvaralačke primene u praksi, sve pa i najbolje ovde iznete teorijske koncepcije ostaće beživotne.

Upravo rukovodeći se time, obraćamo se čitaocima sa molbom za kritičku i objektivnu ocenu, za primedbe i predloge, pošto smatramo da bogata iskustva i dosad izgrađeni stavovi naših starešina i praktičara i onih koji se bave teorijom mogu u velikoj meri doprineti pripremi još boljeg i potpunijeg izdanja.

PRVI DEO

PRVI DEO

Opšta pitanja vojnog vaspitanja i obrazovanja

PREDMET I ZADACI VOJNE ANDRAGOGIJE

POJAM I SUŠTINA VASPITANJA I OBRAZOVANJA U ARMIJI

Za uspešno razvijanje vaspitno-obrazovnog rada u armiji značajno je utvrditi njegovu suštinu i zakonitosti, ono što ga objektivno uslovljava, kao i ono što zavisi od subjektivnih činilaca. Kako vaspitanje i obrazovanje nije svojstveno samo armiji, niti se u armiji odvija nezavisno od drugih društvenih sredina, to za potpun odgovor na pitanja kakav treba da bude vaspitno-obrazovni rad u armiji, na kojim osnovama je zasnovan, koje ga zakonitosti karakterišu itd. nije dovoljno poći samo od armijskih činilaca, već i od svih onih koji determinišu vaspitanje i obrazovanje u društvu kao celini pa, prema tome, i u armiji čiji je ona deo.

Pojam i karakteristike vaspitanja i obrazovanja

Vaspitanje i obrazovanje je funkcija društva i pretpostavka njegovog razvitka. Da bi se razvijalo, društvo mora prenositi iskustvo jedne generacije na drugu, mora osposobljavati jednu generaciju da radi i stvara, koristeći se dostignućima svih dotadašnjih generacija — osposobljavati se da neprekidno unapređuje svoju delatnost. Time se obezbeđuje neprekidan razvitak ljudskog roda.

Društvene potrebe za vaspitanjem i obrazovanjem neprekidno su rasle i, stoga, postavljale pred ovo sve obimnije i složenije zadatke. Da bi vaspitanje i obrazovanje moglo da odgovori neprekidno povećavanim zadacima

moralo se zasnivati na svesnim ljudskim naporima i nastojanjima da im potpuno odgovori. Postavši jednom predmetom svesne ljudske delatnosti, vaspitanje i obrazovanje se manje ili više dosledno, jače ili slabije izraženo razvijalo u skladu s narastajućim društvenim potrebama.

Društvena uloga i zadaci vaspitanja i obrazovanja ne bi se mogli ostvariti, bez usmeravanja ka određenom cilju i svesnog nastojanja da se on dostigne. Time se omogućuje da se vaspitno-obrazovnim radom ljudi pripremaju i osposobljavaju za ulogu koju im namenjuje društvo i život u njemu. Razumljivo da, kao što nema društva koje ne bi bilo vezano za određenu epohu i koje ne bi sačinjavale određene snage, tako nema ni vaspitanja i obrazovanja koje ne bi bilo vezano za konkretno društvo. Vaspitanje i obrazovanje je uvek služilo društvenim snagama koje su bile nosilac toga procesa. Otuda klasno društvo nije moglo imati natklasno vaspitanje i obrazovanje, niti je ono moglo da služi jednako svim društvenim snagama i slojevima. Zato se ne može govoriti o vaspitanju i obrazovanju van vremena i društva, već o konkretnom vaspitanju i obrazovanju, sa konkretnom ulogom i zadacima.

Za ostvarenje postavljenih vaspitno-obrazovnih zadataka potreban je određen stepen organizovanosti rada na vaspitanju i obrazovanju. I ukoliko se pred vaspitanje i obrazovanje postavljaju obimniji i složeniji zadaci, ukoliko ovim procesom treba obuhvatiti veći broj ljudi, različitog uzrasta i obrazovanja i ukoliko je veća potreba diferencijacije u ovom radu, utoliko je neophodniji viši stepen njegove organizovanosti. U traženju odgovora na pitanja šta treba da čini sadržaj vaspitanja i obrazovanja, koji način rada je najefikasniji, koja organizaciona rešenja su najcelishodnija itd., ispoljavalo se nastojanje za organizovanošću vaspitanja i obrazovanja.

Vaspitno-obrazovni zadaci su toliko obimni i složeni, a potrebe za vaspitanjem i obrazovanjem neprekidne, da ih je moguće savladati samo određenim sistemom kontinuiranog rada. I ma koliko pri tome bilo institucija u kojima se ovaj rad organizovano sprovodi i ma koliko se pojavljivalo faktora vaspitanja i obrazovanja, neophodan je određen stepen jedinstva njihovog delovanja, međuzavi-

nosti i uslovljenosti. Otuda proizilazi potreba za sistemom vaspitanja i obrazovanja u kome će naći svoje mesto sve organizacije i institucije koje se bave ovim radom i koje, ostvarujući svoje posebne zadatke, ostvaruju i opšte, one koji čine osnovu vaspitanja i obrazovanja u jednom društvu, čime se obezbeđuje jedinstvo, sistematičnost, skladnost i kontinuitet vaspitanja i obrazovanja.

Sve ovo govori o tome da se pod vaspitanjem i obrazovanjem ne podrazumeva bilo koji uticaj na čoveka, već uticaj koji ima određene odlike. Jedinstven proces vaspitanja i obrazovanja karakterišu svrsishodnost, organizovanost i sistematičnost uticanja na razvoj i izgrađivanje određenih svojstava ličnosti.

Svrsishodnost, usmerenost ka određenom cilju, organizovanost i sistematičnost su suštinske odlike toga procesa.

Isticanjem samo opštih odlika vaspitanja i obrazovanja, ukazuje se na ono što ga karakteriše kao jednu od društvenih funkcija. Ali isticanje zadataka, kao što su svestran i harmoničan razvoj ličnosti, pozitivna svojstva ličnosti, formiranje naučnog pogleda na svet itd., predstavlja već konkretnije određivanje sadržaja ovog pojma. Jer, ove odlike nisu svojstvene svakom vaspitanju i obrazovanju. Ono može biti i jednostrano, da ne vodi harmoničnom razvoju ličnosti, da ne bude usmereno razvijanju pozitivnih svojstava, već štaviše, da ide za izopačavanjem ljudskog lika pa ipak da bude organizovan, sistematičan i određenom cilju usmeren proces razvijanja ličnosti u skladu sa potrebama određenih društvenih snaga (izrazit primer takvog vaspitanja predstavlja fašističko vaspitanje). Zato je za puno određivanje pojma vaspitanja i obrazovanja neophodno istaći i odredbe koje ga opredeljuju kao vaspitanje i obrazovanje konkretnog društva, tj. konkretizovati svojstva i odlike ličnosti kojima se teži određenim vaspitanjem. Naše socijalističko vaspitanje predstavlja proces svestranog i harmoničnog razvijanja socijalističke ličnosti, koja će biti sposobna da nosi sav teret zadataka izgradnje i daljeg razvijanja socijalizma. Ovim su uslovljena svojstva ličnosti kojoj ono treba da teži.

Vaspitanje i obrazovanje u armiji karakterišu opšte odlike ovog procesa u društvu kome armija pripada i posebne odlike, svojstvene samo armiji, kao specifičnoj društvenoj organizaciji. Zato je, na primer, razvijanje svestrane socijalističke ličnosti jednako zadatak vaspitanja i obrazovanja celog našeg društva i naše armije. Ali, pred ovu delatnost u Armiji postavljaju se i posebni zadaci, koji proizilaze iz njenih potreba i uslova u kojima se ovaj proces odvija u njoj. Kod vojnika je neophodno razvijati osobine socijalističkog čoveka, koji će biti voljan i sposoban da brani nezavisnost svoje domovine u uslovima savremenog rata. Time vaspitanje i obrazovanje u Armiji zadržava sve bitne odlike ovog procesa u našem društvu, dobijajući i karakteristike koje su rezultat posebnih zadataka i uslova.

Suštinske odlike vaspitanja i obrazovanja ostaju, dakle, iste, bez obzira na razlike, uslovljene specifičnostima u kojima se odvija. Ovo je od izvanrednog značaja za postavljanje vaspitno-obrazovnog rada u bilo kojoj sredini, jer ma gde se odvijao, on mora da se kreće u okvirima opštih zakonitosti svojstvenih ovom procesu. No, isto toliko je značajno uočiti posebne odlike vojnog vaspitanja i obrazovanja, ono što ga čini svojevrsnim, po čemu se razlikuje od drugih. Jer, tek krećući se u okvirima opštih zakonitosti i zadovoljavajući konkretne potrebe, vaspitanje i obrazovanje u armiji može odgovoriti zadacima koji se postavljaju pred njega. Svako narušavanje ovih zakonitosti dovodi do deformacija koje mogu imati nepoželjne posledice u vaspitno-obrazovnim rezultatima.

Međusobni odnos pojmova vaspitanje i obrazovanje

Pod pojmom vaspitanje podrazumeva se ukupnost svrsishodno i sistematski organizovanih uticaja na razvoj ličnosti u skladu sa društveno postavljenim ciljem i zadacima.

Pod pojmom obrazovanje podrazumeva se proces sticanja znanja, veština i navika, razvijanja na toj osnovi shvatanja, uverenja, stavova i praktičnih postupaka, kao i određenih svojstava ličnosti.

Već iz same odredbe ovih pojmova uočljivo je njihovo jedinstvo, međuzavisnost i dijalektička povezanost. To predstavlja bitnu oznaku ovog procesa i pretpostavku njegove svestranosti, celovitosti i efikasnosti. Ali, vaspitanje i obrazovanje predstavljaju istovremeno i dve strane toga jedinstvenog procesa.

Trajno vaspitanje polazi od spoznaje određenih činjenica. Spoznajući činjenice, čovek se istovremeno na neki način odnosi prema onom što ne iskazuje. U procesu sticanja znanja, u spoznavanju objektivne stvarnosti, čovek, dakle, zauzima određene stavove prema svetu i pojavama koje spoznaje. Njegov je odnos aktivan prema svemu što ga okružuje, sa čime na neki način dolazi u dodir. I upravo u tom procesu se menjaju i izgrađuju shvatanja, stavovi, svojstva i osobine ličnosti. Na taj način, obrazujući se, čovek se istovremeno i vaspitava.

Moguće je razvijati kod ljudi određena ubeđenja, shvatanja, stavove, osećanja itd. i bez oslonca na stvarne i objektivne činjenice, bez sticanja sistema znanja. Ovakvo vaspitanje, međutim, ne samo što nije potpuno i trajno već je i ograničeno po mogućnostima. Zato i kada spoznaja mnogih činjenica objektivne stvarnosti ne ide u prilog organizatora vaspitanja (na primer, u savremenom buržoaskom vaspitnom sistemu), vaspitanje se ne zasniva samo na ubeđivanju, bez oslonca na činjenice, već se odabiraju fakti i objašnjavaju u skladu sa ciljem i zadacima vaspitanja.

Vaspitni efekti obrazovanja javljaju se i kada se u obrazovanju ne ističu posebni ciljevi vaspitanja. Jer, bez obzira da li su ciljevi vaspitanja posebno istaknuti u obrazovnom programu, uvek se obrazovni proces organizuje s namerom da se izgrađuje ličnost određenih svojstava. Toj nameri podređuje se sadržaj i način obrazovanja. Pored toga, sama obrazovna činjenica utiče na razvijanje određenih shvatanja i ubeđenja, a preko toga i postupaka. Razumljivo je što postoje razlike u vaspitnim rezultatima obrazovanja, koje su posledica boljeg ili lošijeg iskorišćavanja vaspitnih mogućnosti toga procesa.

Obrazovanje, dakle, nužno u sebi sadrži vaspitnu komponentu. Zato se ono ne može odvajati od vaspitanja. No,

postizanje potpunih vaspitnih efekata moguće je samo svrsishodnim postavljanjem obrazovnog procesa. Bez toga svesnog nastojanja da se u procesu obrazovanja svestrano vaspita ličnost, obrazovanje, shvaćeno samo kao proces sticanja znanja, neće samo za sebe rešiti zadatke vaspitanja, iako je ono njegova neophodna Osnova.

Ako se vaspitanje ne može zasnovati bez obrazovanja, a svako obrazovanje nužno nosi i vaspitne efekte, onda je neophodno da se ovaj proces sagleda u njegovom jedinstvu i da se u njemu ravnopravno istaknu i vaspitna i obrazovna komponenta. To, međutim, ne znači da su vaspitanje i obrazovanje identični, ili da se ne mogu odvojeno analizirati. Upravo radi isticanja suštine svakog od ovih procesa neophodno ih je odvojeno analizirati i sagledati ono što je bitno za svako od njih, ne gubeći pri tom iz vida i ono što im je zajedničko.

RAZVOJ VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Razvitak društva doveo je do diferenciranja vaspitno-obrazovnih potreba i uslova u kojima se odvijao vaspitno-obrazovni proces. Težeći da ostvari konkretne zadatke, koji su proizilazili iz određenih svojevrsnih potreba, i odvijajući se u specifičnim uslovima, vaspitno-obrazovni proces morao je da ispoljava i odlike, uslovljene tom funkcijom i tim uslovima. On je, istina, zadržao i opšte odlike, svojstvene ovoj vrsti društvene delatnosti, bez obzira na sredinu u kojoj se odvijao, ali je ispoljavao i posebne osobine, po kojima se razlikovao od istog procesa u drugim sredinama.

Armija spada u one društvene organizme koji se odlikuju izraženom svojevrsnošću. Izvršavajući posebne zadatke, u posebnim uslovima, armija je morala organizovati svoj život i rad shodno tim zadacima i uslovima. Time su nastale razlike u vaspitanju i obrazovanju u armiji u odnosu na druge društvene sredine. Ali, vaspitno-obrazovni rad u armiji determinišu i činioci koji odlučujuće utiču na to da on ima bitne odlike ovog procesa u društvu kome armija pripada. Ovo je, manje ili više, vidno u svim društvenim epohama i pojedinačnim slučajevima.

2. *Karakteristike vojnog vaspitanja i obrazovanja u robovlasničkom društvu*

Proces diferenciranja i osamostaljivanja vojnog vaspitno-obrazovnog sistema odvijao se postepeno. Pre pojave stalne armije u robovlasničkim državama (na primer, u Grčkoj) razvija se jedinstven vaspitno-obrazovni sistem, u koji je bilo uključeno vaspitanje i obrazovanje građanina i vojnika. Ipak, ispoljavaju se i specifične karakteristike vojnog vaspitanja i obrazovanja (po sadržaju i načinu rada, po organizovanju obučavanja jedinica). Ove karakteristike još su izrazitije kada su se pojavile stalne vojne formacije i najamničke vojske. Tada već nastaju potrebe za organizovanjem posebnog života, režima, načina funkcionisanja, obučavanja itd. ne samo kao izraz potreba rata već i zbog održavanja reda, discipline i poslušnosti u vreme mira.

Proces daljeg razvijanja vojnog vaspitno-obrazovnog sistema nastavlja se još snažnije u rimskoj vojsci. Stvaranje profesionalne armije dovelo je do sve većeg ispoljavanja svojevrskih odlika toga organizma u pogledu organizacije, funkcionisanja, unutrašnjeg života, sadržaja rada, pa, prema tome, i vaspitanja i obrazovanja. Zadaci koji su stajali pred vaspitanjem i obrazovanjem, realizovani u posebnim uslovima, morali su dati rešenja svojstvena samo toj sredini. Stoga se vaspitanje i obrazovanje u rimskoj vojsci razlikovalo od istog procesa u društvu van vojske po sadržaju, oblicima i metodama, zadržavajući, razumljivo, osnovna svojstva ovog procesa u rimskom robovlasničkom društvu.

3. *Vojno vaspitanje i obrazovanje u doba feudalizma*

Razvitak vojnog vaspitno-obrazovnog sistema usporen je (pa čak je i nazadovao) pojavom feudalizma. Feudalna rascepanost i nerazvijenost proizvodnih snaga negativno su uticale na potrebe i mogućnosti vaspitanja i obrazovanja. Sistem viteškog vaspitanja predstavljao je vojničku pripremu vlastelinske dece. Sedam viteških veština (pli-

vanje, jahanje, gađanje strelom, mačevanje, lov, stvaranje stihova i društvene igre) sadržaj su svetovnog vaspitanja i obrazovanja u feudalnom društvu. Otuda nerazvijenost i neizdiferenciranost vojnog vaspitno-obrazovnog sistema.

Razvoj vojnog vaspitanja i obrazovanja i njegovo osamostaljivanje i diferenciranje počinje omasovljenjem vaspitno-obrazovnog rada u društvu pojavom novog građanskog sloja, s jedne i stvaranjem najamničkih vojski i njihovog sistema vaspitanja i obrazovanja, s druge strane. Najamnički karakter vojske i pojava linijske taktike zatvorenih formacija usloveli su potrebu svojevrsnog vaspitno-obrazovnog sistema u armiji. Neophodnost bezuslovne poslušnosti odasvud vrbovanih najamnika i automatizma pokreta i radnji u toku borbenih dejstava zahtevali su odgovarajuće vaspitanje i obuku. U tim uslovima razvio se specifičan sistem vaspitanja - dril. Bezbrojna vežbanja i posebno egzercir, koji u početku imaju taktičko opravdanje, postaju načinom potčinjavanja ljudi, razvijanja poslušnosti i automatizovanja postupaka.

Razvivši se u krilu armije, ova svojevrsnost vojnog vaspitanja toga vremena ostaje ne samo u armijama kasnijeg doba već snažno utiče i na sistem vaspitanja u društvu, van armije.

Vojno vaspitanje i obrazovanje u kapitalističkoj epohi

Pojava masovne armije francuske revolucije i izmenjeni način ratovanja postavili su nove zadatke pred vojno vaspitanje i obrazovanje. Bilo je potrebno ne samo uvežbavati masovnu armiju (složeniju po organizaciji i opremljenu savremenijim naoružanjem) već postaviti celokupno vaspitanje u vojsci u skladu sa novim zahtevima, proizašlim iz izmenjene uloge pojedinaca i jedinica u borbi. Nova oružja i nov način ratovanja zahtevali su nova znanja, veštine i navike. Zato obuka postaje sve složenija, nastavni sadržaji bogatiji, oblici i metode raznovrsniji. U vojnom vaspitanju više se teži razvijanju snalažljivosti

i svesnog odnosa prema vojničkim obavezama — kod boraca, a samostalnosti i inicijative — kod starešina. Izgrađen je nov sistem vaspitanja i obrazovanja vojske.

Ove odlike vaspitanja i obrazovanja francuske armije iz doba buržoaske revolucije, karakteristične, uostalom, i za druge armije s progresivnom društvenom ulogom toga vremena, menjale su se, u prvom redu, promenom, karakteru i uloge armije. To se već vidi kod Napoleonove armije, u kojoj je vaspitanje usmereno na razvijanje kulta nepobedivog imperatora, a u obuci se pojavljuju mehanizam, šablonizam, pa i dril.

Promene u karakteru vaspitanja i obrazovanja u armijama XIX veka odvijale su se zavisno od društvenih promena i vaspitanja i obrazovanja u društvu, van armije. Revolucionarni događaji toga doba odražavali su se na vaspitno-obrazovnu praksu u celini. Kako je, međutim, vojska oružana sila vladajuće klase, to je ona za tu klasu ne samo značajna već i vrlo osetljiva. Stoga se armija i u momentu liberalizacije odnosa u društvu i šireg zamaha novih, revolucionarnih ideja na području vaspitanja, i obrazovanja izoluje i čuva od uticaja novih ideja. U periodima jačeg nastupa reakcije primetna su nastojanja da se armija učini poslušnom, odanom i sigurnom oružanom silom vladajuće klase. Ovo se odražava na vaspitanje i obrazovanje u vidu pojačane formalne discipline, mehanicizma i drila, kao i intenzivnijeg širenja klasnih političkih uticaja.

Uvođenjem opšte vojne obaveze milioni seljaka i radnika dolaze u vojsku. Time se postojeća suprotnost između interesa vladajuće klase, kojoj pripada i oficirski kadar, i mase vojnika prenosi i u armiju. Za rešavanje ovim suprotnostima nastalih problema, buržoazija je tražila izlaz u usmerenom vaspitanju ne samo u armiji već i van nje. Jer, ono što se moglo postići samo vaspitanjem u vojsci nije bilo dovoljno za nametanje buržoaske ideologije vojsci, a još manje narodu iz koga se regrutuju vojnici. Na tom planu angažovane su škole, crkve, kulturne institucije, razne sportske organizacije i dr. Razvijen je sistem vaspitanja kojim se već deci u školskim klupama razvijala shvatanja o potrebi građanske dužnosti, u koju

je uključena i vojnička dužnost (kakva je pogodovala buržoaziji), i kojim su stvarane vojničke navike, poslušnost i pokornost. To je u vojsci dalje izgrađivano, da bi se potom odražavalo kroz mnoge organizacije i razne manifestacije.

Ovakvi jedinstveni naponi na vaspitanju poslušnog i pokornog građanina i vojnika nastavljeni su i između dva svetska rata. Negiranje kapitalističkog društva oktobarskom revolucijom i zaoštavanje vlastitih protivurečnosti isticali su u armijama kapitalističkih zemalja potrebu intenzivnijeg i efikasnijeg vaspitno-obrazovnog rada radi rešavanja problema koji su proizilazili iz društvenih protivurečnosti i ostvarenja zavojevačkih aspiracija najreakcionarnijih društvenih snaga. U tom pravcu bili su usmereni naponi celokupnog društva, a eklatantan primer ovakve prakse dala je fašistička Nemačka. Naravno, neravnomeran razvitak kapitalizma doveo je do znatnih razlika među kapitalističkim zemljama, što se odrazilo i na vaspitno-obrazovni sistem njihovih armija.

Pa i u slučajevima kada vladajuća klasa usmerava napore celog društva na pripremu rata, te zbog toga „vojnizuje“ niz civilnih organizacija, osobenosti vojnog vaspitno-obrazovnog sistema i dalje su prisutne. Jer, ono što karakteriše armiju nije nestalo činjenicom što i druge organizacije primenjuju u svom životu i radu neke od elementata funkcionisanja vojne organizacije. To ove organizacije u nekim karakteristikama samo približuje armiji, pa skladno tome, približuje i odlike njihovog vaspitno-obrazovnog sistema vojnom.

Vojno vaspitanje i obrazovanje u savremenim armijama

Pojava socijalističkih zemalja i njihovih armija na svetskoj pozornici donela je, pored ostalog, i nove kvalitete vaspitanju i obrazovanju uopšte i vojnom posebno. Nov položaj čoveka u društvu odražava se i na položaj vojnika u armiji. Izmenjen odnos prema čoveku zahtevao je nove sadržaje, oblike i metode vaspitno-obrazovnog ra-

da. Zbog toga vaspitanje i obrazovanje u novim armijama nije moglo da ostane u starim okvirima.

Snažnom razvitku vojnog vaspitno-obrazovnog sistema posle drugog svetskog rata doprineli su i drugi činioci. Razvitak sredstava za vođenje rata i, s tim u vezi, izmenjen način ratovanja utiču na drukčiju ulogu vojnika u borbenom poretku i zahtevaju druge njegove kvalitete. A to je moguće postići odgovarajućim vaspitno-obrazovnim radom.

Tehnički razvitak zahteva drukčiji odnos prema vojniku i u kapitalističkim armijama. Pored toga, buržoazija je životno zainteresovana da vojnik bude sposoban i voljan da se bori za njene interese, što nameće potrebu za vaspitno-obrazovnim radom kojim će se obezbediti zadovoljenje njenih interesa.

Sve je to uslovalo snažan zamah u razvitku teorije i prakse vaspitanja i obrazovanja u svim armijama posle drugog svetskog rata, pri čemu je karakteristično oslanjanje na vaspitno-obrazovnu teoriju i praksu u društvu van armije. A ono je omogućeno upravo jedinstvom opšteg i posebnog na relaciji društvo-armija.

Svakako da teorija i praksa vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji nose odlike vremena u kojem su nastale i u kojem se razvijaju, kao i posebne odlike, proizašle iz njenog karaktera, uloge i specifičnog razvojnog puta.

Radajući se u vatri revolucije, naša nova revolucionarna vojska stvarala je i razvijala nov sistem vaspitanja i obrazovanja. Posebno mesto u ovom radu zauzima razvijanje političke svesti i patriotizma boraca, borbenosti i spremnosti na žrtve i odricanja u borbi za slobodu i bolji život.

Positivna iskustva vaspitno-obrazovnog rada u Narodnooslobodilačkoj vojsci bila su dragocena i predstavljala su polaznu osnovu vaspitno-obrazovnog rada u Jugoslovenskoj narodnoj armiji posle rata. Istovremeno, traži se oslonac u teoriji i praksi ovoga rada u društvu van armije, što ima za posledicu da se nedovoljno izražava ono specifično, vojno, u teoriji vaspitno-obrazovnog rada u

armiji. Novija faza teorije vaspitanja i obrazovanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji pokazuje ne samo brži razvoj već i usklađeniji odnos opšteg i posebnog.

J VOJNO VASPITANJE I OBRAZOVANJE U SISTEMU VASPITANJA I OBRAZOVANJA DRUŠTVA

Istovetnost u opštem i razlike u posebnom zakonit je odnos vojnog vaspitanja i obrazovanja prema istom procesu u društvu van armije. Bitne odlike vaspitanja i obrazovanja jedne društvene formacije jednako su svojstvene armiji kao i drugim društvenim sredinama. Ova dijalektička zakonitost, koja se izražava u jedinstvu vaspitanja i obrazovanja jednog društva, ne znači i negiranje razlika stvorenih posebnim uslovima.

Ispoljivši svoje posebnosti, vaspitno-obrazovni rad u armiji nije nikad mogao da ih izgubi, jer nikad nisu nestali uslovi kojima su one determinisane. I ukoliko se armija više osamostaljivala i formirala kao specifičan organizam, vaspitno-obrazovni rad u njoj dobijao je više odlika posebnosti. No, uvek su postojale granice tih osobnosti, jer je svaka vojna organizacija vezana za društveni poredak iz koga je izrasla. Stoga se vaspitanje i obrazovanje u armiji nije razvijalo odvojeno od istog procesa u društvu. Armija kao oružana sila određene klase (određenih društvenih snaga) uvek je ograničena vremenom u kome egzistira (materijalnim mogućnostima društva, a time i armije, i društvenom ulogom snaga čije interese štiti). Niti je armija mogla da izađe iz svojih društvenih okvira, niti je vaspitanje i obrazovanje u njoj moglo da bude zasnovano van i protiv osnovnih karakteristika i intencija ovog procesa u društvu.

Ovim determinantama određen je odnos vaspitanja i obrazovanja u armiji prema istom procesu u drugim društvenim sredinama i društvu uopšte. Prema vaspitanju i obrazovanju u društvenim sredinama koje karakterišu određene posebnosti ovaj proces u armiji odnosi se kao posebno prema posebnom, dok prema vaspitanju i obrazovanju (određenog, konkretnog društva) uopšte — kao po-

sebno prema opštem. Suštinu ovih relacija ne mogu menjati više ili manje izražene osobenosti.

Iz ovog odnosa, međutim, ne mogu se mehanički izvlačiti konkretni sudovi o odnosu pojedinih elemenata vojnog vaspitanja i obrazovanja prema istim elementima u vaspitno-obrazovnoj teoriji i praksi u nekoj drugoj društvenoj sredini. Za takve ocene neophodno je uočiti i komparirati činioce koji uslovljavaju određena rešenja u vaspitno-obrazovnom radu. Pored toga za utvrđivanje istovetnosti i razlika treba poći i od istorijskog razvitka, istorijske uslovljenosti prakse i teorije vaspitanja i obrazovanja.

Teorija vojnog vaspitanja i obrazovanja u sistemu pedagoških i andragoških nauka

Zadovoljavajući društvene potrebe za vaspitanjem i obrazovanjem razvijala se vaspitno-obrazovna teorija. Značajno je uočiti da se ona nije mogla razvijati nezavisno od prakse, pa je i stepen njenog uopštavanja bio direktno ili indirektno ograničen upravo tom praksom.

Teorija vaspitanja i obrazovanja razvijala se sve do novijeg doba zahvatajući, skoro isključivo, područje rada sa decom. Samim tim je i pedagogija, mada nominalno opšta teorija o vaspitno-obrazovnom radu, utvrđivala suštinu i zakonitost vaspitanja i obrazovanja dece; dakle, jednog posebnog područja vaspitno-obrazovnog rada. Ovome je, svakako, doprinela nerazvijenost prakse vaspitanja i obrazovanja odraslih, zbog čega se nije ni nametala potreba njene teorijske zasnovanosti. To je uzrok što pedagoška teorija nije obuhvatila i uopstila sva područja vaspitno-obrazovnog rada, sve bogatstvo posebnog i pojedinačnog. U tako nastaloj teoriji ne reflektuje se do kraja i sva praksa, a pogotovo ne vojna, jer je ona najmanje proučavana i uopštavana sa stanovišta suštinskih odlika i zakonitosti ovoga rada uopšte.

Pa ipak, i u tako nastaloj pedagoškoj teoriji nalaze se adekvatni odgovori na mnoga pitanja armijske vaspitno-obrazovne prakse. To je uslovljeno jedinstvom opšteg i

posebnog, jer u toj teoriji postoje određeni opšti elementi. A ti elementi opštosti predstavljaju suštinu posebnog i pojedinačnog, vezu pojedinačnog i posebnog, njihovu opštu zakonitost. Pored toga, pedagogija je, budući dugo jedina nauka koja je proučavala vaspitanje i obrazovanje, razvijala i naučno objašnjavala neka pitanja, koja su imala opšti karakter.

No, valja imati u vidu i opasnosti koje nastaju ako se opštim tretira i ono što nema takve odlike, pa se kao važeće, zakonito, nameće i van svoga stvarnog prostiranja. U tom slučaju, pored elemenata stvarno opšteg i zakonitog, naturaju se neadekvatne, drugim područjima neprihvatljive postavke. Ova pojava je neprekidno prisutna pri pokušajima apliciranja pedagoške teorije na vojnu vaspitno-obrazovnu praksu.

Doslovno prenošenje svega što se nalazi u pedagogijama na vaspitno-obrazovnu praksu u vojsci dovodi do neodgovarajućih rešenja, zbog čega se javlja otpor ovoj teoriji i omalovažava i ono što u njoj važi i za vojsku, jer je opšte, jer predstavlja suštinu i opštu zakonitost vaspitanja i obrazovanja.

Pojava andragogije kao nauke u vaspitno-obrazovnom radu s odraslima nalaže da se odredi odnos ove nauke prema teoriji i praksi vaspitno-obrazovnog rada u armiji. Ne računajući podoficirske škole, čiji su pitomci po uzrastu između 14-te i 19-te godine, celokupni sastav armije predstavljaju odrasli ljudi. Stoga će se i zakonitosti koje utvrđuje andragogija kao nauka o vaspitno-obrazovnom radu s odraslima odnositi i na rad u vojsci, pre svega, u elementima, determinisanim psihofizičkim uzrastom. Time, međutim, nisu nestale razlike koje su rezultat posebnih zadataka i uslova vaspitno-obrazovnog rada u različitim sredinama. I, dok su u pedagogiji, na sadašnjem nivou uopštavanja, pored opšteg, zadržani elementi osobnosti rada sa decom, dotle andragogija sadrži odlike rada s odraslima, što je čini opštom u odnosu na teoriju vaspitno-obrazovnog rada u vojsci.

Otuda je opšta andragogija, kao teorija vaspitno-obrazovnog rada s odraslima, istovremeno, u svojoj opštosti, i

teorija ovog rada u vojsci, čime se ne uključuje, već pretpostavlja potreba postojanja i posebne teorije vojnog vaspitanja, i obrazovanja, koja, u okviru opštih zakonitosti vaspitanja i obrazovanja odraslih u našem društvu, naučno definiše, objašnjava i projicira ono posebno, specifično, svojstveno vaspitanju i obrazovanju u vojsci.

Mogućan je, i potreban viši stepen uopštavanja, na kome bi se utvrdile zakonitosti i odlike vaspitno-obrazovnog rada u bilo kojoj sredini i za bilo koji psihofizički uzrast. Razumljivo, takva bi teorija bila lišena mnogih elemenata koji predstavljaju posebne odlike s obzirom na razlike u uzrastu i sredinama u kojima se odvija vaspitno-obrazovni proces, ili na druge činioce koji uslovljavaju pojavu specifičnosti u vaspitno-obrazovnom radu. U tako uopštenoj teoriji vaspitno-obrazovnog rada našle bi mesto sve discipline koje izučavaju ove probleme.

Do sada je razvijen sistem pedagoških, ali i andragoških nauka. Uz opštu pedagogiju razvile su se discipline kao: predškolska pedagogija, školska pedagogija, porodična pedagogija, istorija pedagogije, didaktika sa posebnim metodikama, specijalna pedagogija, industrijska pedagogija i dr. Isto tako, uz opštu andragogiju razvile su se posebne discipline kao: istorija andragogije, komparativna andragogija, industrijska andragogija, socijalna andragogija, porodična andragogija, penološka andragogija, andragoška didaktika, metodike pojedinih predmeta i dr.

Gde je mesto teorije vaspitno-obrazovnog rada u vojsci u ovako razgranatim sistemima? U mnogim armijama ova se teorija još i danas naziva „vojnomo pedagogijom“, dakle, nalazi se u sistemu pedagoških nauka, dok se njeno mesto u sistemu andragoških nauka može naći tek ponegde, i u novije vreme. To je istorijski uslovljeno. Uzroci ovoj pojavi leže u relativnoj mladosti andragogije kao nauke.

Do šireg i intenzivnijeg razvoja vaspitno-obrazovnog rada sa odraslima dolazi tek dvadesetih godina ovog veka. Rešavajući probleme koje je počela postavljati praksa obrazovanja i vaspitanja odraslih, konstituiše se i razvija andragogija kao nauka. Posle drugog svetskog rata do-

lazi do snažnog razvoja sistema andragoških disciplina. Tek u tako razvijenom sistemu bilo je moguće sagledati mesto teorije vaspitno-obrazovnog rada u vojsci. Zato je u novije vreme tek postalo evidentno da teorija vaspitno-obrazovnog rada u vojsci ulazi u sistem andragoških nauka.

Određivanje mesta vojnog vaspitanja i obrazovanja u društvu ima ne samo teorijski već i praktični značaj. Jer, za uspešno razvijanje vaspitanja i obrazovanja u vojsci značajno je pravilno shvatanje dijalektičkog odnosa ovog procesa u vojsci prema istom procesu u društvu van nje. To je preduslov pravilnog postavljanja prema dostignućima teorije i prakse vaspitanja i obrazovanja u ma kojoj sredini, s jedne i pravilnog postavljanja i prema vlastitoj teoriji i praksi, s druge strane.

Predmet i zadaci vojne andragogije

Suštinu, zakonitost i osobenost vaspitanja i obrazovanja u armiji izučava, otkriva i definiše vojna andragogija. Ona se bavi utvrđivanjem suštine vojnog vaspitanja i obrazovanja, otkrivanjem zakonitosti pojava ovog procesa i nužnih veza među njima. Otkrivena suština i zakonitosti vojnog vaspitno-obrazovnog procesa, sistematizovani i na odgovarajući način izraženi, čine teoriju vojnog vaspitanja i obrazovanja — vojnu andragogiju.

Teorija izučava praksu, nastoji da otkrije zakonitosti njenih pojava, nužne veze među tim pojavama. To znači da praksa služi kao izvor saznanja o njoj, kao izvor teorije, ali i kao kriterij objektivnosti i valjanosti ovih saznanja. U praksi, međutim, postoje pozitivna i negativna rešenja. Zbog toga nije zadatak teorije da opisuje svu postojeću praksu, već da odvoji dobro od lošeg, otkrije korene i suštinu uzroka jednog i drugog i, potom, da otkriva zakonitosti pozitivne prakse. Tako dobijena teorija, primenjena na praksu, daće ponovo dobru praksu, ali na višem stupnju, organizovaniju, efikasniju i progresivniju.

No, teorija ne ostaje samo na tome da otkrije zakonitosti postojeće prakse, polazeći samo od onog što u njoj

egzistira, već i kojim putevima dalje razvijati tu praksu i kako obezbediti njen razvoj u željenom pravcu. Otkrivajući zakonitosti vaspitanja i obrazovanja i znajući društvene potrebe na ovom području, teorija vaspitanja i obrazovanja treba da istakne ciljeve ove delatnosti za određen period društvenog razvitka i ukaže na puteve ostvarenja postavljenog cilja. Tako će teorija voditi praksu, osvetljavati joj put, omogućiti da se razvija u skladu sa društvenim potrebama.

U tom pogledu teorija vaspitanja i obrazovanja u armiji nalazi se u specifičnoj situaciji. Naime, reč je o tome da vaspitno-obrazovnim procesom u armiji treba da se formira ne samo ličnost već i određena svojstva celih jedinica, potrebna za budući rat. To, međutim, nije ni malo lako, jer nije moguće sagledati do kraja šta će sve zahtevati budući rat. No, bez obzira na to, teorija vaspitno-obrazovnog rada u armiji ima zadatak da izučava i definiše ovaj rad imajući u vidu kako sadašnje, tako i buduće potrebe.

Vojna andragogija mora imati u vidu i okolnosti pod kojima se u ratu realizuje sve ono što je vojnik naučio u toku mirnodopske obuke, jer to zahteva određen kvalitet znanja, veština, navika i sposobnosti. Formiranje takvih ličnosti pretpostavlja odgovarajući vaspitno-obrazovni rad. Međutim, na putu realizacije ovih zadataka valja rešavati i probleme, svojstvene samo vojnoj vaspitno-obrazovnoj praksi. U ove, svakako, spada problem približavanja obuke stvarnosti rata. U uslovima koje je teško približiti ratnim teško je razvijati svojstva ratnika. Pored toga, stvarna provera osposobljenosti jedinica i pojedinaца moguća je u ratu, što znači da postoji svojevrsan problem verifikovanja uspešnosti vaspitanja i obrazovanja.

U tim uslovima, ostvarujuću ulogu koja joj je namenjena, vojna andragogija ima dva osnovna zadatka:
— da proučava vaspitanje i obrazovanje u armiji i otkriva suštinu i zakonitosti vaspitno-obrazovnog procesa;

— da omogući razvitak vaspitno-obrazovne prakse, ukazujući na zadatke i puteve njihovog realizovanja.

U izvršavanju ovih zadataka vojna andragogija se mora služiti odgovarajućom naučnom metodologijom, bez koje u naučnoistraživačkom radu nije moguće oceniti vrednost pojedinih rešenja u praksi, utvrditi zakonitost i uzročne veze među pojavama u ovoj oblasti, niti otkriti nova, bolja rešenja.

Naučna teorija može se izgrađivati samo objektivnom, kritičkom i naučnom analizom i ocenom postojećeg i prošlog. Razlikovanje pozitivnog od negativnog, sustinskog od pojavnog, objektivnog od subjektivnog, uočavanje uzročno-posledičnih veza i odnosa omogućuje menjanje onog što treba menjati i kretanje napred u skladu sa objektivnim potrebama.

Vojna andragogija treba svoja dostignuća dati u obliku kojim se mogu služiti svi koji se bave vaspitanjem i obrazovanjem u armiji. To zahteva da se istaknu cilj, zadaci, principi, metode, sredstva i oblici vaspitno-obrazovnog rada u armiji i to na takav način koji će omogućiti što lakšu spoznaju onih momenata od kojih zavisi kretanje napred.

Teorija vaspitno-obrazovnog rada ne sme predstavljati uputstvo o postupcima u konkretnim slučajevima, ne sme davati recepte. Takva „teorija“ bi onemogućila stvaralaštvo i pronalaženje rešenja adekvatnih uslovima; vodila bi šablonizmu, uniformnosti i praktikizmu. A zadatak teorije vaspitno-obrazovnog rada je da obrazuje vaspitača kao stvaraoca, čoveka koji će na osnovu poznavanja suštine, zakonitosti, uzročno-posledičnih veza i odnosa u ovom procesu naći najbolje rešenje u mnoštvu mogućih.

Teorija vojnog vaspitno-obrazovnog rada može ispuniti svoju ulogu samo uz odgovarajući odnos prema njoj. Tek ako se shvati da je za uspešnu praksu neophodna teorija, da samo onaj starešina može u praksi uspešno rešavati probleme vaspitanja i obrazovanja koji je spoznao zakonitosti ovog procesa, teorija će zauzeti mesto koje joj pripada.

Praksa vaspitno-obrazovnog rada u armiji toliko je bogata, da je nemoguće odraziti sve njene tokove i osvetliti sve njene puteve samo jednom naučnom disciplinom. Stoga se razvija sistem disciplina koje izučavaju vojno vaspitanje i obrazovanje (sistem vojne andragogije) u kome se, pored opšte vojne andragogije, razvijaju istorija vojne andragogije, komparativna vojna andragogija, vojna didaktika i metodike pojedinih vojnih predmeta.

Opšta vojna andragogija izučava suštinu i opšte zakonitosti vojnog vaspitanja i obrazovanja. Dakle, ona daje osnovu i okvire u kojima se kreću discipline koje izučavaju pojedina područja vojnog vaspitanja i obrazovanja.

Istorija vojne andragogije izučava istorijski razvitak vojnog vaspitanja i obrazovanja, otkrivajući njegove zakonitosti, odnos vojnog vaspitanja i obrazovanja prema istom procesu u društvu van armije na određenoj etapi istorijskog razvitka, bitne karakteristike vaspitanja i obrazovanja svih ili samo pojedinih armija jedne istorijske epohe, faktore koji su usloveli konkretna rešenja u pojedinim armijama itd.

Komparativna vojna andragogija izučava istovetnost i razlike vaspitanja i obrazovanja u različitim armijama jedne istorijske epohe. Vaspitno-obrazovni rad karakterišu određene zakonitosti, koje proizlaze iz suštine i oblika u kojima se on odvija. Njemu su svojstvene određene odlike kao vrsti društvene delatnosti. Pored toga, u društvenim sredinama koje imaju zajedničkih karakteristika, kao što su, na primer, armije, ovaj rad imaće i posebnih zajedničkih odlika. Zato će se pojaviti mnoga istovetna ili slična rešenja u obuci svih armija na približno istom stepenu njihovog materijalnog razvitka, neovisno o tome što karakter njihovog vaspitanja može biti suštinski različit. Zato se pri korišćenju tuđeg iskustva mora imati u vidu o kakvom se iskustvu radi, čime je uslovljeno, koliko je ono rezultat ovih ili onih činilaca, da li ti činioци imaju isto mesto i ulogu u drugoj sredini itd. Odgovor na ova pitanja daće, upravo, komparativna vojna andragogija.

Vojna didaktika izučava suštinu i zakonitosti, bitne odlike i opšte probleme vojne nastave i obrazovanja vezanog za nastavu. Izučavajući opšta i zajednička pitanja vojne nastave, ova teorija daje okvire zasnivanja nastavnog procesa u konkretnim slučajevima i predstavlja osnovu metodika pojedinih nastavnih predmeta. Važan zadatak vojne didaktike predstavlja izučavanje i svih onih pitanja vannastavnog rada od kojih zavisi uspešna nastava.

Metodike pojedinih predmeta u vojnoj nastavi izučavaju zakonitosti nastave određenih nastavnih predmeta. Oslanjajući se na didaktičku zakonitost i polazeći od njih, metodika obuhvata sva pitanja koja su značajna za nastavu iz određenog predmeta u konkretnoj vaspitno-obrazovnoj sredini.

Baveći se pitanjima vojnog vaspitanja i obrazovanja, vojna andragogija, logično, ulazi u sistem vojnih nauka, kao jedna od naučnih disciplina koja izučava određeno područje delatnosti (vaspitanje i obrazovanje), neophodno za život i rad armije u miru i ratu.

Unutar toga sistema, vojna andragogija se oslanja i na druge naučne discipline, te s njima čini jedinstven sistem u kome je uzajamna povezanost pojedinih naučnih disciplina više ili manje izražena. Tako je vojna andragogija usko povezana sa vojnom sociologijom, i vojnom psihologijom, kao naukama koje izučavaju društveni aspekt vojnog organizma i ličnost vojnika (i starešine) u tom organizmu. Ove naučne discipline daju neophodnu sociološko-psihološku osnovu vaspitno-obrazovnom radu. Isto tako, vojna andragogija se oslanja na discipline koje izučavaju teoriju vođenja rata, u kojima ona nalazi osnovne vaspitno-obrazovnih sadržaja i nužne puteve njihove realizacije. Fizionomija i način vođenja rata, uslovljeni mnogim činiocima, zahtevaju određenu pripremljenost pojedinaca i jedinica. Otuda neposredna povezanost i međuzavisnost vojne andragogije s disciplinama koje izučavaju ova i druga pitanja rata i armije. Zato utvrđivanje mesta vojne andragogije u sistemu vojnih nauka predstavlja suštinsko pitanje i zahteva shvatanje njegovog značaja i reperkusija.

FUNKCIJA I VRSTE VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMII

KARAKTER, CILJ I ZADACI VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMII

Karakter vaspitanja u armiji uslovljen je njenom društvenom ulogom. Armija je oružana sila određenih društvenih snaga. Vaspitanje u toj armiji samo je poseban izraz vaspitanja društvenih snaga čije interese štiti odnosa armija. Zato se i ne može govoriti o karakteru vaspitanja u armiji uopšte, već o karakteru vaspitanja konkretne armije. Postoje, istina, zajedničke odlike vaspitanja u svim armijama jedne epohe. Tako je, na primer, karakter vaspitanja u svim kapitalističkim armijama buržoaski. Ali i među njima postoje razlike, pa im je vaspitanje različito u onoj meri u kojoj se razlikuje njihova društvena uloga na pojedinim etapama njihovog postojanja, što je, opet, uslovljeno društveno-istorijskom ulogom društvenih snaga čije su interese štatile.

Karakter vaspitanja u JNA

Socijalistički karakter naše armije opredeljuje karakter njenog vaspitanja. Vaspitanje u našoj armiji mora se kretati u intencijama vaspitanja našeg socijalističkog društva. Bitni momenti koji karakterišu vaspitanje i obrazovanje u društvu moraju naći svoje mesto i u istom procesu u armiji. Jer, armija kao deo društva, kao snaga njegove zaštite, neophodno mora da bude i jedan od nosilaca društvenih kretanja na ovom području.

Bez socijalističkog karaktera vaspitanja naša armija ne bi mogla vaspitati ljude za funkciju koja joj je namenjena. Ona je pozvana da brani nezavisnost socijalističke otadžbine, čime je pojmu „otadžbina“ data sasvim konkretna oznaka karaktera njenog društvenog uređenja. Bez socijalizma mi ne možemo zamisliti slobodnu zemlju. Braniti zemlju mi branimo i socijalizam u njoj i moramo biti spremni da branimo i jedno i drugo kao nešto što je

nerazdvojno. A to nameće određene zadatke vaspitanja u našoj armiji i odlučujuće utiče na njegov karakter, suštinu i sadržaj.

Socijalistički karakter vaspitanja u našoj armiji nije njegova spoljna, već suštinska odlika, koja determiniše konkretna rešenja u pogledu njegovog cilja, zadataka, sadržaja, oblika i metoda. Ali, armija je osoben organizam, koji funkcioniše na samo njemu svojstven način, sa svojevrsnim načinom života i odnosa. Razumljivo, ta specifičnost utiče da se vaspitanje u armiji u nečemu razlikuje od vaspitanja u društvu, što ne menja njegov socijalistički karakter. Bez socijalističkog karaktera vaspitanja i njegovog postavljanja u skladu sa bitnim karakteristikama armije kao specifičnog organizma, naša armija ne bi mogla da odgovori namenjenoj ulozi. Ta dva momenta predstavljaju nerazdvojnu celinu.

Cilj vaspitanja i obrazovanja u JNA

Socijalistički karakter naše armije i vaspitanja u njoj opredeljuje društvene osnove cilja koji treba ostvariti vaspitanjem i obrazovanjem. Svestrano razvijena socijalistička ličnost kojoj teži vaspitanje u našem društvu predstavlja istovremeno i obavezu vaspitanju u našoj armiji. To znači da vaspitanje u JNA mora biti tako postavljeno da omogući i vodi svestranom razvitku ličnosti.

Ovakav opšti cilj vaspitanja u našem društvu koji predstavlja obavezu i vaspitanju u našoj armiji uslovljen je potrebama borbe za socijalizam i novog čoveka. Novo društvo se ne može izgraditi bez novog čoveka, bez čoveka koji će umeti, moći i hteti da se bori za sve ono što socijalizam čini progresivnim društvenim uređenjem. A to pretpostavlja svestranu ličnost, tj. skladan razvoj svih njenih komponenata. Razumljivo, kod svakog čoveka neće se jednako razviti sve komponente, ali vaspitanje i obrazovanje treba da bude postavljeno tako da omogući skladan razvitak, da vodi istovremenom razvitku svih strana ličnosti. Vaspitanje i obrazovanje ne sme da zapostavlja niti favorizuje bilo koju komponentu. Ono uvek mora da,

u svojoj sveukupnosti, postiže skladan umni, moralni, estetski i fizički razvoj ličnosti.

Bliže određivanje pojma svestrane socijalističke ličnosti pokazuje da takav čovek treba da poseduje široka znanja i odgovarajuće veštine i navike kao i materijalistički pogled na svet, koji će mu omogućiti razumevanje pojava u prirodi i društvu, kritički odnos prema zbivanjima, samostalno rasuđivanje, spremnost i umeće za neprekidno širenje svojih znanja i umenja; da ima razvijenu socijalističku moralnu svest, da se aktivno odnosi prema zbivanjima u društvu, da shvata i ispunjava svoje obaveze, da ima moralna svojstva i odlike socijalističke ličnosti, da bude karakterna i voljno jaka ličnost; da bude osposobljen da shvata i doživljava lepo i da teži stvaranju lepo i, najzad, da bude zdrav i fizički sposoban da živi i radi punim životom.

No, neosporna je razlika između izgradnje i odbrane socijalizma: u karakteru obaveza i zadataka, u delatnosti i uslovima u kojima se odvija ta delatnost. Po ciljevima, načinu njihovog ostvarivanja, upotrebljenim sredstvima, posledicama i uslovima u kojima se odvija, rat predstavlja jedinstven vid ljudske delatnosti. Pošto su za svaku vrstu delatnosti neophodni odgovarajući ljudski kvaliteti, to će rat kao naročita delatnost utoliko više zahtevati posebne kvalitete da bi ljudi mogli izvršiti sve zadatke koje on postavlja. Ti kvaliteti razvijaju se i vaspitno-obrazovnim radom u armiji. To znači da je u vaspitno-obrazovnom radu u armiji neophodno sagledati kvalitete ličnosti vojnika budućeg rata i težiti njihovom ostvarenju, obezbediti razvoj takve ličnosti.

Zato se, osim ovih opštedruštveno uslovljenih, u armiji ističu i takve komponente ličnosti, koje proizlaze iz armijskih potreba. Od savremenog vojnika se zahteva da bude majstor svoga oružja, da izvanredno poznaje tehniku kojom rukuje, da bude hrabar i nepokolebljiv, spreman da izvrši naređenje, a i inicijativan, da ume uočiti novonastalu situaciju i samostalno doneti odluku koja će najbolje odgovarati toj situaciji i istovremeno biti u skladu sa opštom zamisli starešine. A tim zadacima može da udovolji samo ličnost određenih znanja i umenja, razvi-

jenih određenih navika ponašanja, razvijenog shvatanja svoje vojničke dužnosti, izgrađenih čvrstih karakternih i voljnih osobina, razvijenih pozitivnih moralnih svojstava, posebno patriotizma i fizički osposobljena za ratne napore i iskušenja.

Sve ovo uslovljava da cilj kome se teži u vaspitno-obrazovnom radu u armiji nije identičan sa onim van armije. Taj cilj nosi i obeležja koja proizlaze iz funkcije armije, iz zadataka koje ona izvršava i uslova u kojima ih izvršava. Zato je cilj vaspitanja i obrazovanja u našoj armiji razvitak svestrane socijalističke ličnosti, sposobne za branioca socijalizma. Time se ističe kako ono opšte što je svojstveno našem celokupnom vaspitanju i obrazovanju, tako i ono što rezultira iz funkcije Armije. Cilj je, znači, vaspitanja i obrazovanja u Armiji da se izgrade politički svesni i moralno čvrsti borci, svestrano osposobljeni za vođenje borbe u savremenim uslovima, hrabri, smeli i disciplinovani vojnici, spremni da brane i odbrane svoju socijalističku domovinu, svesni obaveza i zadataka koji iz toga proizlaze, sposobni i voljni da ih do kraja izvrše.

Zadaci vaspitanja i obrazovanja u JNA

Zadaci proizlaze iz cilja vaspitanja i obrazovanja i njihovom realizacijom treba da se postigne postavljeni cilj.

Već je istaknuto da Armija nije jedini faktor vaspitanja u našem društvu, pogotovo ne sa stanovišta formiranja socijalističkog lika našeg građanina. Ona je, međutim, najznačajniji faktor osposobljavanja vojnika za ulogu koja mu je namenjena kao braniocu socijalizma. Prolazeći kroz Armiju, vojnik se mora potpuno osposobiti za tu ulogu, to jest, steći određena znanja i razviti potrebna svojstva da bi moralno i fizički bio spreman za teške zadatke koji ga očekuju u savremenom ratu. Stičući ovo, na odgovarajući način i u odgovarajućim uslovima, vojnik će se razvijati i kao svestrana socijalistička ličnost.

Najopštije izraženo, zadatak vaspitanja i obrazovanja u Armiji je osposobljavanje pojedinaca, jedinica i koman-

di za uspešno vođenje rata u skladu sa koncepcijom odbrane i bitnim karakteristikama borbenih dejstava u savremenim uslovima. Ovako shvaćen pojam osposobljavanja obuhvata niz znanja, veština i navika, sposobnosti i drugih svojstava ličnosti, kvaliteta jedinica i komandi. Zato je neophodno da se on konkretizuje po nivoima i profilima, po rodovima i službama, po jedinicama i komandama itd.

U procesu vaspitanja i obrazovanja u Armiji treba osposobiti pojedince i jedinice za uspešno vođenje borbe u savremenim uslovima, a to znači osposobiti ih svim načinima i oblicima vođenja borbe u konvencionalnom i atomskom ratu, u svako doba dana i godine i pod svim atmosferskim uslovima. To zahteva da se odrede sadržaji, neophodni za ovakvo osposobljavanje. Ali, samo to nije dovoljno. Za osposobljavanje pojedinaca i jedinica za uspešno vođenje borbe u savremenim uslovima potrebno je, pored usvajanja određenih činjenica o korišćenju oružja i tehnike i postupcima u borbi, da umeju i mogu pravilno iskoristiti stečena znanja, veštine i navike u mnoštvu različitih situacija u izuzetno teškim uslovima koji se bitno razlikuju od onih u kojima su ih sticali u procesu mirnodopske obuke. Zato je neophodno da se u isticanju sadataka pojedinih vrsta vaspitanja i obrazovanja, na različitim nivoima i u različitim jedinicama, pored konkretnih obrazovnih područja, odrede i potrebna svojstva i kvaliteti pojedinaca i jedinica za čije je ostvarenje neophodan određen način sticanja znanja, veština i navika.

Za formiranje moralnih i borbenih kvaliteta, neophodnih vojniku nije dovoljno da se vaspitno-obrazovni rad zasniva samo na opštevojnim, stručnim i specijalističkim obrazovnim dobrima. Zato se on u svim savremenim armijama proširuje i na vitalne društveno-političke i ekonomske probleme zemlje i sveta. Ovo je utoliko značajnije za socijalističku armiju koja mora posvetiti posebnu pažnju formiranju i razvijanju političke svesti. Otuda je sadatak vaspitno-obrazovnog rada u našoj armiji da razvija političku svest svojih pripadnika izučavajući našu socijalističku stvarnost i aktivno sudelujući u njoj, upoznavajući se sa ulogom naše zemlje u borbi za mir i soci-

jalizam, razvijajući uverenje o opravdanosti ove borbe itd.

Zadatak je vaspitno-obrazovnog rada u Armiji razvijanje moralne svesti i patriotizma, upoznavajući se sa vrednostima u istoriji naših naroda i u njihovoj sadašnjosti za koje nisu nikada štedeli snage i žalili sebe najbolji sinovi naših naroda. Time negovanje slobodarskih i revolucionarnih tradicija zauzima posebno mesto u vojnom vaspitno-obrazovnom sistemu.

Isticanje borbenih, političkih i moralnih kvaliteta vojnika kao osnovnih zadataka vaspitanja i obrazovanja u armiji podrazumeva i sva posebna svojstva kao što su hrabrost, smelost, izdržljivost, samopregor, disciplinovanost, poslušnost i sve druge psihofizičke osobine, potrebne savremenom vojniku. Razumljivo je onda što proces vaspitanja i obrazovanja u armiji prelazi okvire obuke i neposrednog moralnog delovanja i obuhvata sav život i rad vojske koji je usmeren na ostvarivanje ovako kompleksnih zadataka.

VRSTE VASPITANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJU

Vaspitanje uopšte, pa otuda i vojno kao njegov sastavni deo, deli se na intelektualno, moralno, fizičko i estetsko. Pored ovih vrsta u nekim klasifikacijama pojavljuje se i tehničko (politehničko, opštetehničko) i radno vaspitanje. Isticanjem ovih poslednjih vrsta vaspitanja želi se naglasiti značaj razumevanja i usvajanja osnovnih principa proizvodnog procesa u uslovima visokog tehničkog razvoja i stvaranja radnih navika u procesu vaspitanja i obrazovanja. Time se, istovremeno, ističe potreba povezivanja vaspitanja i obrazovanja s proizvodnim radom. Mada je značaj ovih pitanja neosporan, što daje mogućnost da se posebno istaknu ove strane vaspitanja, neosporno je i to da se ovi ciljevi ostvaruju i u procesu intelektualnog, moralnog, fizičkog i estetskog vaspitanja.

Neophodno je da se otkloni raskorak između učenja i praktičnog života, između teorije i prakse. Ali to treba

postići upravo u procesu intelektualnog, moralnog, fizičkog i estetskog vaspitanja. Znanja, veštine i navike moraju da služe praksi, a to zahteva i određen način njihovog sticanja; iz moralnih ubeđenja moraju rezultirati moralni postupci itd. Sve to navodi na zaključak da pitanja opštetehtničkog i radnog vaspitanja treba rešavati unutar procesa intelektualnog, moralnog, fizičkog i estetskog vaspitanja, mada to ne negira eventualnu potrebu i mogućnosti da se i posebno razmatraju.

Svaka vrsta vaspitanja ima svoj cilj, zadatke, svoje specifične sadržaje, načine i puteve ostvarivanja cilja i zadataka, zbog čega se i posebno izučavaju. Međutim, u procesu vaspitanja i obrazovanja svaka akcija nosi u sebi potencijalne svestranosti bez obzira na dominirajuću ulogu jedne vrste. Neiskorišćavanje ovih potencijala vodi jednostranosti bilo koje vrste. Ako je, na primer, sticanje znanja, veština i navika dominantno u procesu intelektualnog vaspitanja, to ne znači da je ono i jedini rezultat ovog procesa. Ne iskoristiti svestrane vaspitne mogućnosti ovog procesa, znači pasti u grešku obrazovnog intelektualizma. Zato se ne sme gubiti iz vida jedinstvo vaspitanja i obrazovanja i njegova svestranost kako u odnosu na ličnost i krajnje rezultate, tako i u odnosu na svaku vaspitno-obrazovnu akciju.

Intelektualno vaspitanje

Društvo postavlja pred čoveka svakim danom sve veće i veće zadatke. Za te zadatke nije dovoljno povećavati samo količinu i raznovrsnost znanja, veština i navika već i razvijati snage i sposobnosti za njihovu društvenokorisnu upotrebu, razvijati svojstva ličnosti kakva zahtevaju društvene potrebe. Zadatak je intelektualnog vaspitanja sticanje znanja, veština i navika, razvijanje intelektualnih sposobnosti, radnih navika i drugih pozitivnih svojstava ličnosti.

Svestranost uticaja intelektualnog vaspitanja na razvitak ličnosti od izvanrednog je značaja za vaspitno-obrazovani rad u armiji. Jer, koliko god je značajno da vojnici

i starešine usvoje obilje činjenica o veštini ratovanja i osposobe se u rukovanju oružjem i tehnikom, isto toliko je važno da se razviju određena svojstva ličnosti, nužna vojniku i starešini naše armije.

Treba imati u vidu da se čovekove sposobnosti, pa i umne, mogu razvijati samo ako su angažovane u određenoj meri i na određeni način. To znači da je za razvitak mišljenja, zaključivanja, pamćenja, posmatranja, pažnje, snalaženja u raznim situacijama, inicijative, samostalnosti, stalne težnje za daljim osposobljavanjem itd. neophodno stavljati ove snage čovekove u funkciju. Njihov razvitak će zavisiti upravo od toga kako će te snage biti angažovane u procesu vaspitanja i obrazovanja. Zato je značajno ne samo šta se uči već i kako se uči, ne samo koliko ljudi znaju već i kako su došli do tih znanja i kakve su njihove reperkusije na umne snage i sposobnosti, na shvatanja i postupke.

Za uspešan vaspitno-obrazovni rad u armiji neophodno je rešiti dva problema: prvo, da se nastavno gradivo daje i usvaja uočavajući suštinu i zakonitosti, uzročno-posledične veze i odnose i, drugo, da se u tom procesu angažuju umne i fizičke snage onih koji uče.

Od intelektualnih sposobnosti zavisi koliko će se stečena znanja, veštine i navike koristiti i efikasno primenjivati u praksi. Za razvitak ovih sposobnosti, pak, neophodna su određena znanja, veštine i navike, stečeni na odgovarajući način. Neshvatanje međuzavisnosti procesa sticanja znanja i umenja, i razvijanja umnih snaga i svojstava ličnosti vodi jednostranosti intelektualnog vaspitanja i obrazovanja. Otuda, da bi se postiglo skladno i svestrano razvijanje ličnosti, neophodno je intelektualno vaspitanje čvrsto povezivati sa ostalim vrstama vaspitanja.

Moralno vaspitanje

Moralno vaspitanje predstavlja nerazdvojnu celinu sa intelektualnim. Ono je za armiju utoliko značajnije, što moralna čvrstina čini osnovu njene borbene vrednosti.

Ogromna naprezanja i iskušenja koja iziskuje rat mogu savladati ljudi visokog morala. Zato se pred moralno vaspitanje u armiji postavljaju izuzetno delikatni zadaci.

Moralna svojstva pojedinaca i jedinica treba da obezbede spremnost armije da izvrši postavljene zadatke u miru i ratu. Zato su za armiju, pored opštih svojstava i odlika socijalističke ličnosti, značajne i odlike kao što su hrabrost i nepokolebljivost, odlučnost i izdržljivost, samopregor i spremnosti na žrtve, disciplina i težnja da se zadaci što bolje izvrše i dr. U tom pravcu usmerava se moralno vaspitanje i u našoj armiji.

Od zadataka koji stoje pred moralnim vaspitanjem u našoj armiji ističu se: razvijanje moralne i političke svesti kao osnove morala JNA, razvijanje jugoslovenskog socijalističkog patriotizma, izgrađivanje čvrste discipline, zasnovane na svesti o neophodnosti izvršavanja zadataka, razvijanje pravilnih odnosa kao osnove njene čvrstine i jedinstva, izgrađivanje voljnih i karakternih svojstava ličnosti kojima treba da se odlikuje vojnik socijalističke armije.

Ostvarenje ovih zadataka postiže se, u prvom redu, ako se život i rad organizuju tako da je sve usmereno na izgrađivanju pojedinaca i jedinica sa istaknutim moralnim svojstvima. Zato je moralno vaspitanje dužnost svih faktora, odgovornih za učvršćenje armije i njenu pripremu za teške zadatke koji je očekuju u ratu.

Fizičko vaspitanje

Fizičko vaspitanje je uvek zauzimalo istaknuto mesto u sistemu vojnog vaspitanja. To je i razumljivo kada se imaju u vidu naponi koje vojnik podnosi u miru i ratu. No, značaj fizičkog vaspitanja nije samo u tome već i u njegovoj ulozi u izgrađivanju svestrano razvijene ličnosti, u uspešnom i skladnom razvijanju drugih strana celovite ličnosti.

Pored opšte fizičke sposobnosti, potrebno je razvijati i posebne sposobnosti i veštine, nužne za izvršavanje po-

sebnih zadataka (borilačke veštine, savlađivanje veštačkih i prirodnih prepreka, uvežbanost specifičnih radnji itd.).

Ako se u procesu fizičkog vaspitanja kod ljudi razvija pravilno shvatanje o vrednosti fizičke kulture, ako se navikavaju na kontinuelan i svestran rad, na pravilno korišćenje mogućnosti koje pruža fiskaultura i sport, na određene postupke u radu, odnose itd., onda se u tom procesu ostvaruju i zadaci intelektualnog, moralnog i estetskog vaspitanja; razvijaju se pažnja, mišljenje, mašta, hrabrost, upornost, smelost, drugarstvo, smisao za lepo i navike da se elementi lepog unose u svakodnevni život i rad. U tome je svestranost fizičkog vaspitanja i zbog toga je ono nerazdvojni deo razvijanja svestrane ličnosti.

Estetsko vaspitanje

Mada u armiji ne postoje posebni oblici estetskog vaspitanja, to ne znači njegovu odsutnost iz celokupnog vaspitanja u vojsci. Potreba da se čovek osposobi za uočavanje i shvatanje, doživljavanje i stvaranje lepog, da mu se razvije smisao i težnja za lepim u životu, u postupcima i radu — predstavlja neodvojivu komponentu čoveka i njegovih svojstava. Otuda ne može da bude potpunog vaspitanja bez estetskog.

U praksi vojnog vaspitanja i obrazovanja postoje široke mogućnosti i stvarne potrebe za estetskim vaspitanjem. Vojnički red i urednost nisu samo izraz potreba za disciplinom već i za skladnim izgledom vojnika i jedinica. Zato u ovim zahtevima treba polaziti i sa estetske strane razvijanja vojničkog izgleda, da bi ljudi u vojničkom redu uočili elemente lepog i da bi se kod njih razvijale estetske potrebe i estetski ukus.

Mogućnosti za estetskim vaspitanjem u armiji postoje u okvirima svih vrsta aktivnosti, a posebno fizičkog vaspitanja i kulturno-umetničke aktivnosti. Razumljivo da će rezultati zavisiti od usmerenosti na estetsko vaspitanje unutar raznih delatnosti i umešnosti da se iskoriste potencijali estetskog vaspitanja, sadržani u mnogim elementima vojničkog života i rada.

Isticanje karakteristika pojedinih vrsta vaspitanja i obrazovanja ne znači da su one izolovane unutar vaspitno-obrazovnog procesa, niti da se zahteva neka sektorska podela u praktičnom radu prema vrstama vaspitanja i obrazovanja. Postoje, istina, aktivnosti koje su usmerene ka određenoj vrsti vaspitanja (intelektualnom, moralnom, fizičkom, estetskom), ali se njom ne iscrpljuju, već nose u sebi mogućnost svestranog uticaja na razvoj ličnosti. Zato treba težiti da se maksimalno iskoriste mogućnosti svestranog vaspitanja i obrazovanja koje pruža svaka vrsta vaspitno-obrazovne delatnosti.

SISTEM VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

9

POJAM, RAZVOJ I OSNOVNE KARAKTERISTIKE SISTEMA
VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JNA

Pojam vaspitno-obrazovnog sistema

Sistem vojnog vaspitanja i obrazovanja je izraz i konkretna projekcija opštih zamisli organizovanog pripremanja i osposobljavanja vojnika, starešina i jedinica za uspešno izvršavanje ratnih i mirnodopskih zadataka. Njime se izražava i konkretizuje osnovna zamisao — šta, u kom periodu, na kom nivou vojnog vaspitanja i obrazovanja i sa kojim profilima treba postići.

Sistem obuhvata oblike organizacije vaspitno-obrazovnog rada u čijem okviru se realizuju odgovarajući, strogo određeni vaspitno-obrazovni ciljevi. Njega sačinjavaju sve vojne institucije i organizacije koje izvode vojno vaspitanje i obrazovanje. Tu spadaju vojne škole i kursevi, jedinice, domovi armije i klubovi vojnika i pitomaca i druge ustanove. Objedinjavanje svih tih elemenata pretpostavlja utvrđivanje određenih strukturalnih veza, uspostavljanje određenih odnosa između elemenata sistema i organizaciju njegovih stupnjeva i oblika.

Izgradnja i razvoj našeg sistema vaspitanja i obrazovanja

Vaspitno-obrazovni sistem u našoj armiji ima svoje osnove u vaspitno-obrazovnim koncepcijama koje su postavljene u narodnooslobodilačkoj borbi. Narodnooslobodilačka borba je prekinula tradiciju vaspitanja i obrazovanja bivše jugoslovenske vojske. Spremnost i odlučnost širokih narodnih masa u borbi za slobodu i nove društvene odnose, visoka politička svest, nova pozicija čoveka u društvu koje se stvaralo i u vojsci omogućili su izgrađivanje armije na novim principima.

Jedna od glavnih karakteristika našeg vaspitanja i obrazovanja od prvih dana NOR bila je ideološko-političko vaspitanje boraca i razvijanje njihove svesti, aktivnosti i pregalaštva u borbi protiv neprijatelja. U skladu sa ratnim uslovima, postepeno se izgrađivao elastičan sistem oblika ideološko-političkog vaspitanja, koji su obuhvatili čitav život i rad jedinica. Informisanje ljudstva o raznim aktuelnim, političkim, vojnim i drugim pitanjima; šire i dublje proučavanje posebnih programa, tema i ciklusa tema; časovi, seminari, kursevi, sastanci, čitalačke grupe i dr. postepeno su se ugrađivali u zaokruženi sistem političkog vaspitanja.

Naporedo, i u tesnoj vezi sa ovim, razvijao se, takođe, elastičan sistem sticanja vojnostručnih znanja, veština i navika (iz taktike, rukovanja sredstvima naoružanja, gađanja, topografije, i dr.). Već od početka NOR CK KPJ i Vrhovni štab su nastojali da vojnostručno obrazovanje planski i sistematski razvijaju. To je bilo utoliko značajnije što je u oružanu borbu velikim delom stupala omladina koja nije služila vojsku. Bili su postavljeni posebni programi vojnostručnog obrazovanja starešina, vojnika i jedinica. Na osnovu ovih smernica štabovi brigada, bataljona i partizanskih odreda izrađivali su petnaestodnevne i mesečne planove vojnostručnog obrazovanja. Obuka se izvodila u jedinicama svakodnevno, kada je to bilo moguće. Pri mnogim štabovima bataljona, odreda, brigada i drugih jedinica, pri divizijama i operativnim zonama po-

stojali su posebni kursevi i posebne jedinice za obuku novih boraca.

Starešine su se obučavale u vojnim školama i na kursovima. (Prva vojna škola bila je Oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske, osnovana februara 1942. godine, koja je kasnije preformirana u Vojnu školu narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije). Razgranat sistem kurseva i drugih oblika omogućavao je prenošenje najvažnijih iskustava iz ranijih borbi i razvijanje taktičkih znanja starešinskog sastava.

Sistem ideološko-političkog i vojnostručnog obučavanja međusobno su se dopunjavali i preplitali, tako da su već u to vreme predstavljali jedinstven sistem našeg vojnog vaspitanja i obrazovanja.

U posleratnom razvoju vaspitanje i obrazovanje postaje jedan od najvažnijih zadataka Armije, te se velika pažnja poklanja izgradnji vaspitno-obrazovnog sistema.

Opšte karakteristike i elementi vaspitno-obrazovnog sistema u našoj armiji

Osnovne karakteristike vaspitno-obrazovnog sistema u našoj armiji uslovljene su sledećim osnovnim faktorima: a) brzim razvojem nauke i tehnike, posebno sredstva naružanja i načina vođenja rata, promenama u organizaciji armija i njihove upotrebe u savremenoj borbi; b) socijalističkim karakterom i odbrambenim ciljevima i zadacima naše armije, koncepcijom opštenarodnog rata; c) našim socijalističkim društvenim odnosima i novim položajem i ulogom ličnosti, kao i sistemom vaspitanja u našem društvu.

Navedeni činioci uslovljavaju da su bitne karakteristike našeg vaspitno-obrazovnog sistema: određenost i relativna stabilnost i međusobna povezanost obrazovno-vaspitnih elemenata sistema, pri čemu je sačuvana mogućnost brzog prilagođavanja novim uslovima i potrebama; zasnovanost na naučnim i tehničkim dostignućima, a naročito na dostignućima važnim sa gledišta vođenja rata; povezanost sa potrebama društva i odbrane i razvojem ličnosti,

što osigurava njegovu socijalnu, a do određene mere i individualnu usmerenost.

Važna karakteristika našeg sistema vaspitanja i obrazovanja je jedinstvenost, kojom se obezbeđuje da se vaspitanje i obrazovanje izvodi jedinstveno u celoj Armiji (po horizontali), po jedinstvenim planovima i programima u okviru pojedinih vidova, rodova i službi. Jedinstvo sistema uključuje i diferenciranost obrazovanja po profilima. Ono je izraženo i po vertikali; svi elementi se uklapaju u sistem, nadograđuju jedan na drugi i zajedno čine stepenastu celinu. To je naročito očigledno u vaspitanju i obrazovanju starešina.

Sistem vaspitanja i obrazovanja odlikuje se bogatstvom strukturalnih elemenata. Mreža tih elemenata se sve više širi naporedo sa sve većom tehničkom opremljenošću Armije i njenim prilagođavanjem uslovima savremenog rata. Ipak, s obzirom na šire oblasti i nivoe vaspitanja i obrazovanja, (vojnici i jedinice, pitomci i starešine u školama i starešine u komandama i ustanovama) mogu se razlikovati i pojedine oblasti sistema.

BITNE KARAKTERISTIKE SISTEMA VASPITANJA I OBRAZOVANJA VOJNIKA I JEDINICA

Sistemi vaspitanja i obrazovanja vojnika i jedinica

U sistemima vaspitanja i obrazovanja vojnika u modernim armijama teži se pronalaženju rešenja kojima bi se osigurala potpuna obučenost i osposobljenost i stalna borbena gotovost jedinica. Polazeći od toga, primenjuju se, uglavnom, dva osnovna sistema; sistem vaspitanja i obrazovanja vojnika u matičnim jedinicama i sistem vaspitanja i obrazovanja vojnika u nastavnim centrima.

Sistem vaspitanja i obrazovanja u matičnim jedinicama zasniva se na principu da se vojnici pozivaju u jedinice u kojima će stalno ostati i da se tu sa njima izvodi nastava po određenom planu i programu. Ovakva organizacija osigurava da se jedinice od samog početka osposobljavaju kao celine, a postiže se i veća borbena gotovost oružanih

anaga. U ovom sistemu, obuku i celokupni vaspitno-obrazovni rad sa vojnicima izvode njihove starešine, koje se javljaju u ulozi nastavnika iz gotovo svih nastavnih predmeta. Osim toga, prilikom, postepenog uvođenja novih sredstava u naoružanje teško je postići da se svi vojnici obučavaju na tim sredstvima, tako da se mnogi i dalje obučavaju na sredstvima starijeg tipa. Ovaj sistem je i manje ekonomičan, i manje efikasan, naročito ako se obuka izvodi u istim jedinicama sa dve ili više generacija vojnika istovremeno.

Sistem vaspitanja i obrazovanja u matičnim jedinicama imaju u prvom redu zemlje koje žele da neprekidno održe visok stepen borbene gotovosti celokupnih oružanih anaga. Ali one nastoje da taj sistem raznim dopunama učine boljim i prihvatljivijim. Zato one odvajaju vojnike pojedinih specijalnosti i izvesno vreme osposobljavaju u posebnim nastavnim jedinicama ili ih u određenim vremenskim intervalima okupljaju na kurseve radi specijalističkog usavršavanja.

Nastava u matičnim jedinicama organizuje se tako što se mladi vojnici u prvo vreme (obično oko dva meseca) obučavaju odvojeno od starih i za to vreme sa njima se izvodi opšta obuka. Nakon toga oni se zajednički obučavaju sa starim vojnicima — faza stručne i zajedničke obuke. U svim ovim fazama izvodi se obuka pojedinaca i jedinica, s tim što je obuka pojedinca više karakteristična za fazu opšte i stručne obuke, a obuka jedinica za fazu zajedničke obuke.

Sistem vaspitanja i obrazovanja u nastavnim centrima ima određene prednosti, ali i slabosti u poređenju sa sistemom vaspitanja i obrazovanja u matičnim jedinicama. Nastavni centri su specijalno organizovane ustanove, obično dobro materijalno opremljene i sa ostalim povoljnim uslovima za obuku; nastavnici su gotovo redovno specijalisti za određene oblasti (predmete ili teme) a celokupno obučavanje je moguće bolje organizovati i više prilagoditi vojnicima; za svaku temu obično postoji posebno uređen poligon (kabinet) i poseban nastavnik, a nastava se često izvodi po principu lančane proizvodnje. Funkcija nastavnika je najčešće odvojena od funkcije komandovanja. Sta-

rešine komandnog sastava brinu se za disciplinu, materijalno obezbeđenje, snabdevanje i izvode nastavu iz opštih predmeta (strojevo pravilo, uredba o disciplini i sl.). U takvim uslovima moguće je obezbediti znatno veću sistematičnost, kvalitet i efikasnost nastavnog rada, ali je teže prilagoditi obuku uslovima rata, a smanjena je i borbena gotovost jedinica.

Sistem vaspitanja i obrazovanja u nastavnim centrima obično se kombinuje sa vaspitanjem i obrazovanjem u matičnim jedinicama. U armijama koje imaju centre vojnici u centrima prelaze obično program opšte i program stručne obuke po planu rodova i službi. Po završetku nastave u centru oni odlaze u operativne jedinice gde se uključuju u zajedničku obuku jedinica. U obuci osnovnih jedinica nastoji se da vojnik znanja, veštine i navike, stečene u obuci pojedinca, primeni kao član jedinice — grupe, odeljenja, voda i čete. U bataljonskoj obuci osnovna pažnja poklanja se usklađivanju delovanja grupa, odeljenja, vodova i četa u okviru bataljona, dok se združene vežbe i manevri izvode da se usklađuju dejstva većih jedinica i uvežbavaju vojnici i jedinice za život i borbu u raznim terenskim uslovima, kao i radi ispitivanja organizacije i opreme jedinica.

Navedeni sistemi vaspitanja i obrazovanja (u matičnim jedinicama i nastavnim centrima) u konkretnoj realizaciji dopunjavaju se nizom specifičnih rešenja za vaspitanje i obrazovanje pojedinih profila vojnika (za vidove, rodove i službe) i specijalnih jedinica. Zato se gotovo i ne može naići na čiste sisteme. Osim toga, u pojedinim zemljama usvojene su izvesne kombinacije, prelazi između ova dva sistema, te postoje modifikacije, na primer, u sistemu obučavanja vojnika i jedinica vazduhoplovstva, ili pojedinih rodova — službi.

Sistem vaspitanja i obrazovanja vojnika i jedinica JNA

Naš sistem obučavanja i osposobljavanja vojnika i jedinica objedinjava u sebi pozitivne karakteristike oba navedena sistema. Tako se vojnici kopnene vojske pretežno

obučavaju u matičnim jedinicama, s tim što se obuka nekih rodova i službi izvodi u nastavnim centrima, a nastavlja kasnije u matičnim jedinicama.

Trajanje i sadržaj obuke u matičnim jedinicama, podela po periodima (fazama) i dr. određuju se posebnim naredenjima, a konkretizuju nastavnim planom i programom. U početnom periodu obuke svi vojnici, bez obzira na rod ili specijalnost, dobijaju osnovna vojna znanja (rukovanje i gađanje ličnim naoružanjem, osnovne radnje iz taktičke obuke, rukovanje sredstvima lične zaštite, upoznavanje sa vojničkim životom i odredbama raznih vojnih pravila i propisa), upoznaju se sa karakterom i zadacima Armije, čuvanjem vojne tajne, stiču osnovna znanja iz sanitetske službe i samopomoći i dr.

U stručnoj obuci vojnici usvajaju znanja iz svoje specijalnosti u okviru roda ili službe i osposobljavaju se za formacijske dužnosti; izvodi se taktičko uvežbavanje nižih jedinica u taktičkim postupcima i izvršavanju pojedinih specijalnih radnji i jedinice se uvežbavaju kao homogene celine; usavršavaju se znanja, veštine i navike u primeni ličnih i priručnih sredstava zaštite, razvijaju sposobnosti, fizička kondicija i izdržljivost i drugi pozitivni kvaliteti pojedinaca i jedinica.

U obuci jedinica težište je na taktičkim vežbama jedinica kao celina, na pripremi i izvođenju raznovrsnih borbenih dejstava, samostalno i u sadejstvu sa jedinicama istog i drugih vidova, rodova i službi. Važno je da pre izvođenja zajedničke obuke vojnici i niže jedinice rodova i službi budu uvežbani da se mogu uključiti u taktičke vežbe viših jedinica. Na zajedničkim vežbama učestvuju jedinice više rodova (KoV, RM i RV) da bi se one i stalno osposobile za sadejstvo i rad u okviru celina. U ovoj fazi obuke izvodi se i pokretno logorovanje (letnje i zimalo) i jedinice se taktički obučavaju na raznolikom zemljištu, danju i noću, u raznovrsnim meteorološkim i NHB-uslovima.

Obučavanje u nastavnim centrima i nastavnim jedinicama (RV, RM, oklopne jedinice i neke službe) traje, zavisno od roda i specijalnosti, 3—6 meseci. Ovde vojnici stiču neka opšta znanja ali je težište na osposobljavanju za

obavljanje specijalističkih dužnosti. Nakon završetka obučavanja u centru vojnici se uključuju u matične jedinice, gde se sa njima nastavlja rad, radi osposobljavanja za dužnosti u okviru posada ekipa i jedinica kao celine.

U sistemu obuke vojnika u našoj Armiji posebna pažnja poklanja se stručnoj obuci i taktičkim vežbama. Te vežbe se izvode na raznim nivoima — od odeljenjskih, vodnih i četnih do vežbi najviših jedinica i manevara. Na njima se naročito pazi na uvežbavanje sadejstva između jedinica, vidova, rodova i službi; proveravaju se doktrinarna pitanja i organizacija Armije. Obuci specijalista pridaje se naročiti značaj, bez obzira da li se izvodi u nastavnim centrima ili nastavnim jedinicama. Važno mesto ima osposobljavanje grupa i pojedinaca za samostalna dejstva i razvijanje kvaliteta ličnosti koji će im omogućiti da se uspešno snalaze u obavljanju raznovrsnih dužnosti u složenim uslovima savremenog rata.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE SISTEMA VASPITANJA I OBRAZOVANJA PITOMACA I STAREŠINA U ŠKOLAMA

Starešine su nezamenljiv faktor oružane sile. Zbog toga u modernim armijama postoje veoma razvijeni školski sistemi po vertikali i po horizontali, koji obuhvataju nekoliko nivoa i mnoštvo profila vojnog obrazovanja.

Sistemi školovanja pitomaca i starešina

Činjenica da sve armije u pogledu naoružanja, načina vođenja rata i vojne organizacije u određenom periodu društvenog razvitka imaju mnogo zajedničkog uslovljava da se u školskim sistemima osposobljavanja starešina u pojedinim armijama susreću mnoge zajedničke karakteristike. Iskustva do kojih se dolazi u jednoj nastoje se primeniti i u drugim armijama, ali u skladu sa specifičnim društvenim odnosima, ciljevima i zadacima armije, sistemom vaspitanja i obrazovanja u društvu, istorijskim okolnostima razvoja pojedinih armija i sl.

U savremeno organizovanim i opremljenim armijama postoje višestepeni školski sistemi osposobljavanja starešina. Već je odavno napušteno stanovište da se starešina može osposobiti samo prethodnim obučavanjem za poziv. Takvo pripremanje uzima se za polaznu osnovu, dok se sistemom dopunskih škola nastoje upotpuniti i proširiti znanja stečena osnovnim školovanjem. U nekim armijama sistemi školovanja su veoma razrađeni i bogati prelaznim formama.

Školovanje podoficira zavisi od profila podoficira, roda i specijalnosti. Po pravilu, za podoficirske škole se uzimaju kandidati sa završenom osnovnom školom, a ponekad se traže i posebne stručne kvalifikacije. Obuka zavisi od toga da li se radi o pripremanju rezervnih ili aktivnih podoficira. U prvom slučaju odabrani vojnici obučavaju se na posebnim, kraćim kursevima, a zatim odlaze u jedinice na razne dužnosti do odsluženja vojnog roka. Ako podoficir ostaje još jedan ili dva roka na službi, provodi se kroz dopunsku obuku. U drugom slučaju pitomci se vaspitavaju i obrazuju u posebnim školama i na sličnim principima kao što se školuju i oficiri. Trajanje školovanja je obično 3—5 godina. Na ovaj način dobiva se stručan podoficirski kadar, ali je školovanje dosta neekonomično (vremenski, materijalno i kadrovski). U većini sistema školovanja za komplikovanije tehničke dužnosti obučava se poseban profil kadrova. Pod određenim uslovima podoficiri mogu stići čin oficira, iako je ta mogućnost najčešće samo simbolična.

Za podoficire koji ostaju u armiji obično se predviđa kasnije dopunsko obučavanje na raznim kursevima, seminarima i sl. koji, zavisno od okolnosti, mogu trajati različito.

Školovanje oficira je, po pravilu, višestepeno i to po određenim vidovima, rodovima i specijalnostima i obično obuhvata:

- osnovno vojno školovanje, po rodovima i službama (učilišta, akademije i sl.);
- dopunsko vojno školovanje u odgovarajućim vojnim školama usavršavanja, po rodovima i službama;

— više vojno školovanje, po rodovima i službama (akademije vidova, rodova i službi, koledži, škole taktike);
— visoko vojno školovanje (ratne škole, generalštabne akademije).

Armije koje nemaju najviši ili neki drugi stepen školovanja obično deo kadrova šalju na školovanje u inostranstvo.

Osnovno vojno školovanje ima zadatak pripremanja za oficirski poziv. Njime se osposobljavaju starešine za osnovne komandne dužnosti, koje obuhvataju vod i četu (bateriju), a ponegde i bataljon. Traje obično 4 godine (negde 3—5 godina), zavisno od profila školovanja i drugih činilaca.

Osnovni principi regrutovanja su dobrovoljnost i dobro fizičko zdravlje. Starosne granice kandidata određuju se tako da posle završetka škole ne budu mlađi od 20 godina, pošto se smatra da starešina, kao komandir i vaspitač, mora biti star najmanje koliko i regrut. Kao opšti uslov, gotovo u svim armijama, uzima se i završena srednja škola. U nekim slučajevima dopušta se uzimanje kandidata i iz redova vojnika i podoficira sa nešto nižim opštim obrazovanjem, ali tada se obično uvode posebni programi opšte-obrazovne pripreme ili se školovanje produžava. U nekim zemljama postoje i pripremne škole, koje uz opšte obrazovanje, počinju još ranije osposobljavati omladince za vojni poziv. Nekada su to bile škole zatvorenog tipa, namenjene deci vladajuće klase (kadetski korpusi i sl.) ili određenih društvenih slojeva (deci oficira i generala). Danas one imaju obično funkciju prihvatanja i vezivanja omladinaca za vojni poziv, da bi se osigurala redovna popuna armije. Izvori popune mogu biti i druge specijalne škole ili se popuna može regulisati pomoću stipendija.

Školovanje se izvodi zavisno od sistema popune armije kadrovima. U armijama gde postoje ročni oficiri (ili slični profili oficira) priprema se izvodi posebno i kraće vreme. Ovaj profil oficira osposobljava se za obavljanje nižih dužnosti određeni broj godina a zatim napušta armiju. Može dostići i najviši čin nižeg oficira, a zatim ide u penziju. Pre odlaska iz armije ovi oficiri se obično ško-

luju i dobijaju civilnu kvalifikaciju. U armijama koje školuju kadar za poziv oficira školovanje je duže i sistematičnije.

Školovanje oficirskih kadrova u pojedinim sistemima je različito. Postoji nekoliko takvih sistema, od kojih su dva osnovna. Prvi polazi od toga da svaki vid, rod i svaka specijalnost pripremaju oficire za svoje potrebe. U toku tog školovanja težište pripreme je na struci (ovaj sistem primenjuju velike armije). U drugom slučaju zamisao je obrnuta. Svi kandidati rodova i nekih službi školuju se zajedno, po jedinstvenom programu, imaju širi profil obrazovanja, a tek posle proizvođenja u oficire dopunskom nastavom se osposobljavaju za užu struku. Ovim sistemom najviše se koriste male armije. U tom slučaju opštevojna znanja su veća od stručnih. Postoje razne varijacije i kombinacije ova dva sistema. U manjim i srednjim armijama dosta je rasprostranjena kombinacija — da se starešine rodova, pa i nekih službi, pripremaju u školi po zajedničkom opštem, a delimično po stručnom programu.

Usavršavanje oficira izvodi se u školama (dužim kursovima) za usavršavanje. Obrazovanje na ovom stupnju je samo stručna nadogradnja na osnovno školovanje i sinteza znanja stečenih u praksi. Zato se smatra da školu za usavršavanje mora završiti svaki oficir. Usavršavanje se izvodi po rodovima, službama i specijalnostima u školama koje su u nekim armijama i dvostepene. Za usavršavanje se obično koristi i čitav sistem kurseva.

Više vojno školovanje treba da omogući jednom delu starešina osposobljavanje za komandovanje združenim jedinicama. Ovim školovanjem obuhvata se zato samo deo starešina, i to onih čije su mogućnosti veće, koji imaju perspektivu za dalje usavršavanje. Školovanje traje različito, obično 2—4 godine.

Visoko vojno školovanje namenjeno je samo užem krugu starešina za osposobljavanje u komandovanju najvišim združenim jedinicama i za vršenje raznih dužnosti u višim komandama i ustanovama. Školovanje traje obično 1—2 godine; izučava se materija, značajna za objedi-

njavanje dejstava rodova i službi, i ostala operativna problematika.

Navedeni sistemi dopunjavaju se kursevima (obuhvata se veliki broj starešina), koji su obično namenjeni stručnom usavršavanju, povećanju i proširivanju profesionalnih znanja.

Školovanje rezervnih oficira. Veličina i složenost savremenih ratnih armija nameću potrebu osposobljavanja velikog broja rezervnog starešinskog kadra raznih profila. Zato sve zemlje nastoje da obuče velik broj takvih starešina u mirno doba.

Uslovi za popunu rezervnog starešinskog sastava su slični onima koji se postavljaju za oficire. Po pravilu, za rezervne oficire uzimaju se kandidati koji imaju najmanje srednje obrazovanje. Postoje i izuzeci, ali se granica ni tada ne spušta ispod potpune osnovne škole.

Sistem pripremanja rezervnih oficira obično se dosta razlikuje od pripremanja aktivnih oficira. Prihvaćena su, uglavnom, dva oblika školovanja: jedan u armiji i drugi u građanstvu. Priprema u armiji izvodi se tako što se kandidati za rezervne oficire školuju zajedno za sve rodove i službe ili odvojeno po rodovima i službama. Posle toga oni odlaze na staž u jedinice. Školovanje u armiji uglavnom primenjuju male zemlje. Prednosti su što rezervni oficiri: stiču bolja teorijska i praktična znanja; realnije sagledavaju osobenosti vojničkog života; neposrednije se upoznaju sa svojim dužnostima i odgovarajućim borbenim sredstvima; uspostavljaju puniji kontakt sa aktivnim starešinama i vojnicima. Međutim, ovaj način školovanja je dosta skup (vremenski, kadrovski, materijalno). Osim toga, deo civilnih stručnih kadrova koji se upućuje u škole rezervnih oficira ne može se angažovati odmah posle završetka školovanja na dužnostima za koje se pripremao u privredi ili društvenom životu.

Priprema rezervnih oficira van armije primenjuje se u zemljama sa velikim armijama čije su potrebe u rezervnim oficirima velike, te bi školovanje takvog kadra zahtevalo značajne napore i materijalna sredstva. Zato one izdvajaju nastavni kadar i deo borbenih sredstava i pripremu prenose na škole i fakultete. Civilni stručnjaci ne

angažuju se van njihove delatnosti, izuzev za kraće vojne vežbe.

Postoje i izvesne kombinacije navedenih sistema, koje se najviše primenjuju za obučavanje pojedinih stručnih profila.

Sistem školovanja pitomaca i starešina JNA

Sistem školovanja starešina Jugoslovenske narodne armije usklađen je sa karakterom, ciljem i zadacima naše armije, njenom tehničkom opremljenošću, organizacijom (po rodovima, službama i specijalnostima), veličinom, koncepcijom vođenja rata i sa drugim činiocima. Sistem je veoma razvijen. Školovanje se izvodi na svim nivoima, po vidovima, rodovima i službama, odnosno po pojedinim profilima.

Školovanje podoficira izvodi se u podoficirskim školama, organizovanim po rodovima i službama, i u okviru raznih specijalističkih kurseva. Zavisno od roda — službe, traje 3—4 godine. Za to vreme podoficiri dobijaju dosta obimna vojnostručna, politička i opšta znanja i osposobljavaju se za komandire odeljenja i voda, odnosno za razne specijalističke dužnosti u Armiji.

U podoficirske škole se primaju kandidati sa osnovnim obrazovanjem, koji zadovoljavaju druge opšte uslove. Podoficir može postati i desetar koji položi ispit za čin vodnika ili rezervni podoficir koji se reaktivira.

Školovanje aktivnih oficira je višestepeno, po određenim rodovima i službama, odnosno specijalnostima:

— osnovno vojno školovanje, po rodovima i službama, u odgovarajućim vojnim akademijama rodova — službi;

— usavršavanje, u školama za usavršavanje, po odgovarajućim rodovima — službama;

— više vojno školovanje, u okviru viših vojnih akademija vidova;

— visoko vojno školovanje, u okviru ratne škole.

Ovaj sistem dopunjen je kursevima, namenjenim usavršavanju oficira različitih nivoa i profila obrazovanja.

Školovanje u akademijama ima cilj da pitomci steknu osnovna opštevojna, vojnostručna, politička i druga znanja, veštine i navike i razviju sposobnosti, neophodne za obavljanje oficirskih dužnosti u najnižim jedinicama (četi, vodu). Za neke rodove ono se deli na opštevojno osposobljavanje (2 godine) i osposobljavanje u odgovarajućem rodu — službi (2 godine). Opštevojno osposobljavanje se izvodi u zajedničkim a stručno u posebnim školama. Školovanje pitomaca nekih rodova i službi izvodi se celo vreme u školama tih rodova i službi. Deo vremena pitomci provode na stažu u jedinicama.

Za pitomce se uzimaju omladinci koji su završili srednju školu. Za pojedine rodove i službe određuju se i dopunski uslovi u pogledu školske naobrazbe. Jedan deo pitomaca dobija se kroz pripremne škole (vojne gimnazije) ili stipendiranjem učenika srednjih škola. U akademije se primaju, pod određenim uslovima, i podoficiri sa nešto nižim opštim obrazovanjem, ali se zato sa njima vrši posebna opšteobrazovna priprema.

Osnovno vojno školovanje aktivnih oficira u nekim službama izvodi se i u okviru škola rezervnih oficira i to za oficire koji su završili fakultete, pretežno kao stipendisti JNA (sanitetska i neke druge službe). U ovim školama kandidat dobija osnovna opštevojna i politička, a u nekim školama i stručna znanja, nužna za uspešno obavljanje dužnosti.

Za oficire mogu biti proizvedeni i aktivni podoficiri i aktivni vojni službenici koji polože ispit za čin oficira, zatim rezervni oficiri koji se aktiviraju, odnosno vojnici, rezervni podoficiri i rezervni vojni službenici ako polože ispit za čin potporučnika.

Usavršavanje oficira realizuje se po rodovima i službama, u školama usavršavanja i pomoću kurseva. Cilj usavršavanja je produbljavanje znanja određenog roda — službe i osposobljavanje za razne dužnosti svoga roda ili službe u jedinicama, komandama i ustanovama.

Više vojno školovanje je u višim vojnim akademijama. Zadatak ovog školovanja je da jednom delu sposobnih oficira pruži visoka opšta i stručna znanja, neophodna za

rukovođenje jedinicama i za službu u komandama i štabovima.

Visoko vojno školovanje se izvodi u Ratnoj školi JNA sa ciljem da izvestan, mali broj najsposobnijih starešina stekne vojna znanja, neophodna za uspešno rukovođenje višim i najvišim združenim jedinicama, kao i za službu u najvišim komandama i ustanovama JNA.

Navedeni sistem školovanja oficira Jugoslovenske narodne armije dopunjen je obimnim sistemom kurseva i seminara, namenjenih specijalističkom usavršavanju.

Školovanje rezervnih oficira je veoma razvijeno s obzirom na naše doktrinarne poglede o odbrani zemlje, kao i na ostale činioce savremenog rata.

Za pitomce se uzimaju kandidati sa završenom srednjom školom. U nekim slučajevima dozvoljava se i niža stručna sprema, dok se za neke rodove i službe predviđaju i posebni dopunski uslovi.

Osposobljavanje se izvodi u školama za rezervne oficire, po vidovima, rodovima i službama. Svaki rod — služba osposobljava potreban broj rezervnih oficira. Nastoji se da kandidati dobiju dovoljno široka i teorijska i praktična znanja, da bi bili što kompletniji oficiri, sposobni za uspešno samostalno vršenje dužnosti komandira voda i drugih dužnosti toga ranga.

U školama vidova i rodova obučavanje je podeljeno u dve faze: 6 meseci se odvija nastava u školi, a 6 meseci pitomac je na stažu u jedinici. Izuzeci od ovoga su samo neke stručne škole, gde je teorijski deo nastave kraći.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE SISTEMA VASPITANJA I OBRAZOVANJA STAREŠINA U KOMANDAMA I USTANOVAMA

Značaj i karakteristike usavršavanja oficira u komandama i ustanovama

Napredak savremene tehnike, naoružanja i ratne opreme sve više nameće potrebu permanentnog obrazovanja i vaspitanja starešinskog kadra. Napredovanje je tako brzo da je neophodno izučavati razne oblasti vojnih nauka

u toku celog radnog veka starešine. Školski sistem, ma koliko se širio, nije u mogućnosti da svojim dimenzijama obuhvati ceo taj period. Zato se u svim armijama obrazovno-vaspitni rad sa starešinama izvodi i u komandama i ustanovama. Sve veća pažnja poklanja se i samoobrazovanju.

Oblici ovog obrazovanja starešina mnogo zavise od konkretnih uslova i potreba. Ponekad se primenjuju i čvršći oblici organizacije (kursevi, seminari), dok se najčešće radi u okviru posebnih grupa koje se formiraju u okviru komandi i ustanova za izučavanje pojedinih oblasti sadržaja. Elastičnost i adaptibilnost su glavne karakteristike ovog rada.

Sistem usavršavanja oficira u komandama i ustanovama JNA

U izvođenju vaspitanja i obrazovanja starešina u jedinicama i komandama posebna pažnja se poklanja usavršavanju u komandovanju, uigranosti komandi i njihovoj pripremi za izvođenje borbenih dejstava. Težište obuke je na rešavanju taktičkih zadataka u okviru grupnih zanimanja, ratnih igri, zajedničkih vežbi i dr. Nastoji se da se komande osposobe kao celine. U okviru ovog rada starešine se neprekidno upoznaju sa novim uslovima i pogledima za vođenje opštenarodnog odbrambenog rata, one proširuju i učvršćuju stečena vojna i ideološka znanja, upoznaju nove taktičke poglede i načela o borbenim dejstvima, komandovanju i materijalnom obezbeđenju. U okviru ideološko-političkog rada izučava se raznovrsno gradivo sa ciljem da se upotpunjuju znanja i razvijaju pravilni društveno-politički stavovi.

Osposobljavanje starešina u komandama i ustanovama veoma je elastično, tako da i nema uobičajene karakteristike sistema. Najčešći oblici rada su: po grupama i u kružoku, rešavanje taktičkih zadataka i ratne igre. Za izučavanje obimnijih tema primenjuju se i seminari, ciklusi i kursevi. Ovako koncipiran sistem omogućuje da se potpunije izuče određeni, relativno stabilni programi, s jed-

ne, i da se obezbede uslovi za redovno praćenje i izučavanje svih novina na ovom području, s druge strane.

U zaključku razmatranja potrebno je istaći da, i pored sve složenosti, sistem vaspitanja i obrazovanja u JNA čini jedinstvenu celinu. Između svih njegovih stupnjeva i elemenata postoji verižna uslovljenost i prelazi. Važno je takođe imati u vidu dinamiku sistema i njegov neprekidni razvoj, njegovu fleksibilnost i adaptibilnost, koje ukazuju na to da se on stalno prilagođava i usavršava.

7. FAKTORI VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMII

Vaspitanje i obrazovanje u Armiji uslovljeno je nizom faktora koji utiču na njihov karakter, sadržaj, tok i rezultate. Ovi faktori se mogu podeliti na objektivne i subjektivne, a njihov uticaj na vaspitanje i obrazovanje u Armiji je posredan ili neposredan, što takođe može da predstavlja osnovu njihove klasifikacije.

Objektivni faktori mogu se podeliti na opšte (ili društvene) i posebne (ili armijske). U prve spadaju karakter društva i sistem vaspitanja i obrazovanja u društvu čiji je sastavni deo konkretna armija. U druge spadaju karakter, uloga i zadaci armije; nivo tehnike i naoružanja; ratna doktrina i način vođenja rata; organizacija i sistem funkcionisanja armije; opšti materijalni uslovi života i rada u armiji i stepen razvitka teorije vaspitno-obrazovnog rada u armiji.

Subjektivni faktori su: starešine, oni koji se vaspitavaju i obrazuju (vojnici, pitomci i mlađe starešine u odnosu na starije) vojni kolektivi i organizacije Saveza komunista.

OBJEKTIVNI FAKTORI VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JNA

Organizatori i neposredni izvršioci vaspitno-obrazovne aktivnosti postavljaju i realizuju vaspitno-obrazovni proces u skladu sa činionicima koji uslovljavaju i zahtevaju

određena rešenja, a nalaze se van ljudskog faktora sredine u kojoj se ovaj proces odvija. Za njih su ovi faktori objektivno dati. No, to ne znači da su uvek i dovoljno jasni snaga i domen njihovog uticaja i da su određene granice njihovog značaja. To ostaje da se utvrdi ocenom svakog od njih i svih zajedno.

Ovi objektivni faktori vaspitanja i obrazovanja u armiji mogu da budu dvojaki. Prvo, društvena uslovljenost i ograničenost armije utiče da se vaspitanje i obrazovanje u njoj zasniva na osnovama društva kome pripada odnosno armija i da se kreće u društveno uslovljenim okvirima. Pošto su time uslovljeni samo opšti okviri vaspitanja i obrazovanja u armiji, to ove determinante predstavljaju za nju opšte objektivne faktore. Drugo, vaspitanje i obrazovanje u armiji uslovljeno je činiocima koji proizlaze iz njenog karaktera, uloge i zadataka, materijalnog i tehničkog nivoa, načina vođenja rata, organizacije i sistema funkcionisanja, kao i stepena razvitka teorije vaspitanja i obrazovanja u armiji. Ovi faktori utiču da se vaspitanje i obrazovanje u armiji razlikuje od bilo koga drugog, da se odlikuje svojevrsnošću cilja, sadržaja, toka i rezultata. Zbog toga oni za vaspitanje i obrazovanje u armiji predstavljaju posebne objektivne faktore.

OPŠTI FAKTORI VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Karakter društva odlučujuće utiče na karakter vaspitanja u armiji. Armija obezbeđuje interese određenih društvenih snaga pa je stoga i vaspitanje u njoj podređeno tim interesima. Otuda je razvitak socijalističke ličnosti, kojoj teži naše društvo, istovremeno cilj i vaspitanje u našoj armiji.

Iz odnosa društvo — armija proizlazi da vaspitanje i obrazovanje u armiji mora biti usklađeno sa opštim intencijama vaspitanja i obrazovanja u društvu kome ona pripada. Otuda se sistem vaspitanja i obrazovanja u društvu javlja kao značajan faktor vaspitanja i obrazovanja u armiji. To, međutim, ne znači samo da vaspitanje i obrazovanje u našoj armiji mora da bude socijalističko, da teži

razvitku socijalističkog čoveka, kakvog traži naša socijalistička zajednica već i da niz drugih rešenja unutar vaspitno-obrazovnog procesa mora biti usklađen sa onim što se na tom području odvija u društvu van armije.

Sistem vaspitanja i obrazovanja u društvu karakteriše opšte odlike, svojstvene svakom sistemu unutar njega. Opšti cilj i zadaci vaspitanja i obrazovanja društva realizuju se u određenim sredinama koje čine delove toga društva. Svaka neusklađenost sa opštim intencijama vodi usporavanju kretanja napred celog društva na ovom području i deformaciji vaspitanja i obrazovanja u sredinama koje ne slede opšti tok. Kako su takvi slučajevi u praksi mogući, treba izvući zaključak da uslovljenost vaspitanja i obrazovanja u armiji vaspitno-obrazovnim sistemom u društvu nalaže subjektivnim snagama da, polazeći od ovog odnosa i izučavajući ga, traže rešenja koja će najbolje odraziti taj odnos i istovremeno odgovoriti zahtevima društva i armije.

POSEBNI FAKTORI VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Vaspitanje i obrazovanje u armiji mora odražavati karakter armije i obezbeđivati ostvarenje njene uloge i zadataka. Vaspitanjem i obrazovnjem armija se priprema za ulogu koja joj je namenjena i zadatke koji su joj postavljeni. To znači da vaspitno-obrazovni rad u njoj, polazeći od njenog karaktera, mora dovesti do rezultata koji će omogućiti realizovanje njene uloge i zadataka. Time se karakter, uloga i zadaci armije ispoljavaju kao značajan činilac vaspitanja i obrazovanja u njoj.

Uticaj ovog faktora odražava se na celokupni vaspitno-obrazovni proces, počev od opšte koncepcije pa do konkretnog izbora sadržaja i toka ovoga rada. Karakterom i ulogom naše armije uslovljen je lik vojnika i starešine. Izgraditi takav lik moguće je vaspitno-obrazovnim radom, zasnovanim na odgovarajućim sadržajima koji se usvajaju na određeni način, uz adekvatne uslove života i rada i uz aktivnost svakog pojedinca. Sve ovo još bliže i određenije determinišu zadaci koji stoje pred armijom.

Njima je uslovljena težnja za razvijanjem niza svojstava ličnosti (osobine volje i karaktera, vrline, sposobnosti itd.). Realizacija tih zahteva nameće određena rešenja u vaspitno-obrazovnom radu.

Nivo tehnike i naoružanja predstavlja značajan faktor vaspitanja i obrazovanja u armiji. Tehnika i naoružanje čine materijalnu osnovu koja uslovljava način vođenja rata i postavlja određene zahteve pred ljude, što znači da postavlja određene zahteve vaspitanju i obrazovanju. Neposredni uticaj nivoa sredstava za vođenje rata odražava se na zahtev za tehničkom kulturom, opštim nivoom znanja, kao i za konkretnim sposobnostima, znanjima, veštinama i navikama, neophodnim za umešnu upotrebu tih sredstava.

Savremenija tehnika uslovljava drukčiji odnos čoveka prema njoj, nego što je to zahtevala tehnika koja joj je prethodila. Ona zahteva određene navike u radu, veću preciznost i pedantnost. Izgrađivanje novih i prevazilaženje starih navika predstavlja značajan i delikatan zadatak vaspitanja.

Viši nivo materijalne baze armije zahteva ne samo nova znanja i umenja već i viši opšti nivo obrazovanja i tehničke kulture. To ima znatne reperkusije na vaspitanje i obrazovanje i posebno na usklađivanje opšteg i stručnog obrazovanja, na određivanje profila kadrova i traženje konkretnih rešenja u obrazovanju novih i usavršavanju postojećih kadrova.

Ratna doktrina i način vođenja rata predstavljaju, takođe, značajan faktor vaspitanja i obrazovanja u armiji. Cinjenica da dve armije sa približno jednakom materijalnom osnovom imaju različite ratne doktrine koje zahtevaju odgovarajuću pripremu ljudi, ukazuje na neposredan uticaj ovog faktora na vaspitanje i obrazovanje. Ratna doktrina (koja, istina, polazi od ocene ljudskog faktora) može se realizovati ako su ljudi sposobni i voljni da postupaju u skladu s njom. Znanja, veštine i navike, sposobnost i spremnost ljudi da postupaju na određen način nisu konstantne veličine, već promenljivi kvaliteti koji se stiču odgovarajućim vaspitno-obrazovnim radom. Iz toga sledi da iz ratne doktrine proizilaze određeni zadaci koje treba

realizovati u procesu vaspitanja i obrazovanja jedinica i pojedinaca.

Način vođenja rata još neposrednije i konkretnije uslovljava sadržaj i način vaspitno-obrazovnog rada. Vaspitanjem i obrazovanjem, posebno u procesu obuke, treba osposobiti jedinice i pojedince za postupanje u ratu na način koji se ocenjuje da će biti neophodan i najcelishodniji. Time način vođenja rata neposredno utiče na sadržaje i tok vaspitno-obrazovnog rada u armiji.

Posebno je važno istaći uticaj ovog faktora na način vaspitanja i obrazovanja. Jer, da bi se jedinice i pojedinci osposobili za određen način ratovanja, koji zahteva ne samo znanja već i uvežbanost, pa čak i razvijene navike postupanja u skladu sa predviđenim načinom vođenja rata, neophodno ih je u procesu vaspitanja i obrazovanja dovesti u situaciju da stiču takva znanja, veštine i navike. To zahteva i potreba za usklađivanjem teorije i prakse, posebno s toga što su proces sticanja znanja, veština i navika i njihova primena u praksi, tj. u ratu, vremenski razdvojeni, pa je utoliko značajnije u procesu mirnodopskog vaspitanja i obrazovanja stvarati situacije koje će pogodovati razvijanju kvaliteta jedinica i pojedinaca neophodnih u ratu. Otuda način vođenja rata determinira određena rešenja u načinu vaspitanja i obrazovanja. Ta rešenja nisu data gotova, već ih treba pronalaziti i verifikovati njihovu adekvatnost odgovarajućom metodologijom.

Uticaj organizacije i sistema funkcionisanja armije na vaspitanje i obrazovanje u njoj značajan je i višestran. Armija je posebno organizovana i funkcioniše na poseban način. To je uslovljeno njenim zadacima i uslovima u kojima se ovi zadaci izvršavaju.

Armija predstavlja vrlo složen mehanizam, koji funkcioniše dobro tek ako mu funkcionišu svi delovi, ako svaki od tih delova obavlja svoj deo funkcije u sklopu celog mehanizma. Unutar takvog mehanizma nalazi se pojedinačni borac sa svojom ulogom koja sadrži dve komponente: prvo, njegovu osposobljenost kao individualnog borca i, drugo, njegovu osposobljenost za ulogu u sklopu celine kojoj pripada. Zadatak je vaspitno-obrazovnog rada

da osposobi jedinice i pojedince da mogu postupiti u skladu sa ulogom koju imaju.

Pretpostavka uspeha vaspitno-obrazovnog rada u pripremanju jedinica i pojedinaca je realnost situacije i postupaka u procesu vaspitanja i obrazovanja. Svaki čovek mora imati realnu i plastičnu predstavu jedinice u borbi, njenog funkcionisanja u pojedinim fazama borbe i različitim situacijama. Pored toga, svoju ulogu svaki pojedinac mora ne samo poznavati već i praktično ovladati njom. Sve to zahteva da se proces vaspitanja i obrazovanja postavi tako da se jedinice i pojedinci nalaze u situaciji koja je najbliža realnosti budućih borbenih dejstava.

Iz činjenice da vaspitanje i obrazovanje u armiji mora da odrazi potrebe ovog zahteva proizlaze određena rešenja, pre svega, organizacione prirode. Život i rad i posebno obuka odvijaju se u okviru formacijskih jedinica. Opravdanost i vrednost ovakvog rešenja je u njegovoj funkcionalnosti, mada sa stanovišta nekih drugih činilaca vaspitno-obrazovnog rada (na primer, strukture obrazovne grupe) ne bi bilo povoljno.

Armija predstavlja organizam koji zahteva najviši stepen organizovanosti i reda. Zato je neophodno da se ceo život i rad u njoj odvijaju po određenom redu na koji se vojnik i starešina moraju navikavati već od prvog dana svog boravka u armiji. Od njih se zahteva da postupaju u skladu sa propisima i normama vojničkih odnosa. Smisao takvih zahteva leži u potrebi navikavanja ljudi da postupaju po ustaljenom redu i po naređenjima starešina, jer je samo tako moguće održati red i izvršavati sve zadatke u uslovima rata.

Ono što se zahteva od čoveka u armiji u pogledu njegovog života i rada predstavlja za njega novinu i značajnu teškoću. Jer, ne radi se samo o novim znanjima, veštinama i navikama koje treba da stekne, već i o tome da ih stiče u svojevrsnim, za njega, novim uslovima. Razumljivo, to za čoveka predstavlja teškoću, traži velike intelektualne, moralne i fizičke napore. Utoliko su veći i zadaci vaspitno-obrazovnog rada, koji traže adekvatna rešenja.

Ukoliko pre i potpunije shvati i usvoji svaki pojedinac sistem funkcionisanja armije, utoliko će on pozitiv-

2

nije delovati. Treba, međutim, računati s činjenicom da svaki pojedinac neće odmah shvatiti neophodnost vojničkog reda, odnosa, discipline i posebno određenih formi u kojima se ovi ispoljavaju. Ne shvatajući to, kod njih se može javiti otpor vojničkom redu, koji ne mogu javno ispoljiti, ali ih utoliko više ovo može pasivizirati, smanjiti želju za savlađivanjem svega što se od njih traži, kočiti aktivnost i svesno ulaganje napora u rad.

Razumljivo, to vaspitanju i obrazovanju u armiji daje poseban zadatak i predstavlja posebnu teškoću. Zadatak — da ljudi što pre i potpunije usvoje ovakav način života, funkcionisanja i odnosa, a teškoću — da se u rešavanju ovog zadatka pronađu najbolja rešenja i svrsishodne akcije. Otuda je ovaj faktor ne samo značajan već i delikatan za vaspitno-obrazovni rad u armiji.

Vaspitanje i obrazovanje odvija se u određenim materijalnim uslovima u kojima živi i radi jedinica, te oni, sa svoje strane, utiču na tok i rezultate vaspitno-obrazovnog rada. Stoga materijalni uslovi života i rada u armiji predstavljaju faktor vaspitanja i obrazovanja.

Mogućnosti vaspitanja i obrazovanja utoliko su veće ukoliko su materijalni uslovi života i rada bolji. Tako, na primer, za vaspitanje kulturnih navika veoma je značajno u kakvim se uslovima vaspitno utiče (za razvijanje smisla za red i čistoću — treba živeti u redu i čistoći); vaspitno se utiče i samim ambijentom u kome se realizuje proces vaspitanja.

Poseban značaj za odvijanje nastavnog vaspitno-obrazovnog rada imaju, na primer, učionice. Ako je nedovoljan i nefunkcionalan učionički prostor, to dovodi u pitanje mogućnost osavremenjavanja nastave. Nastavne grupe su u tom slučaju prevelike, a pomanjkanje normalnih uslova smeštaja ometa nastavni rad. U takvim uslovima mnogi zahtevi za dobru nastavu ne mogu se realizovati, a improvizacije i odstupanja od didaktičkih normi ne mogu dati dobre rezultate.

Za uspeh nastavnog vaspitno-obrazovnog rada značajni su i nastavni objekti, jer je za usvajanje obimnih znanja i sticanje složenih veština i navika potrebno do-

18

voljno odgovarajućih nastavnih objekata, uređenih i opremljenih za savremenu vojnu nastavu. Dobro uređena vežbališta, strelišta i poligoni omogućuju adekvatniji nastavni proces pa, prema tome, brže i temeljitije ovladavanje nastavnim zadacima. Isto se odnosi i na kabinete i laboratorije. Zato je u nedostatku pogodnih nastavnih objekata potrebno tražiti odgovarajuća rešenja da bi se izbegao nepovoljan uticaj nefunkcionalnih nastavnih objekata.

U materijalne uslove spadaju i nastavna sredstva od kojih umnogome zavise način i rezultati nastavnog rada. Razumljivo da samo posedovanje dovoljnog broja odgovarajućih nastavnih sredstava ne obezbeđuje i njihovu adekvatnu primenu, ali mogućnosti postavljanja nastavnog i vannastavnog vaspitno-obrazovnog rada zavise od toga.

Poseban značaj ima udžbenički materijal. Pomanjkane udžbenika, na primer, opterećuje nastavni proces pa i onemogućuje vannastavni obrazovni rad. Da bi nastava mogla da bude efikasna i da bi se u nastavnom procesu mogla postići puna aktivnost onih koji uče, neophodan je određen rad u vannastavno vreme, za koji je potreban udžbenički materijal.

Sve to govori da su materijalni uslovi veoma značajan faktor vaspitno-obrazovnog rada. Ali, treba istaći i da mnoge slabosti ove vrste nisu objektivno date, već su subjektivne prirode, pa je stoga važno isticati značaj tog faktora.

U objektivne faktore spada i stepen razvitka teorije vaspitno-obrazovnog rada u armiji. Tempo i putevi razvitka vaspitno-obrazovnog rada mnogo zavise od stepena vaspitno-obrazovne teorije. Svoju vaspitno-obrazovnu praksu starešine zasnivaju na onome što znaju o njoj, na onome što su zatekli kao već postojeću praksu i na svome ličnom iskustvu. No, koliko će dostignuti nivo postojeće prakse moći da se prevaziđe, koliko će biti adekvatna nova rešenja, zavisiće i od toga koliko je teorija uspela da uopšti postojeću praksu, koliko je objektivno ocenila postojeće stanje, sagledala potrebe i mogućnosti, koliko je

našla adekvatna rešenja i puteve njihovog unošenja u praksu.

Svakako, stepen razvitka teorije nije garancija stepena razvitka prakse. Ali je sigurno da praksa ne može ići napred brzo i najboljim putevima bez razvijene teorije, jer, teorijska osnova predstavlja okvire u kojima se kreću starešine u praktičnoj delatnosti. Otuda je stepen razvitka teorije vaspitno-obrazovnog rada u armiji objektivni faktor vaspitanja i obrazovanja.

SUBJEKTIVNI FAKTORI VASPITANJA I OBRAZOVANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

Ma koliko vaspitanje i obrazovanje u svakoj društvenoj sredini i društvu uopšte bilo objektivno uslovljeno, ma koliko pojedini, objektivno dati faktori uslovljavali njegovu osnovu i granice, sadržaj i načine rada i time uticali na rezultate, ono se može realizovati samo određenim učešćem subjektivnih snaga.

Od zalaganja ovih snaga, shvatanja vlastite uloge, od umešnosti rada i stepena iskorišćavanja objektivnih mogućnosti — zavisice i rezultati vaspitanja i obrazovanja.

U subjektivne faktore vaspitanja i obrazovanja u JNA spadaju starešine sa svojom starešinskom, vaspitačkom i nastavničkom ulogom, oni koji se vaspitaju i obrazuju (vojnici, pitomci i mlađe starešine u odnosu na starije), vojni kolektivi i organizacije Saveza komunista. Uticaj svakog od ovih faktora je od izvanrednog značaja, svaki od njih ima svoju specifičnu ulogu i zadatke, koji se mogu potpuno realizovati tek u međuzavisnosti sa uticajem drugih faktora. To jedinstvo i međusobno delovanje svih faktora predstavlja njihovu bitnu odliku.

STAREŠINA KAO FAKTOR VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Iz načina života i funkcionisanja armije, zadataka i uslova u kojima se oni realizuju proizišli su mesto i uloga starešine, njegova prava i obaveze, funkcija i sve što ona nosi sa sobom. U tim okvirima treba gledati i na va-

spitačku funkciju starešine, koja je koliko značajna, toliko i delikatna, jer postavlja mnoge zahteve pred njega i uslovljava određene kvalitete njegove ličnosti.

Vaspitačko-nastavnička funkcija starešine

Za život u armiji i za sve ono što se odvija u njoj ljudi moraju da budu pripremljeni, moraju znati i umeti, hteti i moći. Starešine su organizatori, nosioci i neposredni izvođači ovog rada. U tome je njihova vaspitačko-nastavnička funkcija.

Drug Tito naročito ističe ulogu starešina kao „učitelja novih naraštaja“, vaspitača i prevaspitača „mladih ljudi iz mnogih naraštaja“. Ovom ulogom ističe se širi društveni značaj starešinske funkcije, a starešini postavljaju odgovorni i složeni zadaci.

Starešina mora da se uključi u napore celoga društva na vaspitavanju novog čoveka. To znači da starešina mora poznavati ciljeve i puteve našeg socijalističkog vaspitanja i da u tim okvirima zasniva svoj vaspitno-obrazovni rad. No, zasnivajući svoj rad na osnovama vaspitanja u našem društvu, starešina treba da radi na ostvarenju konkretnih zadataka koji se postavljaju pred vaspitanje i obrazovanje u armiji. To od njega zahteva da poznaje te zadatke, puteve kojima treba ići u njihovoj realizaciji, kao i faktore koji utiču na vaspitno-obrazovni rad u armiji.

Svoju vaspitačku funkciju starešina ostvaruje ne samo na nastavi već i van nje, u svim tokovima vojničkog života. Stoga se od starešine zahteva više nego što obuhvata nastavnička funkcija. Jer, uspesi starešine kao nastavnika mogu biti umanjeni njegovim neuspesima u radu i postupcima van nastave, kao što će mu autoritet, stečen van nastave, pomoći u savladavanju teškoća koje proizlaze iz nastavničke funkcije.

Delikatnost vaspitačko-nastavničke funkcije starešine proizlazi i iz njegove pozicije u jedinici. Izgrađujući mišljenje o svome starešini, vojnik stvara mišljenje o starešini uopšte, formira kod sebe pojam starešine. Odnos prema starešini vojnik prenosi na odnos prema obuci i zadacima koje mu starešina daje. U izgrađivanju vojniskovog

stava prema armiji stav prema starešini ima veliku ulogu. Time vaspitni uticaj starešine postaje osetljiviji, a posledice uspeha i promašaja značajnije.

Odnos stariji — mlađi, svojstven vojnom vaspitnom sistemu, predstavlja jednu od njegovih bitnih osobina, koja znatno utiče na mogućnost ostvarivanja vaspitačke funkcije starešine. Pozitivna strana ovog odnosa je u autoritetu starešine, neophodnom svakom vaspitaču, i mogućnosti da starešina, potpomognut autoritetom starešina u armiji uopšte, mobilise intelektualne i voljne snage vojnika. Ali, ovi odnosi mogu objektivno otežavati ostvarenje kontakta, neophodnog u vaspitnom procesu, i sagledavanje stvarnog raspoloženja, mišljenja i stavova vojnika, zbog čega se kod starešina mora razviti sposobnost za približavanje ljudima uz očuvanje svoga starešinskog autoriteta.

Osobenost vaspitačke funkcije starešine je i u tome što on nije jedini vaspitač u jedinici. Tu se nalaze i drugi vaspitači, mlađi i stariji, nezavisno od toga koliki im je broj ljudi poveren. Dakle, pojavljuje se kolektiv vaspitača, koji treba da deluju usklađeno, da delovanje jednog bude po intenciji i cilju, suštini i principima jednako delovanju svih.

Osnovne pretpostavke vaspitačke delatnosti starešine

Da bi vaspitačka delatnost starešine bila uspešna, neophodno je da on udovolji određenim zahtevima.

Starešina mora shvatiti svoju funkciju i sve što iz nje proizilazi. Od toga zavisi i kako će pristupiti njenoj realizaciji. Starešinska pozicija omogućuje mu da rukovodi jedinicom (ustanovom i sl.) sa više ili manje unošenja zamišljenih, sistematskih i kontinuiranih vaspitnih mera. Pomanjkanje svrsishodnih vaspitnih akcija u njegovom rukovođenju negativno će se odraziti na rezultate. Utoliko je značajnije da blagovremeno i što potpunije shvati vaspitačku funkciju kao suštinu i pretpostavku starešinskog poziva.

Da bi uspešno vaspitao svoje potčinjene, starešina mora da poznaje bit i smisao svojih prava i obaveza. Prava i obaveze, date starešini, impliciraju vaspitačku funkciju i zadatke koji proizlaze iz nje. Neispunjavanje vaspitačke funkcije siguran je znak neshvaćenih, ako ne i zloupotrebljenih prava i neizvršenih, ili jednostrano izvršenih obaveza. Ne prekoračiti i ne zloupotrebljavati prava, s jedne, i do kraja ispuniti obaveze, s druge strane, pretpostavke su efikasnog vaspitanja.

Za uspešno vaspitanje nužno je poznavati stanje u jedinici, konstantno pratiti njen život, umeti razlikovati uzroke od posledica, realno predviđati razvoj situacije i reagovanja pojedinaca na preduzete mere. Takvo poznavanje jedinice omogućuje starešini da preduzima najadekvatnije vaspitne mere i stvara vaspitne situacije koje će najefikasnije uticati na kolektiv i pojedince.

Pretpostavka uspešne vaspitačke delatnosti starešine je njegova težnja da izgradi čvrst vojni kolektiv i spoznaja da osloncem na kolektiv može postići brze i trajne vaspitne rezultate. Efikasnost vaspitanja zavisice i od toga koliko su jedinstveni vaspitni napori starešine i kolektiva.

Za uspešnu vaspitnu akciju potrebno je da starešina veruje u postojanje pozitivnih svojstava u svakog čoveka, da bi osloncem na te odlike postigao željeni vaspitni efekat. Vera u čoveka, u ono što je pozitivno u njemu, i spoznaja da bez aktiviranja tog pozitivnog nema uspeha u vaspitanju jeste oslonac uspešne vaspitačke delatnosti starešine.

Razumljivo da tako značajna, društveno odgovorna, teška i delikatna funkcija zahteva određene kvalitete ličnosti starešine — vaspitača, što je takođe jedan od uslova uspešnog vaspitanja.

Kvaliteti ličnosti starešine-vaspitača

Za kvalifikovano obavljanje svoga posla starešina mora da poseduje određena znanja, veštine i navike i odgovarajuće sposobnosti. Bez poznavanja svoga posla nema

trajnijeg uspeha. Iz toga sledi da je za uspešno osposobljavanje jedinica za odbranu zemlje neophodno da starešina poseduje visoku vojnostručnu spremu. Starešina je nastavnik-vaspitač pa mu je potrebno da solidno poznaje sve ono što treba da nauče njegovi potčinjeni. Autoritet starešine, njegova ubedljivost, efikasnost kao rukovodioca i nastavnika zavise od nivoa njegove stručne spreme. Istina, dobar poznavalac vojne veštine i tehnike ne znači da je i dobar starešina, ali je sigurno da slab poznavalac svoga posla ne može biti uspešan starešina. Činjenica da zahtevi za stručnim obrazovanjem rastu uporedo sa razvojem naoružanja i tehnike i njima uslovljenim razvojem načina vođenja rata ukazuje da je u savremenim armijama sve manje mesta za starešine niskog nivoa stručnosti i da uspeh starešine sve više zavisi od njegove stručnosti.

Porastom zahteva za stručnim obrazovanjem i konstantnim porastom obrazovnog nivoa vojnika uslovljena je neophodnost određenog stepena opšteg obrazovanja starešina. Prvo, zbog toga što se visoka stručna znanja mogu sticati na solidnoj bazi opštih znanja i, drugo, što obrazovaniji vojnik traži obrazovanijeg starešinu. Prirodno da se od starešine ne može zahtevati da poznaje sve posebne oblasti koje, na primer, poznaju pojedini vojnici. Ali nivo opšteg obrazovanja starešina mora da bude takav da, u najmanju ruku, može ravnopravno diskutovati sa vojnikom o oblastima koje su van njegove stručnosti.

Funkcija starešine i njegova društvena uloga zahtevaju visok stepen marksističkog obrazovanja. Da bi razumeo tokove društvenih kretanja, ulogu armije u borbi za socijalizam i nezavisnost, da bi umeo naučno objasniti pojave s kojima se susreće, uočiti uzročno-posledične veze i odnose među pojavama, da bi mogao dijalektički prilagoditi pojavama i problemima, da bi, najzad, razumeo suštinu vaspitno-obrazovnog procesa i svoju ulogu u njemu, neophodno mu je marksističko obrazovanje i idejna orijentacija.

Poznavanje teorije vaspitanja i obrazovanja logična je pretpostavka uspešnog vaspitačko-nastavničkog rada. Posedovanje znanja i umenja sa područja teorije i prakse vaspitanja i obrazovanja predstavlja profesionalno obra-

zovanje vaspitača, nužno za njegov vaspitno-obrazovni rad.

Od sposobnosti koje zahteva vaspitačko-nastavnička funkcija naročito se ističu organizatorske sposobnosti i vaspitački takt starešine.

Ukoliko je kolektiv brojniji, poslovi raznorodniji i trajniji, utoliko je potrebnije znalčki organizovati posao, da bi se svaki pojedinac objektivno našao u situaciji da radi, angažujući se do kraja, smišljeno i efikasno.

Vaspitački takt je sposobnost adekvatnog reagovanja u različitim vaspitnim situacijama. Nema sumnje da je vaspitački takt usko povezan sa andragoško-pedagoškim, psihološkim, pa i sociološkim znanjima. No, znati suštinu mera i postupaka, znati kako treba postupati u opštem, ne znači i umeti adekvatno postupiti u konkretnom, pojedinačnom slučaju. Za to je neophodna stvaralačka primena naučenog, sposobnost koja je rezultat upornog, neprekidnog i svrsishodnog rada.

Vaspitni efekat starešinskog kontakta sa potčinjenim mnogo zavisi od načina na koji se on ostvaruje. Zato se, opravdano, posvećuje pažnja veštini govora, intonaciji i emocionalnosti glasa, izrazu lica i raspoloženju. Svaka situacija zahteva odgovarajući način komuniciranja. Očito da predavanje, izdavanje naređenja ili običan razgovor traže različitu intonaciju glasa. Onaj kome je upućena reč treba da razume suštinu i značaj sadržaja izgovorenog. To će mu omogućiti ne samo sadržaj izrečenih misli već i način kako je to učinjeno. Da bi starešina mogao tako postupiti potrebna mu je izvesna tehnika kojom treba da ovlada u vaspitačkoj praksi.

Starešinska i vaspitačka funkcija zahtevaju i određene osobine ličnosti. Posebnu ulogu imaju osobine karaktera i volje. Veoma je značajno da starešina postupa u skladu sa socijalističkim društvenim normama i posebnim normama vojničkog ponašanja. Društveno korisno i vredno ponašanje odražava pozitivan karakter ličnosti, i obratno.

Ako je svesna disciplina preduslov čvrstine naše armije, onda je disciplinovanost jedna od najznačajnijih odlika starešine i jedno od merila njegove vrednosti. Zato

on mora da postupa u skladu sa zahtevima discipline i istovremeno da kao starešina i vaspitač kod svojih potčinjenih stvara i razvija disciplinu.

U odlike ličnosti starešine i vaspitača spadaju i inicijativnost, samostalnost, istrajnost, doslednost, smelost, hrabrost, savesnost, poštenje i dr. Bilo bi nerealno misliti da će svi ljudi posedovati sve najvrednije osobine karaktera i volje. Ali njima treba težiti i svesno ih planski i uporno izgrađivati. Nastojeći da ispolji ove osobine, starešina snagom volje savlađuje subjektivne slabosti i prepreke i time jača i razvija pozitivne odlike i osposobljava se za starešinsku i vaspitačku funkciju.

Starešina sa pozitivnim odlikama volje i karaktera u stanju je da vaspitno utiče primerom, autoritetom i zahtevima prema mlađima.

U svojoj starešinskoj funkciji i vaspitačkoj akciji starešina će postavljati zahteve kolektivu i pojedincima. Ti zahtevi mogu da se odnose na sva pitanja koja čine obaveze potčinjenih (nastavni zadaci, red, ponašanje itd.). Starešina bira najprikladniji način postavljanja zahteva. Upravo u tome veliku ulogu imaju lični primer i autoritet starešine.

Prirodno je da ljudi cene kvalitete svih s kojima dolaze u dodir, pa i svoga starijeg, i donose svoj sud o njemu. Ukoliko je taj sud pozitivniji, utoliko će autoritet starešine biti veći, a uticaj ličnog primera pozitivniji. Svojim ponašanjem, koje ne može promaći oku potčinjenog, svojim osobinama, koje mogu oduševljivati ili odbijati potčinjenog, svojom ličnošću starešina vrši određen vaspitni uticaj. Covek se ugleda na drugog, a posebno potčinjeni na starešinu, teži da se poistovećuje s njim, usvajajući mnoge njegove osobine, način reagovanja, ponašanje. U tome i jeste značaj ličnog primera.

Prirodno je da ljudi cene kvalitete svih s kojima dolaze u dodir, pa i svoga starijeg, i donose svoj sud o njemu. Ukoliko je taj sud pozitivniji, utoliko će autoritet starešine biti veći, a uticaj ličnog primera pozitivniji. Svojim ponašanjem, koje ne može promaći oku potčinjenog, svojim osobinama, koje mogu oduševljivati ili odbijati potčinjenog, svojom ličnošću starešina vrši određen

vaspitanje. Čovek se ugleda na drugog, a posebno potčinjeni na starešinu, teži da se poistovećuje s njim, usvajajući mnoge njegove osobine, način reagovanja, ponašanje. U tome i jeste značaj ličnog primera.

Za uspeh vaspitnog delovanja veoma je značajan autoritet starešine. Starešinska pozicija omogućava mu polaznu osnovu autoriteta, ali ne i više od toga. Snagu autoriteta opredeljuju kvaliteti njegove ličnosti. Ne može se vaspitano delovati zahtevom upućenom drugima, da na određen način postupaju, a da pri tome sam subjekat postupa drukčije. Sklad između reči i dela pretpostavka je uspešnog vaspitnog uticaja.

Među kvalitetima ličnosti starešine — vaspitača, pored već istaknutih, značajno mesto zauzimaju radni kvaliteti i nivo lične kulture. Dobar radnik, spretan i umešan, uporan, sistematičan, pedantan itd. su kvaliteti koji, objektivno, omogućuju starešini snažan pozitivan vaspitni uticaj.

Kultura starešine je, takođe, od izvanrednog značaja za njegovu vaspitačku delatnost. Kulturan starešina, sa bogatim rečnikom i kulturnim ponašanjem, biće u stanju ne samo da sa te strane utiče na potčinjene već i da svoja stručna znanja i sposobnosti prenosi na privlačniji, puniji i efikasniji način.

Osposobljavanje starešina kao vaspitača

Za organizaciju i izvođenje vaspitanja i obrazovanja treba se osposobiti. To osposobljavanje je teorijsko i praktično.

Prva znanja i umenja iz ovog područja moraju se steći već u toku priprema starešina za poziv. Zbog toga se u vojnim školama koje pripremaju pitomce za buduće starešine moraju izučavati osnove teorije vaspitno-obrazovnog rada.

Dalje njihovo osposobljavanje kao vaspitača odvijaće se dodatnim školovanjem, drugim oblicima, samoobrazovanjem i radom u praksi.

U kasnijem školovanju može se izučavati teorija vaspitno-obrazovnog rada na višem nivou ili pojedine discipline ove teorije (na primer, metodike pojedinih predmeta) i pojedini vidovi vaspitanja i obrazovanja.

Na kursevima, seminarima i drugim oblicima najčešće se proučavaju pojedina pitanja teorije i prakse vaspitno-obrazovnog rada, i to onda kada praksa ukazuje na potrebu da se pojedina pitanja temeljitije zahvate.

Samoobrazovanje predstavlja nezamenljiv put osposobljavanja starešina kao vaspitača. I ukoliko je više usmeravano, vođeno i bolje ukomponovano u institucionalne oblike, utoliko će biti efikasnije i permanentnije.

Naučeno se proverava, učvršćuje i obogaćuje u praksi. Otuda je praksa nezamenljiv izvor vaspitačevog umeća što, razumljivo, ne znači da je sama dovoljna za osposobljavanje starešine kao vaspitača i nastavnika.

u
✓ ORGANIZACIJA SAVEZA KOMUNISTA U PROCESU VASPITANJA
I OBRAZOVANJA

Vaspitna snaga organizacije SKJ

Revolucionarni karakter i ciljevi Saveza komunista Jugoslavije, njegova idejna, moralno-politička i organizatorska snaga učinili su ga u toku cele istorije njegovog razvoja veoma uticajnim faktorom vaspitanja radnih ljudi naše armije.

Komunistička partija Jugoslavije bila je organizator i rukovodilac Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. Zato je ona na nju najsnažnije idejno i vaspitno uticala, razvijajući visoku svest, patriotizam, disciplinu, požrtvovanje, hrabrost, odlučnost i odvažnost u starešina i boraca. Ona je tokom celog narodnooslobodilačkog rata bila glavni kohzioni faktor, zahvaljujući kome je bilo moguće u onako složenim uslovima stvoriti snažnu vojsku, visokih moralnih i borbenih kvaliteta, sposobnu da pobeđuje i pobeđi.

Takvu idejnu i moralnu snagu predstavlja Savez komunista u našoj armiji i danas. On je vaspitač vojnika i

starešina, inicijator i odlučujući činilac u izgrađivanju visokih moralno-borbenih kvaliteta jedinica i pojedinaca. Svoju usmeravajuću i vaspitnu ulogu Savez komunista u JNA ostvaruje u skladu sa svojom opštom pozicijom i političkom orijentacijom. „Jugoslovenski komunisti uvek su se rukovodili revolucionarnom akcijom masa, razvijajući njihovu socijalističku društvenu svest, mobilizujući ih i organizujući ih u cilju progresivnog menjanja društvene stvarnosti. Komunisti će i dalje ostati avangardna snaga socijalističkih kretanja u našoj stvarnosti, proveravajući u praksi pravilnost svoje politike i svojih akcija...“¹ Pri tome osnovni princip kojim se Savez komunista rukovodi u svom radu nije komandovanje, već razvijanje aktivnosti i inicijative ljudi, kao i pružanje ličnog primera članova Saveza komunista u izvršavanju zadataka, u borbi za zaštitu interesa zajednice, u razvijanju novih socijalističkih odnosa među ljudima.

Glavni zadaci Saveza komunista u JNA

Svoju vaspitno-obrazovnu aktivnost Savez komunista u Jugoslovenskoj narodnoj armiji ostvaruje u svim oblastima života i rada. Njegovi članovi deluju u raznovrsnim pitanjima. „U tom pogledu“ — zapisano je u Programu SKJ — „članovi Saveza komunista Jugoslavije u Jugoslovenskoj narodnoj armiji treba da i ubuduće s maksimalnim zalaganjem rade na ovladivanju vojnim znanjima i veštinama, kao i ratnom tehnikom; na daljem podizanju političke svesti i ideološkog obrazovanja; da razvijaju svesnu vojničku disciplinu i da svojom aktivnošću obezbeđuju čvrsto moralno-političko jedinstvo svake vojne jedinice.“²

Najvažnija nastojanja Saveza komunista u JNA usmerena su ipak na ideološko-političko vaspitanje i idejno obrazovanje članova i ostalih starešina i vojnika. Na

---

¹ Program SKJ, Stenografske beleške sa VII kongresa, Beograd, str. 1084.

² Isto, str. 1054.

toj osnovi teži se razviti svesna aktivnost, monolitnost, patriotizam, hrabrost, disciplina i druge pozitivne osobine pojedinaca i jedinica. Takva orijentacija Saveza komunista u Armiji je u skladu sa opštom pozicijom i ulogom Saveza komunista u našoj zemlji, jer „dalji idejno-politički i organizacioni razvitak Saveza komunista zahteva da komunisti budu što borbenija i uticajnija idejna i politička snaga, da stalno budu u središtu društvene akcije, da sadržinom i načinom svog rada podstiču razvijanje socijalističkih odnosa i neposrednog odlučivanja radnih ljudi o svim društvenim poslovima, da čitavo članstvo Saveza učestvuje u izgrađivanju politike i stavova Saveza i time doprinosi daljoj demokratizaciji unutrašnjeg života u Savezu komunista i društvenih odnosa u celini“³. Izgrađivanje jedinstva stavova pretpostavlja demokratsku borbu mišljenja za najprogresivnija rešenja, razumevanje suštine kretanja našeg društva, stvaralačko i kritičko istraživanje vlastite prakse i iskustava i davanje odgovora na nova pitanja koja se nameću.

Značajna uloga Saveza komunista je u jačanju moralno-političkog jedinstva i razvijanju kolektivnog duha u jedinicama. Ovo jedinstvo je temelj njihove borbene vrednosti i moralne snage. Polazeći od toga da je ovo jedinstvo moguće ostvariti samo ako postoje pravilni međusobni odnosi — drugarstvo, međusobno poverenje, potpomaganje i saradnja između starijih i mlađih i ovih međusobno, Savez komunista se neprekidno angažuje u razvijanju takvih odnosa. Značaj ovih napora determinisan je i zahtevima savremene borbe, našom ratnom doktrinom i zadacima Armije. S tim u vezi se i u Rezoluciji VIII kongresa naglašava: „Komunisti u Jugoslovenskoj narodnoj armiji treba i ubuduće intenzivno da rade na daljoj izgradnji i usavršavanju Armije, na učvršćenju njenog idejno-političkog jedinstva i borbene gotovosti“⁴.

Savez komunista se zalaže za jačanje svesti o odgovornosti prema dužnosti i izvršavanju zadataka. On razvija tačnost i odgovornost, disciplinu i pregalaštvo čla-

³ VIII kongres, *Kultura*, Beograd, 1964, str. 268.

⁴ Isto, str. 270.

nova i svih ostalih vojnika i starešina. Posebnu brigu poklanja izgrađivanju pravilnih stavova prema obuci i učenju, nastojeći da se ulažu maksimalni napori u njihovom savlađivanju.

Savez komunista stalno radi na jačanju svesti o odgovornosti članstva i ostalih pripadnika Armije, podstiče ih i mobilise za borbu protiv raznih negativnih pojava u jedinici. Svojim analizama i stavovima on politički i idejno osvetljava probleme, njihove uzroke i posledice, inspiriše rad starešina i vojničkog kolektiva na njihovom prevazilaženju.

Zadaci Saveza komunista su sveobuhvatni. Ali, bilo bi pogrešno poistovećivati njegovu ulogu sa ulogom ostalih činilaca vaspitanja i obrazovanja u Armiji. Savez komunista prilazi analizi problema sa idejno-političkog i moralnog aspekta, analizira ih i nastoji da svesnim uticajem izgradi ispravne stavove i obezbedi puno angažovanje pojedinaca i kolektiva.

Oblici vaspitne aktivnosti organizacije Saveza komunista u JNA

Iako su ciljevi organizacije Saveza komunista identični, bez obzira da li se radi o vaspitanju članstva ili ostalih pripadnika Armije, oblici i sredstva toga delovanja se, u izvesnom smislu, razlikuju. Pred svoje članove Savez komunista postavlja strože zahteve i ulaže posebne napore da bi ih osposobio da na ostale pripadnike Armije ostvare jak uticaj u okviru svih oblika života i rada u jedinici: na nastavi, na maršu, na odmoru, u sportskim i drugim aktivnostima i u svim sličnim prilikama. Najsnažniji uticaji realizuju se u ličnim kontaktima. To je oblik neposrednog, nenametljivog, ali snažnog delovanja komunista, koji omogućava da se pride čoveku, upozna bolje njegova ličnost i problemi, da se utiče na menjanje i razvijanje stavova, da se on mobilise na snažnu i odlučnu aktivnost. Koliki će biti taj uticaj zavisi, u prvom redu, od snage društveno-političkog i moralnog lika komunista

i njihove umešnosti, takta i aktivnosti u raznolikim i dinamičnim okolnostima.

Svoje članove Savez komunista izgrađuje i sprema za ulogu vaspitača i kroz posebne oblike, od kojih su najvažniji sastanci osnovne organizacije. Pomoću njih se razvija svest komunista o obavezama, razmenjuju mišljenja o određenim problemima života i rada jedinice i lika komunista, izgrađuju stavovi i usmerava aktivnost posle sastanaka.

U svestranom i realnom razmatranju problema, u mogućnosti da svako iznese svoje mišljenje i svoje stavove, da se objektivno i kritički osvrne na svoju aktivnost i aktivnost drugih, da dokazuje i brani određene poglede i stavove, da bi se na koncu došlo do najispravnijih gledišta, koja će poslužiti kao zajednička platforma za akciju, leži velika vaspitna vrednost sastanaka. Vaspitna aktivnost na sastancima je utoliko snažnija ukoliko se na njima jače manifestuje beskompromisan i objektivan sud o delatnosti pojedinaca, njihovim pogledima i stavovima, ukoliko se snažnije manifestuje nastojanje za izgrađivanjem lika komunista, koje je istovremeno prožeto ljubavlju i brigom za čoveka i spremnošću da mu se pomogne. U tom smislu sastanci su škola ponašanja komunista, mesto gde se jača svest pojedinaca i izgrađuju idejno-politički i moralni stavovi.

Ali, osnovna funkcija sastanaka je u tome što su oni dogovor za kasniju aktivnost. Razmatranje zadataka i zauzimanje stavova je samo pretpostavka za stvarnu delatnost komunista koja treba da se ispolji posle sastanka. Sastanci su dogovor za rad, uz istovremenu kritiku dosadašnje aktivnosti, sa težnjom da se članstvo podstakne na maksimalno zalaganje, da se osposobi i za to da druge pokrene na aktivnost i da na taj način realizuje svoju širu političku i društvenu funkciju.

Širi sastanci — razne konferencije i savetovanja komunista — obično su posvećeni analizi krupnih problema, razmatranju, izučavanju rezultata i usmeravanju budućeg rada komiteta, osnovnih organizacija i članova. Kursevi, seminari, debate i slični oblici namenjeni su ideološko-

političkom obrazovanju, podizanju znanja i sposobnosti komunista i ostalih. Logično da se aktivnost u okviru svih ovih oblika međusobno prepliće i dopunjava.

Metode i sredstva vaspitnog delovanja organizacije SKJ u JNA

Svoju vaspitnu ulogu članovi Saveza komunista u JNA ostvaruju u prvom redu snagom ličnog primera, visokom svešću, uveravanjem i aktivnošću u okolini u kojoj rade i žive. Zato u razmatranju usmeravanja i mobilizacije komunista i ostalih članova kolektiva treba imati u vidu, u prvom redu, metode i sredstva koji tome doprinose i služiti se njima.

Pošto se visoko političko i moralno delovanje može zasnovati samo na izgrađivanju i jačanju svesti pojedinaca i kolektiva, to najveći značaj imaju metode i sredstva koji su u skladu i potpomažu realizaciju uticaja komunista. Razumljivo je zato što metoda uveravanja u ovome ima prvorazrednu ulogu i što se pokazala kao najpogodnija metoda razvijanja svesti i uverenja ljudi. Služeći se istinitim i adekvatnim objašnjenjima, dokazima, primerima i drugim sredstvima, ljude je moguće ne samo uveriti u ispravnost određenih gledanja i stavova nego i mobilisati i pokrenuti ih da se i sami angažuju na njihovom širenju i realizaciji. U ovim nastojanjima i u težnji da se naviknu da se istrajno bore za određene stavove uveliko može poslužiti i metoda podsticanja, pošto su odobravanje, isticanje, primer, pohvala, nagrada i uopšte afirmacija ličnosti i kolektiva od velikog uticaja na motivaciju i ponašanje. Kao podsticajno sredstvo, a istovremeno i kao sredstvo moralnog pritiska, oprobana je kritika i samokritika. Ona veoma doprinosi ubeđivanju ličnosti, izgrađivanju zdrave atmosfere i služi kao regulator odnosa komunista međusobno i u kolektivu.

U ostvarivanju svoje uloge organizacija Saveza komunista povezuje i koordinira aktivnost sa ostalim faktorima vaspitanja i obrazovanja. Ona je idejna, mobilizatorska, usmerivačka i organizatorska snaga koja utiče na

pravac, karakter i efekat delovanja ostalih faktora; od njenog uticaja zavise stavovi starešina, vojnog kolektiva i pojedinaca. Zato ni starešine ni vojni kolektivi ne mogu biti dobri vaspitači ako nisu usvojili stavove Saveza komunista i ako se u svojoj praktičnoj vaspitnoj delatnosti njima ne rukovode.

VOJNI KOLEKTIV U PROCESU VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Moralna snaga vojnog kolektiva

U određivanju funkcije kolektiva u vaspitanju i obrazovanju u vojsci, uopšte uzevši, susreću se dva ekstremna gledišta. Jedno polazi od toga da je kolektiv odlučujući faktor, koji razvija sve potencijalne snage čoveka i koji omogućava punu afirmaciju—samopotvrđivanje svih njegovih ličnih i socijalnih kvaliteta. Drugo, tvrdi da kolektiv, objektivno, ne može imati veću ulogu i da čak, u izvesnom smislu, smanjuje samostalnost i inicijativu i negativno utiče na razvijanje ličnih osobina. Ne prihvatajući ekstremna gledišta, valja imati u vidu da delovanje kolektiva na ličnost zavisi od određenih činilaca i okolnosti. Kolektiv može snažno pa i odlučujuće uticati na razvijanje određenih aktivnosti i pojedinih svojstava čoveka, ali može delovati i negativno, ukoliko je nedovoljno izgrađen ili nepravilno vaspitno usmeren. Drugim rečima, kolektiv u svim okolnostima deluje na ličnost, ali u kom pravcu, kakvog će smera, kvaliteta i intenziteta biti to dejstvo zavisi, u prvom redu, od njegovog kvaliteta i snage.

Čvrst vojni kolektiv presudno utiče na svest, osećanja, volju, karakter i postupke svakog vojnog lica, razvija u njemu visoke moralne i borbene kvalitete, prekaljuje ga i čini sposobnim za izvršenje vrlo složenih i napornih vojnih zadataka. On utiče na formiranje ispravnih ideološko-političkih stavova, pogleda na svet, patriotskih osećanja, jača drugarstvo, uzajamnu saradnju, podstiče na rad i zalaganje u procesu obrazovanja i izvršenja zadataka. On je snažan faktor celokupnog vojnog vaspitanja i obrazova-

nja. U okviru formiranog vojnog kolektiva, gde su ljudi vezani čvrstim vezama drugarstva i prijateljstva, razvija se međusobno poverenje i bliskost, uz istovremeno strogo poštovanje vojničkih odnosa i normi vojničkog života.

Pojam i karakteristike vojnog kolektiva

Pojam vojnog kolektiva obuhvata sve odredbe koje inače obuhvata pojam kolektiva. To je organizovana, jedinstvena grupa ljudi sa strogom subordinacijom u odnosima, preciznom raspodelom ljudstva s obzirom na formacijske dužnosti i sa preciznom podelom rada i međusobno utvrđenim sadejstvom raznih delova, sa jedinstvenim ciljevima aktivnosti, čvrsto organizacijski i idejno povezana sa mnoštvom interakcijskih kohezivnih veza, sa dinamičnim delovanjem svih delova i čvrstim organima rukovođenja. Polazeći od ovih odredbi, vojnim kolektivima mogu se smatrati određene vojne jedinice, komande i ostali vojni organizacijski delovi. U vezi s tim se i razlikuju uži i širi vojni kolektivi, pa može biti reči i o celoj armiji kao jedinstvenom kolektivu.

Ali, iako se o vojnim kolektivima govori u granicama vojnih jedinica, pa se u izvesnoj meri sa njima i identifikuju, bilo bi pogrešno da se potpuno izjednačavaju. Svaka vojna jedinica (i zasebna vojna organizacijska celina) ne mora po svojim interakcijskim vezama predstavljati istovremeno i vojni kolektiv. Kao što se ni svaka grupa ljudi, bilo da rade na istom poslu ili ne, ne može smatrati kolektivom, tako ni svaka vojna jedinica, iako ima određenu organizaciju, svoje rukovodstvo i jedinstvene zadatke, nije kolektiv. Kolektiv je tek ona vojna jedinica koja je poprimila karakteristike monolitnosti, u kojoj postoji mnoštvo kohezivnih veza između njenih članova, u kojoj svi članovi streme istom cilju i osećaju se članovima toga kolektiva sa određenim dužnostima i obavezama. To istovremeno znači da se o kolektivu može govoriti tek onda kada je jedan skup individua poprimio određene, napred navedene karakteristike.

Faktori formiranja vojnog kolektiva

Lične osobine pojedinaca koji stupaju u kolektiv mogu biti dobre ili loše; svaki od njih donosi svoje brige, navike i dr.; razlike u znanju pojedinaca često su veoma izrazite a isto tako u psihofizičkim osobinama i mogućnostima. Zanimanja i socijalne sredine u kojima su odrasli još više pojačavaju ove razlike. Otuda proces integracije zahteva veliku umešnost i napore.

Naši društveni odnosi, zasnovani na društvenoj svojini na sredstvima za proizvodnju i samoupravljanju, stvorili su realnu bazu za razvijanje kolektivnosti kod članova društva i prevazilaženje navedenih razlika. Socijalistički karakter Armije i njeni pravedni ciljevi omogućuju da se takvi kolektivni odnosi izgrade i u Armiji. Oni se zasnivaju na dubokom uzajamnom poverenju između svih vojnih lica, na normama socijalističkog morala i u skladu su sa odredbama vojnih propisa. Ali, bilo bi pogrešno smatrati da se kolektivi mogu formirati sami po sebi, samo pod uticajem objektivnih ekonomskih, političkih, moralnih ili drugih činilaca koji deluju u socijalističkom društvu i armiji. Objektivni uslovi samo pružaju za to mogućnosti. Veoma je značajna u tom pogledu ličnost pojedinaca i aktivnost ostalih subjektivnih činilaca. Čvrst vojni kolektiv može se formirati samo u procesu dugotrajne aktivne borbe svih tih faktora. Istorija naše narodnooslobodilačke borbe, posleratni razvoj Armije i sadašnji život u jedinicama obiluju mnoštvom takvih primera.

Navodimo samo neke osnovne činioce koji deluju na pravac i brzinu formiranja kohezije između članova kolektiva.

Svest o zajedničkim ciljevima i zadacima je nesumnjivo glavni faktor koji utiče na formiranje vojnog kolektiva. Ukoliko su ljudi više uvereni u potrebu odbrane zemlje i izvršavanje ostalih vojnih dužnosti, ukoliko postoji veća sličnost njihovih interesa i stavova, utoliko se lakše formiraju kolektivne veze i kolektiv brže konsoliduje.

Sličnosti u znanjima, mentalnim osobinama, političkim, moralnim i drugim stavovima predstavljaju snažnu

bazu i pretpostavka su brzog uspostavljanja interakcije između članova kolektiva. Ukoliko ne bi postojale ove sličnosti, ili bi razlike bile velike, taj nedostatak bilo bi teško ili nemoguće nadoknaditi drugim kohezivnim elementima. Naročito značajnu ulogu ima sličnost u ideološko-političkoj usmerenosti i pogledu na svet. Suprotno tome, razlike u mentalnim osobinama i u znanjima mogu se uspešno prevazići, čak i kada su dosta izrazite, ako se kolektiv pravilno vodi i usmerava.

Zajedničke aktivnosti u procesu političkog i vojno-stručnog obučavanja snažno doprinose jačanju osećanja kolektivizma. Obučavanjem jedinica u vojnoj veštini ljudi se zbližavaju, razvija se u njih svest o potrebi da složno i organizovano dejstvuju, jačaju se navike zajedničkog rada i međusobne podrške i osećanje sigurnosti. Već u izvođenju osnovnih strojevih i taktičkih radnji stvara se osećanje zajedničke pripadnosti i međuzavisnosti. Kada se vojnik nalazi u stroju, vrsti ili koloni, on je čvrsto vezan sa ostalima, on oseća da je delić šireg borbenog kolektiva. Na vežbama i manevrima, na iscrpljujućim marševima, u trenucima kada savlađuju raznovrsne teške prepreke, mnogobrojne su prilike u kojima saradnja vojnika i celih jedinica dolazi do punog izražaja. U tim trenucima razvija se u ljudi svest o potrebi međusobnog usklađenog delovanja, međusobne pomoći, neophodnosti da svaki pojedinac i svaka jedinica roda ili službe izvršava svoj zadatak da bi se mogao izvršiti zadatak u celini.

Organizacija života i izvršavanja zadataka je od krupnog značaja za brzinu i tok procesa integracije. Međutim, bilo bi pogrešno očekivati da se jedinstven vojni kolektiv može oformiti samo pomoću naredbi. On se formira u procesu aktivne borbe, kao rezultat celokupnog procesa vaspitanja i obrazovanja. Ali, kad se jednom oformi, proces integracije teče lakše, pošto unutrašnje snage kolektiva doprinose jačanju njegove kohezije.

Pozitivno javno mnjenje jača čvrstinu i monolitnost kolektiva. Nepriistrasna i drugarska kritika i strogo poštovanje normi ponašanja jačaju disciplinu i omogućuju bolje rezultate.

Atmosfera u jedinici mora biti usklađena sa vojničkim propisima i pravilima discipline, ali istovremeno topla i srdačna. Ukoliko su ljudi međusobno bliskiji, njihovi odnosi humaniji i prožeti međusobnom predusretljivošću, spremnošću da se pomogne, i razumevanjem, utoliko će i integracija biti brža i čvršća. Obratno, formalna, hladna ili usiljena atmosfera otežava komuniciranje i stvaranje trajnih i čvrstih veza.

Zajednički uspjesi kolektiva jačaju duh i osećanje pripadnosti. Poređenjem vlastitog uspeha sa uspesima drugih vojnih jedinica neguju se solidarnost i međusobno poverenje, jača se motivacija za dalja pregnuća. I ostale mere podsticanja doprinose unutrašnjoj koheziji.

Vaspitanje ljudstva u duhu borbe za čast svoje jedinice (organizacijske celine) od bitnog je značaja za brzinu formiranja i snagu kolektiva. Osećanje kolektivizma razvija se neprekidnim jačanjem ponosa pripadnika Armije na svoju jedinicu, njene tradicije i uspehe. Veliku važnost u tom pogledu ima borba za zajedničke ciljeve, takmičenje i neprekidno nastojanje da se ide napred, od jednog uspeha ka drugom.

Ličnost starešine je od naročitog značaja za čvrstinu kolektiva. On rukovodi, komanduje, izdaje naredjenja i zapovesti, povezuje i usmerava rad odvojenih grupa i delova, analizira uspehe, izriče pohvale i kazne. Zato od njegovih kvaliteta zavisi i brzina integracije i uspeh u celini. Veliku ulogu u razvijanju jedinstva i usmeravanju kolektiva ima i organizacija Saveza komunista u jedinici.

Dinamika razvoja vojnog kolektiva

Proces razvoja vojnog kolektiva može se podeliti u nekoliko faza. O tome da li se vrši početno formiranje jedinice ili se jedinica samo popunjava zavisi i dalji tok izgrađivanja kolektiva. U prvom slučaju proces formiranja je duži, dok se u drugom može ubrzati zahvaljujući postojećem jezgri ili širem sastavu kolektiva. Međutim, i tada, sa gledišta pojedinaca, integracija ima određeni tok i prolazi faze u kojima dominiraju karakteristični pro-

cesi. To se najbolje može pratiti kod vojničkih i pitomačkih kolektiva.

Formiranje (ili popunjavanje) vojne jedinice predstavlja osnovnu, početnu fazu. U toj fazi pojedinci se tehnički uključuju u kolektiv i upoznavaju sa njegovim ciljem i zadacima. Karakteristično je da se u ovom periodu svi pojedinci interesuju za sredinu u koju su došli i za zadatke pred kojima se nalaze. Postepeno dolazi do međusobnih interakcija i sve tešnjeg uspostavljanja i učvršćivanja veza između pojedinaca. Važno je uočiti da proces integracije obično teče preko grupnih veza (često na teritorijalnom ili nekom drugom principu), a tek kasnije se razvijaju intenzivniji odnosi i sa drugim članovima kolektiva.

U sledećoj fazi dolazi do tešnjeg povezivanja članova i njihovog identifikovanja sa kolektivom, njegovim ciljevima i zadacima. Na tom nivou integracije jačaju međusobne veze članova, razvijaju se prijateljstvo i drugi složeni interpersonalni odnosi. Sve je veća usmerenost pojedinaca na ostvarenje zajedničkih ciljeva. Pa čak i reakcije postaju zajedničke. Istovremeno se pojačava i odgovornost svakog člana za akciju ostalih.

Višu fazu procesa integracije predstavlja unutrašnje strukturiranje kolektiva. Iako vojni kolektivi imaju određenu formacijsku strukturu i formacijske rukovodioce, postepeno se formira i posebna struktura koja ne mora biti identična sa formacijskom. Ističu se grupe ili pojedinci koje kolektiv prihvata ili odbacuje; oni mogu da budu pozitivne ili negativne ličnosti. U izvesnim uslovima istaknuti pojedinci mogu privući i veliki broj članova. Za uspešno rukovođenje i izbegavanje negativnih pojava značajno je da se ovo strukturiranje približno poklapa sa formacijskim. Zato je pojedincima koji se ističu (pozitivnim ili negativnim) i njihovim stavovima potrebno poklanjati osobitu pažnju. Za ovu fazu je karakteristično i postepeno otvaranje ranijih krugova, formiranih obično na zavičajnoj, jezičkoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj osnovi. Ovakve male grupe se postepeno dezintegriraju, stvarajući čvršće veze sa ostalima, uklapajući se u šire grupe i kolektiv kao celinu.

Najviša faza kolektivne integracije nastupa stvaranjem jedinstvenog javnog mnjenja kolektiva. U procesu stvaranja javnog mnjenja formiraju se jedinstvene norme ponašanja članova u vezi sa zadacima i interesima kolektiva. Ovim normama izražavaju se stavovi kolektiva. Pri tome, za razliku od porodice, koja obično štiti svakog svog člana, pa i kada čini greške i šteti njenim interesima, vojni kolektiv zahteva od svakog člana određeno ponašanje, poštovanje određenih normi pa i po cenu ličnog odricanja radi opšteg interesa.

Norme kolektiva „obezbeđuju stabilnost kolektiva, njegovu strukturu (statuse i ulogu pojedinih članova), određuju način prihvatanja i reagovanja na zbivanja van kolektiva, regulišu akcije unutar kolektiva i sa osobama van njega, itd.“⁵ U nekim sredinama norme se formiraju pod uticajem samog kolektiva i života u kolektivu, te se postepeno reguliše ponašanje članova. U vojnoj organizaciji norme života, rada i odnosa u jedinici su jedinstveno regulisane pravilima i propisima, sa strane, a od članova kolektiva se zahteva da ih prihvate i da ih se strogo pridržavaju. U takvim okolnostima potreban je viši nivo društvene svesti i pozitivna motivacija da se te norme bezrezervno prihvate i da se po njima postupa, nego što je to neophodno u okolnostima gde svi članovi kolektiva aktivno učestvuju u njihovom donošenju, tako da su oni sami tvorci tih normi.

Ali, bilo bi pogrešno misliti da su u vojnim kolektivima propisima regulisani svi vidovi života i odnosa. Ovim normama određeni su samo glavni vidovi vojničkih odnosa. Zato se pored tih normi, i u okviru njih, postepeno formiraju i druge norme međusobnih odnosa, koje se tiču pojedinosti i sfera života koje nisu obuhvaćene vojničkim propisima. To su ponekad veoma važne sfere života kolektiva, tako da od njih zavisi stvarni život i atmosfera u kolektivu. One daju ono specifično obeležje atmosfere, obeležje javnog mnjenja, po kome se ponekad znatno razlikuju naše vojne jedinice. Zato pravilno regu-

---

⁵ Dr Branko Svećenski i dr Tomislav Kronja: *Mentalna higijena u vojsci*, Beograd, 1964, str. 39.

lisanje tih normi i u odnosu na njih izoštravanje stavova javnog mnjenja ima izvanrednu važnost.

Po pozitivnoj usmerenosti i moralnoj snazi javnog mnjenja ceni se i vrednost kolektiva. Snažni vojni kolektivi, sa razvijenim normama ponašanja i racionalnom kritičkom usmerenošću prema svojim postupcima i postupcima članova, predstavljaju moćno sredstvo jačanja jedinice i njene borbene spremnosti. Zato snažno javno mnjenje predstavlja važan činilac vaspitanja i jačanja borbene spremnosti.

Izgrađivanjem strukture i formiranjem javnog mnjenja kolektiv postaje uticajna snaga. On predstavlja oslonac pojedinaca u njihovom delovanju, pruža pomoć i štiti svakog svog člana — osigurava mu određena prava, ali istovremeno nameće i stroge obaveze u ispunjavanju normi ponašanja i delovanja.

Uticanje vojnog kolektiva na shvatanja i ponašanja njegovih članova

Na svoje članove vojni kolektiv utiče pomoću određenih mehanizama i preko javnog mnjenja, svojim stavovima i aktivnošću.

Pod mehanizmima se podrazumeva delovanje koje se odvija gotovo automatski u svakoj situaciji i svakom kolektivu. Najčešći mehanizam je sugestija. To je, u stvari, menjanje mišljenja, stavova i postupaka pojedinaca od strane celine, ili obratno. Način uticanja je snažan, a nije suviše nametljiv, te je pogodan za višestrano delovanje. Ali, ponekad sugestija može prerasti i u različite oblike presije, pa čak dovesti i do isključenja iz kolektiva.

Slična ovome je imitacija — oponašanje delovanja drugih. Ona se susreće i u ponašanju odraslih mnogo češće nego što se misli, a naročito kada u kolektivu postoje pojedinci koji se po nekim svojim osobinama znatno ističu. Starešinu oponašaju osobito mladi vojnici.

Dosta značajnu ulogu ima i mehanizam grupne stimulacije. Neke radnje vojnici i starešine izvode brže i bolje kada su u grupi. Poznato je, na primer, da je kolek-

tivno izvođenje strojevih ili taktičkih radnji, marševanje, savlađivanje prepreka i dr. mnogo lakše i da ih ljudi obavljaju sa većim zalaganjem, nego kad rade samostalno. Ovaj mehanizam je izražen kod grubljih fizičkih radnji, dok se kod intelektualnih ili nekih preciznih motornih nailazi na obrnutu pojavu, na pojavu inhibicije. Naime, obavljanje takvih radnji u prisustvu drugih može da nervira ili zakoči misao.

Osim navedenih, u delovanju kolektiva postoji i mehanizam kolektivne identifikacije. Ona se javlja kad se pojedinac potpuno poistovećuje sa kolektivom, njegovim ciljevima i zadacima i uključuje se u aktivnost za njihovo realizovanje.

Od ovog, automatskog, neuporedivo veće značenje za jačanje kohezije ima namerno, svesno delovanje subjektivnih činilaca. Osnovne metode i sredstva u tom procesu su uveravanje, vežbanje, podsticanje, kritika i prisiljavanje. Oni su usmereni na uticanje u pravcu usvajanja određenih normi ponašanja. Osobito snažno deluju kada je javno mnjenje jedinstveno i pravilno usmereno. Upućivanje, saveti i objašnjenja, a, pre svega, primeri drugova snažno utiču na svest, osećanja i delovanja ljudi.

Umešno korišćenje podsticanja i sprečavanja od velikog je značaja za pravilno i jedinstveno postupanje svih članova. Reagovanje drugova iz jedinice na prihvatanja ili odbacivanja stavova pojedinaca, na pohvale, isticanja, kritike i osude postupaka pojedinaca ili izolaciju od strane kolektiva od velikog su moralnog i socijalnog dejstva. Neophodno je da kolektiv podstiče težnju pojedinca da bude priznat, poštovan i cenjen od drugih, da se ističe i potvrđuje, da ispoljava veru i humanizam prema svojim članovima, ali on mora razvijati i svest o dužnosti i osećanje odgovornosti prema interesima kolektiva i izvršavanju obaveza prema tom kolektivu, zajednici.

Važno je da uticaj kolektiva na mišljenje i stavove pojedinaca bude permanentan, da se odvija u svim okolnostima. Ipak, on najviše dolazi do izražaja na sastancima kolektiva (sastanci članova SKJ, četne i vode konferencije). Tu se najsnažnije manifestuje javno mnjenje kolektiva i određuju stavovi prema ponašanju pojedinaca.

Ukoliko starešina dobro poznaje kolektiv, njegovo ponašanje i reakcije, kao i mesto pojedinih članova, njihovu privlačnost i odbojnost u kolektivu, dinamiku života kolektiva, oblike, metode i sredstva njegovog funkcionisanja, utoliko će se razviti veća integracija članova i njihova potpunija identifikacija sa kolektivnim interesima.

POJEDINAC — VASPITANIK (KAO FAKTOR) U PROCESU VASPITANJA I OBRAZOVANJA

O ulozi ljudskog faktora u okviru savremene vojne organizacije mnogo se raspravlja. Raniji sistem vaspitanja i obrazovanja stavljao je vojnika, pitomca i slušaoca u pasivan položaj, pošto se smatralo da jedino to odgovara armijskim odnosima i organizaciji. Težilo se za tim da se od ličnosti načini pokoran „potčinjeni“, koji će slepo izvršavati sve zadatke. Aktiviranje te ličnosti u vaspitno-obrazovnom procesu smatralo se do te mere neprihvatljivim da se graničilo sa narušavanjem discipline i vojne subordinacije.

Do promene takvih shvatanja dovelo je povećanje uloge čoveka u savremenom društvu i njegova nova i snažnija pozicija u ratnim okolnostima. Danas se kapitalističke armije nalaze, u tom pogledu, u protivrečnoj poziciji: s jedne strane neminovna je potreba povećanja mesta i sve aktivnijeg uticaja čoveka u procesu vaspitanja i obrazovanja, dok se s druge strane snaženjem takve uloge slabi klasni kapitalistički karakter vaspitanja i obrazovanja, imanentan njihovoj vojnoj organizaciji.

Aktiviranje čoveka u našoj armiji, obratno, jača vojnu organizaciju. Takve razlike u rezultatima uslovljene su razlikama u karakteru i ciljevima društva i armija. Aktivan pojedinac u našoj armiji je pretpostavka snažne discipline, organizovanosti i visokog borbenog morala. Kada se to ističe, imaju se u vidu posledice do kojih takva aktivnost dovodi — njeno psihološko, didaktičko i sociološko opravdanje. Štaviše rezultati istraživanja govore da je nemoguće ostvariti iole ozbiljniji uspeh bez aktivnosti pojedinca,

koja je značajna kako za usvajanje znanja, veština i navika, tako i za njihovu trajnost i primenu u praksi. Bez koncentrisane pažnje određeni sadržaji se ne mogu razumeti i sagledati, a bez samostalnog i kritičkog njihovog usvajanja teško je i govoriti o kvalitetu, većoj trajnosti i vrednosti stečenih znanja, veština i navika. Otuda je aktivnost ne samo uslov sticanja trajnih znanja, veština i navika nego je i uslov njihovog kvalitetnog primenivanja.

Značajno je imati u vidu da aktivnost može biti fizička i psihička i da se one međusobno dopunjavaju, što znači da ih treba paralelno i razvijati. Osim toga, stupnjevi te aktivnosti mogu biti veoma nijansirani — mogu se kretati od pobuđenog interesa i pažnje do maksimalno aktivnog učešća — te je, osim o vrsti, značajno voditi računa i o intenzitetu aktivnosti.

Činjenica da je aktivna, dinamična i kreativna ličnost pretpostavka uspeha vaspitno-obrazovnog procesa zahteva, s jedne strane, potrebu razvijanja takve ličnosti, a sa druge, njeno usmeravanje i mobilizaciju. Zato se ličnost vojnika, pitomca i uopšte „potčinjenog“ nalazi u dvostrukoj poziciji. Njegova uloga kao objekta determinisana je već samim njegovim položajem, činjenicom da se nalazi u poziciji onoga koji se vaspitava i obrazuje. Ali da bi se on osposobio, da bi se razvio kao ličnost, neophodna je njegova obrazovno-vaspitna samoaktivnost i aktivnost u sredini u kojoj se nalazi. Stoga je nužna pretpostavka afirmisanja pojedinca kao subjekta njegova puna realizacija kao objekta vaspitanja i obrazovanja. I u jednom i u drugom slučaju veliku ulogu imaju ostali činioci vaspitanja i obrazovanja u armiji. Otuda je i ispravno reći da mesto pojedinca kao faktora vaspitanja i obrazovanja determinišu ostali činioci i da ta uloga zavisi od snage i načina njihovog delovanja.

Kada se jednom izgradi ličnost koja će biti u stanju da deluje u skladu sa zahtevima armijske organizacije, da sama pozitivno utiče na svoje vaspitanje i obrazovanje i da svojom aktivnošću pozitivno u tom smislu deluje na druge, onda su stvoreni uslovi za realizaciju najviših vaspitno-obrazovnih ciljeva. Razumljivo da ti uticaji zavise

i od fonda znanja, veština i navika i ostalih sposobnosti pojedinaca. Prirodno je, na primer, da će različit sastav vojnika u pogledu obrazovanja, zanimanja i drugih karakteristika postavljati često realne determinante njihovog uticaja. Te granice će biti uže kad je reč o obrazovnom a obimnije kad je u pitanju vaspitno delovanje. Naime, obrazovni uticaji koje će čovek ostvariti u sredini u kojoj živi i deluje zavise od fonda i nivoa znanja kojima raspolaže. Vaspitni uticaji ne zavise, međutim, strogo od nivoa znanja i zanimanja, već su uslovljeni, u prvom redu, moralnim likom čoveka, njegovim socijalnim navikama i opštim sposobnostima. Zato, ukoliko je moralna ličnost razvijenija, ukoliko je veća njena socijabilnost, ukoliko su u nje izrazitija svojstva idejnosti, patriotizma, hrabrosti, discipline, tačnosti i odgovornosti, utoliko će njeni uticaji na sredinu biti veći. Ovo je naročito značajno imati u vidu u heterogenim, po obrazovanju, zanimanju i drugim svojstvima, vojničkim sredinama, jer omogućava da se i u takvim sredinama uspostave tesni i čvrsti odnosi između ljudi. Značajno je takođe zapaziti da razlike u pogledu obrazovanja nisu istovetne razlikama u pogledu razvijenosti motornih sposobnosti. Ponekad će vojnici sa nižim obrazovanjem postizati bolje rezultate od onih sa višim. Osim toga, sposobnosti i obdarenosti su različite u pojedinaca, a to znači da svaki ima ponešto po čemu se ističe ispred drugih. Potrebno je to uočiti i iskoristiti za podizanje njegovog ugleda, lične afirmacije i za podsticanje ostalih u tom pravcu, odnosno za harmoniziranje kolektiva u celini. Upravo ta činjenica omogućava da svaki pojedinac i u heterogenim sredinama postane aktivan činilac u vaspitno-obrazovnom radu i da snažno utiče na ostale.

Nužno je, ipak, istaći to da koliko će vaspitna uloga svakog pojedinca biti ostvarena u vojnoj organizaciji zavisi i od same te organizacije i mogućnosti koje ona pruža. Zato je važan zadatak ostalih faktora vaspitanja, a u prvom redu starešina i organizacije Saveza komunista, da stvaraju uslove, podstiču i omogućavaju punu afirmaciju ličnosti i realizaciju svih njenih vaspitnih mogućnosti.

OSNOVNI FAKTORI I KARAKTERISTIKE RAZVITKA LIČNOSTI U PROCESU VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Duk kafa

Poznavanje mogućnosti razvoja i karakteristika onih na kojima radimo je jedna od bitnih pretpostavki uspešnog postavljanja i organizacije vaspitanja i obrazovanja. U sklopu ostalih činilaca koji determinišu rezultate, od kojih zavisi uspeh, lična svojstva onih koji uče, njihove anatomsko-fiziološke, mentalne, sociološke i obrazovne mogućnosti, usmerenost i zainteresovanost presudno utiču na realizaciju ciljeva i zadataka — definisanje sadržaja vaspitanja i obrazovanja, organizaciju, primenu oblika, metoda, sredstava i tehnika, kao i vaspitno-obrazovnu aktivnost u celini. Razmatranju faktora razvoja i karakteristika ličnosti ovde se upravo i prilazi samo sa tog staništa.

FAKTORI RAZVOJA LIČNOSTI

Poznato je da razvoj ličnosti zavisi od više faktora. Među osnovne spadaju: nasleđe, sredina i vaspitanje. U prošlosti se u nauci i praktičnom vaspitnom radu ovim činiocima pridavao različit značaj. Danas takođe. Tako, jedni smatraju da je nasleđe glavni činilac koji detremiše čitav razvoj čoveka u toku njegovog života, dok drugi tvrde da to zavisi isključivo od uticaja sredine. Neki opet misle da nema granica mogućnostima vaspitnog delovanja i da je vaspitanje odlučujući elemenat u procesu razvitka i formiranja ličnosti.

Od stava koji se zauzima prema pojedinim od ovih činilaca zavisi i stav vaspitača u procesu vaspitno-obrazovnog rada uopšte, pa, prema tome, i u našim okolnostima. Ako bi se prihvatilo tvrđenje, na primer, da je nasleđe glavni determinator razvoja ličnosti, onda, tako reći, ne bi imalo šta da se radi i svaki neuspeh u vaspitnom radu bi se vezao za nasledne osobine. Obratno, ako se pođe od toga da je sredina u kojoj čovek deluje odlučujuća, onda će se u toj sredini, a ne u radu, tražiti uzroci neuspeha u

vaspitanju. Ali, ukoliko se pođe od shvatanja da je vaspitanje osnovno, nastojeće se da se ono što bolje organizuje i uložiće se veliki trud da bi se svi negativni činioci odstranili.

Savremena nauka smatra da svi ovi elementi imaju važnu funkciju u razvoju ličnosti. Tako, na primer, svaki čovek nasleđuje određenu anatomsko-fiziološku konstituciju i određene mogućnosti psihičkog razvoja. Ali, to ne znači da nasledne osobine potpuno uslovljavaju njegov kasniji razvoj i da se zato mogu prihvatiti stavovi nativističke teorije, po kojoj je razvoj čoveka predestiniran nasleđem, odnosno da je sve biološki predodređeno već samim rođenjem. Ova nenaučna shvatanja imaju svoju društveno-klasnu osnovu. Nije potrebno mnogo ni dokazivati da razvijanje čoveka ne zavisi samo od njegovih bioloških svojstava već i od sredine u kojoj živi i deluje. Naučno je utvrđeno da sredina ima važnu ulogu u razvoju ličnosti i da utiče na realizaciju naslednih mogućnosti. Čovek se rađa sa određenim potencijama razvoja (dispozicijama), ali kako će se one realizirati zavisi od sredine, sistema vaspitanja i drugih okolnosti.

To znači da se i uticaj društvene sredine ne može apsolutizovati i da se ne može prihvatiti tzv. teorija empirizma (teorija miljea) po kojoj je sredina presudni faktor razvoja ličnosti. Jer, mada je uticaj sredine značajan, ona ipak nije svemoćan činilac razvoja. Ona samo utiče na razvoj određenih naslednih dispozicija, omogućava da se ojačaju i realizuju, ali ne može nadomestiti njihovo postojanje.

Ni vaspitanje nije svemoćno. Zato se i ne može očekivati da se njime nadomesti nedostajanje određenih bioloških mogućnosti. Vaspitanjem nije moguće nadoknaditi ni propuste u društvenim uticajima (porodici ili široj zajednici).

Uviđanje značaja i naslednih i društvenih činilaca za razvoj ličnosti dovelo je do pojave tzv. teorije konvergenције, koja u sebi nastoji mehanički ujediniti teoriju nativizma i teoriju empirizma. Teorija konvergenције zastupa gledište da se čovek rađa sa određenim dispozicijama, a kako će se one razviti zavisi od sredine u kojoj se živi i

deluje. Ali, ova teorija ne uzima u obzir ostale elemente, a posebno samu ličnost, kao činioca sopstvenog razvoja.

Na ličnost se, međutim, ne može gledati kao na pasivan produkt naslednih osobina i uticaja društvene sredine. Stvarni razvoj ličnosti moguć je samo pod uslovom njenog punog angažovanja, ako se aktivira, ako je usmerena na postizanje određenih ciljeva. Zato, ne videti ulogu ličnosti znači zanemariti jedan od najuticajnijih činilaca. Bez aktivnosti ličnosti nemoguće bi bilo i sagledati određene dispozicije, jer se one ispoljavaju upravo u procesu aktivnog delovanja. Isto se odnosi i na uticaje sredine. Ličnost nije samo rezultat delovanja sredine već aktivni činilac koji i sam menja tu sredinu; ona nije pasivan objekat spoljnih uticaja već i subjekat, tvorac tih uticaja.

Poznavanje važnosti pojedinih faktora za razvoj ličnosti omogućuje vaspitaču da pravilno organizuje svoju aktivnost. Njemu moraju biti poznate mogućnosti i ograničenja; mora mu biti jasno da dobro organizovan vaspitno-obrazovni rad pruža značajne mogućnosti i da predstavlja najefikasniji i najcelovitiji put formiranja ličnosti. Takav rad omogućava da se svestrano razvijaju dispozicije koje nose u sebi pojedinci. Ali, da bi se to postiglo, nužno je i aktivno i svrsishodno delovanje sredine, kao i puno angažovanje onih koji se vaspitavaju.

Poznavajući dejstvo pojedinih činilaca, a uzimajući u obzir svojstva ljudi sa kojima se radi, nivo njihovog razvoja i nivo njihovih mogućnosti, može se pravilno usmeriti vlastita aktivnost. To olakšava iskorišćavanje svih individualnih mogućnosti i tako osigurava njihov puni razvoj. Potrebno je imati u vidu da se ličnost nalazi u procesu neprekidnog razvoja i menjanja. Mogućnosti uticaja, latina, u svim fazama razvoja ličnosti nisu iste, ali su one i u našim uslovima značajne naročito kad je reč o stupnju uzrasta na kome se nalaze vojnici i pitomci. Zato je neophodno konkretno poznavanje pojedinih faza razvoja ličnosti i svesno usmerena akcija da se u vaspitanju ljudi u armiji postignu optimalni rezultati.

Od rođenja do fizičkog, psihičkog i socijalnog konstituisanja promene u čoveka su izraženije, dok su kasnije sporije i slabije se uočavaju. Zato se i ceo razvoj ličnosti deli na dva, po svojim obeležjima, dosta različita perioda: rast i formiranje mladog bića i njegov razvoj u odrasloj dobi. U svakom od ovih perioda može se zapaziti više faza, sa izvesnim osobenim obeležjima. Postoje različite periodizacije toga razvitka, zavisno od kriterija na osnovu kojih se vrše. Ne ulazeći ovde u teorijsku stranu problema, ističemo samo da je važno sagledati na kojim kriterijumima se periodizacija zasniva i kako se odnosi prema bitnim činjenicama koje utiču na razvitak ličnosti.

Imajući to u vidu, za kriterij periodizacije uzete su psihofizičke i socijalne karakteristike ličnosti u pojedinim periodima razvitka. Poznavanje tih obeležja omogućuje da se adekvatnim sadržajima, oblicima, metodama i sredstvima delovanja potpomogne i pozitivno usmerava ovo menjanje.

Za vaspitače i nastavnike u armiji presudno je značajno poznavanje psihofizičkih i socijalnih karakteristika ličnosti u periodu posle 16. a naročito posle 20. do 45. godine života, te će se taj period nešto šire analizirati.

PERIOD RASTA I FORMIRANJA LIČNOSTI

Polazeći od navedenih kriterija, period rasta i formiranja ličnosti može se podeliti na: detinjstvo (do 13. godine), pubertet (između 13. i 15. godina za dečake i 12—14. godine za devojčice), rano mladalaštvo (od 14—16. godine) i kasno mladalaštvo (od 17—21.) godine, uz napomenu da među njima ne postoje čvrste granice. Ceo život čoveka je jedinstven tok zbivanja, a pomenute faze su samo jače izražene specifične, relativno zaokružene, razvojne celine. Kakav će biti tok razvoja u pojedinim fazama ne zavisi samo od bioloških zakonitosti i psihofizičkih osobenosti nego i od uticaja sredine i društvenog života, posebno od vaspitno-obrazovnih napora i aktivnosti same

ličnosti. Logično je zato da se u svim prilikama, u svim individualnim slučajevima, ove faze neće, ni vremenski, ni po suštini, međusobno poklapati. U odnosu na ovo razmatranje faze detinjstva i puberteta su manje značajne, te će se samo ukratko naznačiti radi dobijanja kontinuiteta.

Od rođenja ličnost se postepeno oblikuje. Razvijaju se njene anatomsko-fiziološke i mentalne osobine — dolazi do postepenog jačanja i diferenciranja psihičkih funkcija: oseta, opažaja, predstava, mašte, mišljenja, osećanja i volje — razvijaju se iskustva i određene socijalne interakcije, znatno se povećava suma znanja, određena čvrstina ubeđenja i dr. Pred kraj perioda detinjstva dolazi do relativne stabilizacije i smirivanja, ličnost postiže prilično zaokruženu mada još uvek relativno malu sumu znanja, dosta sređen pogled na svet i dosta skladan odnos sa okolinom.

Takvo stanje naglo se narušava prelaskom u pubertet, koji u početku karakteriše izvesno povlačenje ličnosti u sebe, potištenost, neraspoloženje i razdražljivost. To je period jačeg diferenciranja polova. On se snažno odražava na ličnost, izazivajući psihičke nemire, previranja, strahovanja i iščekivanja, a završava se relativnim smirivanjem ličnosti i nastavljanjem sa njenim nešto mirnijim, mada još uvek dinamičnim razvojem.

Rano mladalaštvo

U periodu ranog mladalaštva nastavlja se sa nešto mirnijim fiziološkim razvojem i oblikovanjem ličnosti. Ali u psihičkom razvoju dešavaju se još krupne promene. Novi doživljaji, nove težnje i emocije, obogaćena iskustva o spolnjem svetu još jače pobuđuju interes za širok krug pitanja, za novo i nepoznato. U ovom periodu pojavljuju se sve širi teorijski interesi, ličnost se počinje kritički odnositi prema svetu i stečenim znanjima i iskustvima, ona ne želi ništa da prima gotovo, već pokušava sve da vrednuje i ocenjuje. Ona izražava borben, beskompromisan stav, pa često dolazi u sukob sa okolinom. To je istovre-

meno period kada mladić obraća sve više pažnje svom spoljašnjem i unutrašnjem životu, kada sebe upoređuje sa drugima, kada počinje da se prilagođava. U kasnijim fazama ovog razdoblja počinje emocionalna i racionalna priprema za život, dolazi do formiranja svesnog pogleda na svet, razvijaju se realni ideali i svestan odnos prema sredini i sebi. Postepeno iščezavaju krize i sukobi, ličnost se uravnotežava i prilagođava sredini. Raniji mladalački zanos i precenjivanje svojih snaga i svoje ličnosti dobija polako realnu dimenziju. Ličnost se sve više orijentiše prema određenom zanimanju, ona stvara svoj životni plan i zalaže se za njegovo ostvarenje.

Kasno mladalaštvo

Ovo je još uvek period racionalnog, emocionalnog i socijalnog prilagođavanja, izgrađivanja stavova i stabilnih interesa, vlastitog pogleda na svet i život, period u kojem se konačno dečji stavovi i ponašanje zamenjuju racionalnim stavovima i ponašanjem odraslog čoveka.

Omladinac ovog uzrasta je već dovoljno fizički razvijen. Njegovi pokreti su skladniji i odmereniji. Ali, psihičko dozrevanje je još u toku. Mladića karakteriše pojačana osetljivost u pogledu ličnog dostojanstva, položaja u društvu, težnja da ga društvo prizna i primi za ravnopravnog člana. Ta osetljivost može dobiti obratan vid — može preći u nastojanje za umanjivanjem ličnosti drugih (ismevanje, podrugivanje i sl.), da bi se jače afirmisala vlastita individualnost. Afektivna stanja su još izražena.

Mladić ovog uzrasta je još dosta radikalniji u svojim gledanjima, te često dolazi u sukobe sa stavovima sredine; on je istinoljubiv i zanesen višim idealima; njegove ocene društvenih vrednosti su često neodmerene — izražene su oscilacije u stavovima prema društvu i okolini. Broj intimnih prijatelja se smanjuje i ograničava na svega nekoliko, mada istovremeno broj poznanstava raste. Interesi za osobe drugog pola svode se sve više na određene ličnosti. To često uslovljava burne doživljaje, brige i sukobe.

Profil mladića određen je i specifičnostima socijalne sredine u kojoj se razvija, njenom društveno-ekonomskom strukturom i drugim osobenostima. Prirodno, na ličnost ovog razvojnog perioda mnogo utiče i armijska organizacija.

RAZVOJ ODRASLE LIČNOSTI

Razlike između pojedinih faza u razvoju odraslih manje su uočljive. Otuda i značajnija odstupanja u inače brojnim psihološkim, sociološkim i andragoškim periodizacijama ličnosti odraslog čoveka⁶. Ne ulazeći u detalje, u njenu analizu, slabosti i pozitivne karakteristike, daje se periodizacija koja polazi od napred navedenih psihofizičkih i socioloških razvojnih karakteristika odraslog. Uzimajući tu osnovu, ličnost odraslog čoveka delimo na: period ranog zrelog doba (20—21. do 30. godine života), zrelo doba (30—45. godine), starije zrelo doba (45—60. godine) i doba starosti (preko 60. godine života).

Rano zrelo doba

Rano zrelo doba karakteriše se naglašenom fizičkom okretnošću, snagom i vitalnošću. To je doba punog sazrevanja, formiranja i stabilizacije svih fizičkih i psihičkih funkcija. U ovom periodu dovršava se i socijalno zrenje

⁶ Od naših autora o ovom problemu posebno raspravlja dr Borivoj Samolovčev u knjizi *Obrazovanje odraslih*, Zagreb 1963.

⁷ Zapažene andragoške periodizacije dali su: a) Marta Moers (*Die Entwicklungsphasen des menschlichen Lebens*, Bonn, 1953), koja deli razvoj ličnosti na faze: od rođenja do 21. godine, od 21. do 30. godine, od 30. do 45. godine, od 56. do 70. godine i na period posle 70. godine; b) Franz Pöggeler (*Einführung in die Andragogik*, Disseldorf, 1957) deli razvoj ličnosti na: punoletstvo 20—22. godine, period mladog odraslog 20—30. godine, period punoletnog čoveka 30—45. godine, period prave zrelosti 45—60. godine i na period starosti posle 60. godine; c) Morice Debesse daje nešto modificiranu periodizaciju odraslog čoveka; period rane zrelosti od 20 do 30. godine, period mladog odraslog od 30 do 45. godine, period starijeg odraslog od 45 do 60. god., i period starosti posle 60. godine.) *Mladičko doba*, Sarajevo, 1954. godine).

individue i ona, ukoliko to nije ranije, počinje da privređuje i ekonomski se osamostaljuje.

U ovom periodu brzina i okretnost su maksimalne. Već posle 25. godine one se postepeno smanjuju, dok izdržljivost ostaje gotovo nepromenjena tokom srednjih godina i počinje znatnije opadati tek posle 50. godine života. Psihičke funkcije u ovom periodu dostižu takođe najviši nivo. To se odnosi na inteligenciju. Mada je u zenitu već oko 18—20. godine, ona zadržava taj nivo približno do 25. godine, a tek onda počinje veoma lagano da slabi. Slično je i sa sposobnosti pamćenja koje postaje smisaonije i racionalnije.

Bogati se i diferencira emocionalni život. Razvijaju se moralna svojstva, zasnovana na novim iskustvima i saznanjima, jačaju sposobnosti uočavanja i razvijaju određeni interesi. Naročito je naglašena težnja za logičkom spoznajom. Voljni život se sve više „racionalizuje“ i umesto impulsivnog i afektivnog, voljno delovanje postaje usmereno i razumsko. U svemu tome jačaju se intelektualne funkcije, kreativnost mašte i snaga motivacije. Ličnost se stabilizuje i uravnotežuje; postepeno iščezava mladalački zanos; ona se oseća odraslom i spremnom za život. To se manifestuje, po pravilu, zasnivanjem porodice i zauzimanjem određenog mesta u društvu.

Zrelo doba

Ovo je period pune stabilizacije i sređenosti, a istovremeno i vrhunac socijalnog, pa i psihičkog individualnog razvoja.⁸ Mada osnovne fizičke funkcije individualno nešto slabe, ipak se zadržavaju na potrebnom nivou, tako da predstavljaju solidnu bazu za psihički život. Brzina i pokretljivost nešto opadaju, ali se zato zadržavaju velika snaga i izdržljivost.

---

⁸ Šire o socijalno-psihološkim karakteristikama i mogućnostima odraslog čoveka govore naši autori: dr Mladen Zvonarević u radu *Primena psihologije u obrazovanju odraslih*, Zagreb 1962. i u knjizi *Osnovi andragogije*, Sarajevo 1966, zatim dr Mihailo Ogrizović u delu *Problemi andragogije* i dr Borivoj Samolovčev u već pomenutom radu *Obrazovanje odraslih*.

Izvesno slabljenje brzine inteligencije nadomešteno je njenom snagom, povećanim fondom znanja i iskustava, tako da su sposobnosti mišljenja i zaključivanja znatno izraženije. Prema istraživanju I. Lorgea,⁹ u rešavanju zadataka u neograničenom vremenu, gde brzina inteligencije nije bitna, prednosti mladih nestaju. Torndajkova ispitivanja pokazuju da ukoliko je gradivo koje se izučava složnije i misaonije, utoliko je manja razlika između mladih i starijih. Kod učenja materijala koji zahteva prostu reprodukciju prednosti mladih su izrazite, ali kod gradiva koje se oslanja na logičko učenje stariji su u povoljnijem položaju. Na snagu inteligencije utiču i aktivnosti kojima se čovek bavi. Ukoliko se bavi intelektualnim naporima, ukoliko se više vežba u rešavanju raznovrsnih problema opadanje inteligencije je relativno malo. Prema ispitivanjima Ovensa, Vehslera i dr. razlike u pogledu intelektualne moći omladinaca do 20 godina i pedesetogodišnjaka, pa čak između dvadesetogodišnjaka i šezdesetogodišnjaka, gotovo i ne postoje. One se kreću u granicama svega nekoliko procenata u korist mladih, naravno imajući u vidu pri tome približne unutrašnje snage i podjednake uslove razvoja.

Širina interesa u ovoj fazi se sužava, ali se zato povećava motivacija za njihovo ostvarenje. Čovek racionalno postavlja cilj svoje aktivnosti; on poznaje svoje mogućnosti, realnije ocenjuje životne situacije, ljude i svoju okolinu, promišljenije pristupa izvršenju zadataka i životnih obaveza.

Eksperimentalna ispitivanja Torndjaka opovrgla su ranija shvatanja u pogledu mogućnosti učenja odraslih. Ona su odbacila tzv. „teoriju plasticiteta“ i dokazala da se učenje ne može ograničiti samo na mladalaštvo.¹⁰ Istraživači se slažu da je slabljenje pamćenja uslovljeno pre svega drugim, a ne fiziološkim činiocima. Fiziološki pro-

⁹ Podaci citirani prema članku John Mc Leish: „Usvajanje znanja kod odraslih — fakta i cifre“, *Obrazovanje odraslih* br. 6, Zagreb 1962.

¹⁰ John Mc. Leish: „Usvajanje znanja kod odraslih — fakta i cifre“, *Obrazovanje odraslih*, br. 6, Zagreb 1962. navodi gornje podatke.

cesi starenja, istina, slabe osnovu pamćenja u našem centralnom nervnom sistemu, ali ti uticaji nisu tako snažni. Može se reći da fiziološki razlozi ne postaju gotovo nikada toliko jaki da bi onemogućili učenje. Mnogo jači razlozi su u prestanku učenja, u tome da, usled manje napora i vežbi, manjeg interesa i slabije energije dolazi do slabljenja funkcije pamćenja.¹¹

Nešto zapaženije razlike u pogledu pamćenja starijih u odnosu na mlade su jedino u brzini reakcije i brzini učenja.¹² Ali te razlike se nadoknađuju iskustvom. Dokazano je da stariji bolje uče teže i složenije, a mlađi jednostavnije gradivo. Razlike postoje i s obzirom na pojedine vrste pamćenja. Ukoliko je ličnost manje razvijena, kod nje je jače izražena sklonost ka mehaničkom, dok su odrasli skloniji smišljenom (logičkom) pamćenju.

Starije zrelo doba

Prelaz u ovu fazu mogu pratiti izvesne krize i dosta burna psihička preživljavanja. Ponekad već i samo uočavanje spoljnih znakova starenja može izazvati uznemirenost. Ipak, ovi poremećaji ne narušavaju osnovnu stabilnost ličnosti, koja zavisi u prvom redu od stepena zrelosti i povećava se srazmerno toj zrelosti.

Fizičko starenje postepeno dovodi ličnost do saznanja da je prešla polovinu svog životnog puta. Vreme sve brže odmiče, a prošlost u psihičkom životu čoveka dobija prevagu nad budućnošću. U odnosu na učenje i rad događaju se takođe izvesne promene. One su naročito uočljive u pogledu fizičkih sposobnosti (opadanje brzine, okretnosti i snage). Ali u onih koji se bave intelektualnim zanimanjima umne sposobnosti u starije doba ostaju veoma snažne, da bi se održale čak i u doba starosti. Istraživanja pokazuju da se snaga inteligencije i mogućnosti pamćenja bitnije u tom slučaju ne smanjuju, a mišljenje postaje

¹¹ Morgan, Holmes, Brendy: *Methods in Adult Education*, Donwille, Illinois, 1960.

¹² Prema podacima R. Kida u radu *Now Adults Learn*, New York, 1959.

stalozenije i racionalnije. Zahvaljujući velikom životnom lakustvu i velikoj širini interesa, moguće je i u ovom periodu postizati dobre rezultate u učenju.

Doba starosti

Zbog značajnih individualnih razlika, period starosti je teško hronološki preciznije odrediti. Ona se obično deli na starije doba (60—70) i staro doba (preko 70. godine života). U ovom vremenu čovek se isključuje iz proizvodnje i ostalog napornijeg rada. Psihofizičke mogućnosti za učenje i u ovoj fazi nisu sasvim nepovoljne. Ipak, većina ljudi teško doživljava povlačenje iz svakodnevnog napornog produktivnog rada. To je glavni uzrok pasivizacije.

Opadanje intelektualnih sposobnosti nastavlja se i u ovom periodu, ali je manje u ljudi koji se aktivno bave intelektualnim radom. Pamćenje je slabije, ali još značajno, naročito u rano starije doba. Interesi se sužavaju. Obično dolazi do opadanja motivacije. Međutim, u izvesnim slučajevima kriva intelektualnih težnji raste.

Opšte psihofizičke karakteristike ličnosti u pojedinim fazama razvoja otkrivaju i mogućnosti vaspitanja i obrazovanja. Ali, bilo bi pogrešno smatrati da se za svaku od ovih faza mogu odrediti specifični ciljevi vaspitanja i obrazovanja, kao što se to nekada smatralo. Naprotiv, u svakoj od navedenih faza neophodno je osigurati celovit razvoj čoveka. Istina, mogućnosti razvoja svih svojstava ličnosti nisu u svakoj fazi jednake, ali to ukazuje samo na njihovo značenje i potrebu da se dobro poznaju. Ako se to postigne, moguće je odrediti prosečne veličine, koje će poslužiti kao polazna osnova pri bližem određivanju sadržaja, oblika, metoda i sredstava vaspitanja i obrazovanja u svakoj fazi uzrasta.

Uočavanjem zajedničkih karakteristika ličnosti u pojedinim fazama njihovog razvoja ne smeju se zapostaviti individualne osobenosti. Jer, iako postoje određene zajedničke zakonitosti u razvoju ličnosti, svaki pojedinac ima svoje posebne razvojne karakteristike i svoj životni put. To znači da pored opštih, zajedničkih, ima istovremeno

onoliko individualnih, specifičnih, razvojnih puteva koliko ima i pojedinaca. Ovo obavezuje da se u vaspitno-obrazovnom radu vodi računa i o jednim i o drugim karakteristikama.

MOGUĆNOSTI VASPITANJA I OBRAZOVANJA POJEDINIH KATEGORIJA PRIPADNIKA ARMIJE SA GLEDIŠTA NJIHOVIH PSIHOFIZIČKIH, SOCIJALNIH I OBRAZOVNIH KARAKTERISTIKA

Poznavanje opštih psihofizičkih i socijalnih karakteristika na pojedinim etapama razvoja ličnosti neophodno je da bi se odredile mogućnosti vaspitanja i obrazovanja koje u tom pogledu postoje. Ali, uporedo s tim valja izučavati i specifične karakteristike pojedinih kategorija vojnih lica da bi se rad potpunije prilagodio njihovim osobnostima.

Karakteristike i mogućnosti vaspitanja i obrazovanja vojnika

Omladinci dolaze na odsluženje vojnog roka u godina-ma maksimalnih fizičkih i intelektualnih mogućnosti, kao i sa dosta značajnim fondom znanja i iskustava, sa izgrađenim, ali i dovoljno elastičnim pogledima i navikama ponašanja, u vreme kada su zainteresovani za nova saznanja, sposobni da se oduševе i sa velikim elanom pristupe učenju.

Ovakve njihove psihofizičke, socijalne i obrazovne karakteristike veoma su pogodne za vojno vaspitanje i obrazovanje. Ali, činjenica da većim delom vojnici nisu još potpuno zrele ličnosti, naročito emocionalno i socijalno, pored svoje pozitivne strane (mogućnost većeg vaspitnog uticaja na razvoj njihove ličnosti), izaziva i više problema. „Stadijum zrenja, ili prelaza u zrelu ličnost zavisi od borbe između harmonije i disharmonije, uravnoteženosti i neuravnoteženosti. Adolescenti su često sami sobom preokupirani, kompariraju sebe i svoj status sa mnogima u okolini, teže imitaciji drugih, koji su njihovi ideali, če-

sto su zbunjeni, nesigurni i nešto očekuju dok ne postignu stabilnost, sigurnost i zrelost. Ova faza u adolescenciji može biti prelomna u negativnom smislu i o njoj se mora voditi računa u porodici, društvu, školi, Armiji itd.¹³

Vojnički život ubrzava sazrevanje adolescenata. Na to utiču promena uslova života (režim, život u kolektivu), šira sredina, ozbiljnost vojničkih zadataka itd. Ali, potrebni su i vaspitno-obrazovni naponi da bi se njihove ličnosti pravilno oformile. Za usmeravanje ovih napora nije dovoljno da se poznaju samo opšte karakteristike ovog perioda nego i individualni rast i individualne karakteristike omladinaca.

Razlike u fizičkoj zrelosti vojnika su dosta velike. Dijapazon razlika iznosi i do 8 godišta. Pošto su to prelazne godine, razlike su još značajnije. One izražavaju i razlike u fiziološkoj, mentalnoj i socijalnoj zrelosti. Zato se i pokazuje da veće vaspitno-obrazovne rezultate postižu stariji vojnici. Istraživanja u tom smislu otkrivaju da se sa godinama života neprekidno poboljšava uspešnost vojnika sve do 26. godine.¹⁴

Potreba individualizacije vaspitno-obrazovnog rada vezana je i za socijalne osobine ličnosti. Omladinci su vaspitani u različitim sredinama, pod različitim okolnostima, imaju različit porodični status i sl., pa prirodno, dolaze u vojsku i sa različitim socijalnim karakteristikama. Važno je da li omladinac dolazi sa sela ili iz grada, da li je bio zaposlen i u kom preduzeću (tehnički nivo proizvodnje) i dr. Neke od tih osobina su u skladu sa potrebama i zadacima Armije i sa društvenim normama, dok druge treba dograđivati, ispravljati i menjati.

Ispitivanja su pokazala da na zasnivanje vaspitno-obrazovnog rada sa vojnicima najznačajnije utiču razlike u pogledu školske naobrazbe. Te razlike su naročito važne za proces obrazovanja, dok manje utiču na proces vaspitanja. Naročito su uticajne na sticanje znanja. U sticanju

---

¹³ Kronja dr Tomislav: „Neki aspekti uračunljivosti mladih vojnika“, *Vojno-sanitetski pregled* br. 1—2, 1963, str. 15.

¹⁴ Elaborat: *Ispitivanje uspešnosti vojnika*, Institut za mentalnu higijenu i primenjenu psihologiju, Beograd, 1962. godine.

veština i navika manje su izražene.¹⁵ Vojnicima sa manjom školskom spremom teorijska nastava je znatno teža nego vojnicima sa većom školskom spremom. Srazmerno tome i težini nastave vojnici ulažu i napore u učenju. Ukoliko je školska sprema manja, utoliko je njihovo zalaganje izraženije.¹⁶

Vojnici sa većom školskom spremom teže se uključuju u vojnički život od vojnika sa nižim nivoom obrazovanja. Oni se sporije integriraju u kolektiv, manje su zadovoljni uslovima vojničkog života, teže im padaju ograničenja toga života i kritičniji su prema postupcima starijima i drugova.¹⁷

Razlikama između vojnika u školskoj spremi pridružuju se i razlike u zanimanju. Posmatrano sa gledišta iste školske spreme, obrazovni rad je nešto teži vojnicima zemljoradnicima, pa i vojnicima radnicima, nego vojnicima ostalih zanimanja. U upravnoj srazmeri sa tim je i zalaganje vojnika. Ali, vojnici zemljoradnici i radnici lakše se uključuju u vojnički život, brže se integriraju u vojnički kolektiv, zadovoljniji su uslovima vojničkog života i lakše podnose njegova ograničenja.

Teškoće u organizovanju vaspitanja i obrazovanja sa jednim delom vojnika proističu i iz nepoznavanja srpsko-hrvatskog jezika. To se donekle odnosi na omladince iz Slovenije i Makedonije, ali još više na vojnike nekih narodnosti. Ovi omladinci se teško uključuju u obrazovni rad i znatno je teže s njima komunicirati. Problem je naročito izražen kod omladinaca tih narodnosti koji nisu išli u školu ili su završili samo najniže stepene obrazovanja. Navedenim teškoćama pridružuju se i jezičke teškoće terminološke prirode. Ispitivanja poznavanja najfrekventnije terminologije iz društveno-političkog obrazovanja,¹⁸ otkri-

---

¹⁵ *Stavovi vojnika prema nastavi, Uprava za MPV (Upitnici SV-37/62. i MV-22/63).*

¹⁶ *Elaborat: Prilagodavanje vojnika na život u Armiji, Uprava za MPV, Beograd, 1966.*

¹⁷ *Elaborat: Mišljenja vojnika o nekim pitanjima iz oblasti obuke i njihovog života i rada u jedinici (Upitnik V-35/62). Uprava za MPV, Beograd, 1962.*

¹⁸ *Elaborat: Društveno-politička znanja vojnika, Uprava za MPV, Beograd, 1965.*

la su da većina vojnika ne zna suštinu uobičajenih termina u našem društveno-političkom životu.

Uticaj sredine selo-grad povezan je sa već pomenu- tim pokazateljima. Ipak, kada se ti uticaji eliminišu, raz- like između vojnika sa sela i vojnika iz grada u postizanju obrazovnih rezultata su primetne u korist ovih poslednjih. Ali, u pogledu zalaganja u učenju, prilagođavanju na voj- nički život, u zbližavanju sa ostalim vojnicima, u pogledu prihvatanja ograničenja vojničkog života i dr. razlike su u korist vojnika sa sela. Oni se lakše navikavaju na sme- štaj, ishranu, spavanje u zajedničkoj prostoriji i na neke druge uslove.

U pogledu ostalih socijalnih karakteristika omladi- naca razlike su manje primetne. Izvesne slabije razlike u korist omladinaca koji su učestvovali na radnim akcija- ma, u organima vlasti, u društveno-političkim organiza- cijama i sl. prirodne su.

Različite psihofizičke, socijalne i obrazovne karakte- ristike vojnika uslovljavaju i njihove mogućnosti u vas- pitno-obrazovnom radu u Armiji. Zato, iako je period uz- rasta u kojem dolaze vojnici podesan i pruža velike mo- gućnosti za vaspitanje i obrazovanje, potrebno je imati u vidu da psihofizičke, a naročito socijalne i obrazovne mogućnosti svih vojnika nisu jednake. Zato je neophodno da se individualno prilazi svakom vojniku. Poznavanje ponašanja i mogućnosti pojedinih kategorija vojnika do- bija u tom svetlu poseban značaj, kako sa gledišta uspešne organizacije nastave i ostalih oblika obrazovanja, tako i sa stanovišta vaspitnog rada i realizacije vaspitno-obrazov- nih ciljeva.

Karakteristike i mogućnosti vaspitanja i obrazovanja pitomaca

Različiti profili starešina u Armiji uslovljavaju da se za pitomce vojnih škola uzimaju omladinci različitih ka- rakteristika.

Pitomci podoficirskih škola dolaze u Armiju između 15. i 17. godine starosti. Po svojim psihofizičkim i socijal-

nim osobinama u vreme dolaska u školu oni se nalaze na prelazu iz rane u kasnu adolescenciju. To je period značajnih, mada nešto sporijih telesnih i psihičkih promena. U njih postoji izrazit interes za saznanjem, za upoznavanjem spoljnjeg sveta, racionalnom spoznajom i kritičkim osvetljavanjem ranije stečenih znanja.

Sa vaspitno-obrazovnog gledišta je značajno da je to period formiranja svesnog pogleda na svet i razvijanja racionalnih stavova, u kojem je objektivno moguće ostvariti krupne obrazovne rezultate. Važno je i to što je kod ovih pitomaca održan kontinuitet u učenju. Oni po pravilu dolaze iz školske klupe i njihova znanja su sveža. Ipak, njihove obrazovne mogućnosti su, donekle, ograničene malim fondom znanja i iskustava, nedovoljnim sposobnostima i navikama učenja i korišćenja knjige, nedovoljnom samostalnošću u proučavanju materijala. Zato je pomoć vaspitača i nastavnika u ovom periodu razvoja od presudne važnosti.

Dolazak u vojničku sredinu pozitivno utiče na razvoj ovih omladinaca. Ustaljeni način života, režim i disciplina, ozbiljnost vojničkih obaveza i dr. doprinose njihovom pravilnom formiranju. Ali, potreba stroge discipline, strogi zahtevi, velike obaveze i ostalo mogu izazvati i određene, manje ili više izražene, krize u ponašanju. Zato ovaj period, osim čvrsto postavljenog reda i obaveza — koji su presudni za vaspitanje ovih pitomaca — zahteva i poseban takt, smišljenost i strpljenje starešina-vaspitača.

Razvoj pojedinaca u ovoj fazi teče neravnomerno. Ovo je važno imati u vidu tokom celog školovanja, mada se završne godine karakterišu izvesnim smirivanjem i uravnoteživanjem.

Pitomci podoficirskih škola predstavljaju najhomogenije grupe vojnih vaspitanika u pogledu starosti, fizičkih sposobnosti i školske naobrazbe. Ujednačavanje se vrši strogom selekcijom. Ali, i u ovoj kategoriji postoje izražene razlike u znanjima, s obzirom na nejednak uspeh i nejednake kriterije ocenjivanja, lokaciju škola, socijalno poreklo i dr. Ove razlike utiču i na napredovanje pojedinaca u učenju. Razlike u socijalnim sredinama i načinu života takođe na to snažno utiču, ali se ipak manje

manifestuju zbog inače nižeg nivoa oformljenosti ovih pitomaca.

Mnogo su zreliji, psihofizički i socijalno, pitomci vojnih akademija. Oni se primaju u akademije iz redova aktivnih podoficira ili neposredno iz građanstva. Dijapazon razlika u godinama između pitomaca kreće se i do 6 godina. Ove razlike su tim značajnije što je, kao i kod vojnika, reč o periodu prelaza iz adolescencije u zrelo doba, kada su razlike i inače dosta značajne.

Iako u vreme dolaska pitomci još nisu potpuno oformljeni, prilagođavanje na život u Armiji pričinjava im ipak dosta teškoća. Ispitivanja¹⁹ su otkrila da najveće teškoće pričinjavaju: ograničenje izlaska u grad, način odevanja, vojna disciplina, održavanje unutrašnjeg reda i odnos pojedinih starešina. U uključivanju u vojnički život pitomcima najviše pomažu: drugarstvo u kolektivu, briga starešina, vojni režim, disciplina i stalni napori na izvršavanju vojničkih obaveza.

Iako dolaze sa dosta različitim nivoom obrazovanja, nastava ovim pitomcima ne pravi posebne teškoće. Teorijska nastava je teža pitomcima iz redova podoficira. Pitomcima iz građanstva su najteži vojnostručni predmeti, strojeva i taktička obuka, dok su za pitomce iz redova podoficira najteži opšteobrazovni predmeti.

Pitomci škola rezervnih oficira imaju veoma složene karakteristike. Njihova starost obuhvata dijapazon od oko 10 godina. Većina je između 21 i 24 godine, znatan procenat između 25 i 27 godina, dok je manji broj između 18 i 20 godina, odnosno preko 27 godina života. Gotovo svima je zajedničko da su snažno zakoračili u zrelo doba, da su to već fizički i mentalno oformljeni ljudi i stabilizovane ličnosti, sa izgrađenim stavovima i navikama, da su završili određene škole i osposobili se za životni poziv.

Pitomci starijih godišta se nešto teže uključuju u vojnički život. To je posebno izraženo posle 25 godina starosti. Ali, u pogledu obavljanja vojničkih dužnosti oni su nešto bolji od pitomaca mlađih po godinama. Njima je,

¹⁹ Elaborat: *Prilagođavanje pitomaca na život u Armiji*, Uprava za MPV, Beograd, 1965. god.

istina, nešto teža praktična nastava. Ali, u celini nastava im je lakša nego pitomcima mlađih godišta. Verovatno, na to utiče školska sprema i razvijenost navika za učenje. U pogledu poštovanja vojničkog reda stariji pitomci su takođe nešto bolji. Vojnu disciplinu lakše podnose. Ali su zbog svojih ranije izgrađenih stavova nešto kritičniji u odnosu na postupke starešina.

Nešto značajnije razlike postoje između pitomaca u školskoj spremi, koje utiču na proces vaspitanja i obrazovanja kao i kod vojnika. Slično je i sa karakteristikama pitomaca, posmatrano po zanimanju. I u ovom slučaju pitomcima radnicima teža je teorijska nastava, dok je ostalim kategorijama, čija je školska sprema u građanstvu veća, ova nastava lakša od praktične. Proces prilagođavanja je u celini nešto brži kod radnika. Pitomci đaci i studenti lakše se adaptiraju na način odevanja, obuku, održavanje unutrašnjeg reda, ali im teže padaju ograničenja u pogledu izlaska u grad, odnos starešina i dr.

Analiza psihofizičkih, socijalnih i obrazovnih karakteristika pitomaca otkriva njihove različite mogućnosti u vaspitno-obrazovnom radu. Tako, psihofizički uzrast i obrazovne sposobnosti pružaju u tom dobre mogućnosti. Ali, razlike u pogledu pojedinih kategorija su značajne i zahtevaju specifične postupke.

Karakteristike i mogućnosti vaspitanja i obrazovanja starešina

Starešine po svojim psihofizičkim karakteristikama predstavljaju najheterogeniju kategoriju obrazovanika u Armiji. Po godinama starosti oni se nalaze u svim navedenim fazama razvoja odraslog čoveka te, zavisno od uzrasta, imaju i određene karakteristike. Starešine predstavljaju i specifičnu kategoriju, s obzirom na njihove socijalne i obrazovne kvalitete. Pošto im je služba u Armiji životni poziv, oni su, objektivno, svoj lični razvoj vezali za Armiju, a otuda proizilazi i njihov specifičan odnos prema obavezama. Starešine predstavljaju rukovodstvo Armije, komanduju i rukovode vaspitno-obrazovnim ra-

dom. Zato su njihove obaveze velike. Ali starešine imaju i razvijen porodičan život i društveno-političke obaveze prema sredini u kojoj žive. Zbog toga je krug njihovih obaveza znatno širi i obuhvata obaveze prema Armiji i dužnosti, obaveze prema porodici i sredini. Njihova socijalna pozicija znatno se razlikuje od pozicija vojnih lica koja su na odsluženju vojnog roka, pa i od pozicije pitomaca. Otuda njihov odnos prema obrazovanju valja posmatrati zavisno od svih tih činilaca.

Psihofizički preduslovi za vaspitno-obrazovni rad starešina na svim nivoima uzrasta su dobri. Na takav zaključak upućuju rezultati ispitivanja, koji govore da ne postoje veće fiziološke i psihičke smetnje u pogledu učenja odraslog čoveka i to čak ni u kasnije životno doba. Ograničenja takve prirode, ako i postoje, gotovo su neznatna. Realne mogućnosti za učenje odraslog čoveka, čak i u fazi kasnog zrelog doba, još uvek su značajne i utoliko su veće ukoliko je njegova aktivnost u učenju veća. Osim toga, bogatiji fond znanja i iskustava, razvijenije sposobnosti suđenja i zaključivanja, emocionalna staloznost i usmerenost volje omogućavaju da učenje odraslog čoveka bude sistematskije, samostalnije i racionalnije.

Obrazovna sprema starešina omogućava postizanje visokih rezultata u učenju. Solidna opšta znanja, znanja koja stižu u vojnim školama, kao i znanja i iskustva koja stižu u jedinicama iz raznih oblasti, omogućavaju starešinama da solidno i brzo usvajaju nova znanja i iskustva. To se posebno očituje pri organizovanom obrazovanju starešina u školama, na kursevima i seminarima. U procesu samoobrazovanja rezultati najviše zavise od motivacije i poznavanja metodike samoobrazovnog rada.

Velike obaveze često predstavljaju osnovne otežavajuće okolnosti u obrazovnoj aktivnosti starešina. Starešine su dosta angažovane na funkcionalnoj dužnosti, imaju krupne porodične i društvene obaveze, a sve to sužava područje njihovih obrazovnih mogućnosti. Zato je neophodna snažna motivacija da bi se oni trajnije opredelili i vezali za učenje.

Vaspitanje i obrazovanje starešina zahteva veliku smišljenost i dobru organizaciju, zbog toga što se radi o

odraslim i formiranim ljudima, koji imaju izgrađen pogled na svet, na osnovne životne probleme, čvrste stavove i određene navike ponašanja. Njima je svojstveno da svaku stvar ili pojam žele racionalno, kritički i svestrano razmotriti, da žele saznati uzročno-posledične odnose, ono što je u njima zakonito i slučajno, u njihovom razvitku. Zato celokupna organizacija vaspitanja mora biti racionalno zasnovana. Prirodno, to ne negira značaj emotivno-voljnog delovanja, naročito u određenim okolnostima. Ali, i tada racionalna komponenta mora biti snažno izražena.

MOTIVACIJA I NJEN ZNAČAJ U PROCESU VOJNOG VASPITANJA I OBRAZOVANJA

Prethodna analiza pokazuje fizičke, psihičke, sociološke i obrazovne mogućnosti za vaspitanje i obrazovanje ličnosti u Armiji. One su utoliko veće ukoliko se vojno vaspitanje i obrazovanje planski i sa velikom pažnjom organizuje i usmerava, i što se bolje materijalno i kadrovski obezbeđuje. Ali, da bi čovek aktivno učio i u tome postizao dobre rezultate, nisu dovoljni samo dobri preduslovi. Odlučujući faktor uspeha je motivacija, odnos čoveka prema ciljevima učenja. Tako, na primer, dok „motivisani vojnik živo radi na savlađivanju zadataka obuke i sve ispite i provere uspešno polaže“, dok „učestvuje u diskusijama u vezi sa većinom pitanja u jedinici i daje konstruktivne predloge za njihovo rešenje“... „nemotivisani vojnik se ne trudi da savlada zadatke i nije mu stalo do toga kakav će uspeh pokazati u obuci. On u diskusijama ne učestvuje i događaji u njegovoj jedinici ga baš mnogo ne interesuju; ne radi na podizanju svog opšteg obrazovanja.“²⁰ Zato je poznavanje motivacije i pravilno njeno usmeravanje od odlučujućeg značaja za uspeh u vaspitno-obrazovnom radu.

Delimično ispitivanje motivacije pitomaca za učenje otkrilo je, na primer, da su oni veoma zainteresovani da

---

²⁰ Dr Gojko Kapor, poglavlje: Ličnost, u knjizi *Izabrana poglavlja vojne psihologije*, Beograd, 1962.

u vaspitno-obrazovnom radu postignu što bolje rezultate. Kao osnovne motive navode želju da sa uspehom završe školu, interes koji nastavnik pobuđuje za svoj predmet, težnju za sticanjem znanja potrebnih za vojni poziv, težnju za ugledom u kolektivu, marljiv rad drugova sa kojima rade, želju za priznanjem od strane starešina i neke druge motive.

Rezultati ovog ispitivanja su u saglasnosti sa skalom motivacije na području obrazovanja odraslih koju navodi dr Mladen Zvonarević.²¹ On ističe da je želja za daljim napredovanjem u službi i zvanju važan motiv obrazovanja odraslih. Veoma snažan motiv za učenje je i želja za daljim stručnim usavršavanjem bez obzira na eventualnu materijalnu korist, zatim želja za društveno-političkim obrazovanjem, radi uspešnog učešća u radu društvene sredine i dr. Snažan motiv učenja je i amaterski interes, kao i neki drugi motivi, vezani za težnju čoveka da se istakne u sredini u kojoj živi i radi, težnju da sredina o njemu ima dobro mišljenje itd. Dosta čest motiv predstavlja želja za afirmacijom ličnosti u određenoj društvenoj sredini.²² Snažan podstrek predstavljaju i navike na učenje. Tako, na primer, navika da se uči, navika na tačnost, urednost ili navika da se određeno vreme provodi u učenju znatno utiče na usmerenost čoveka ka učenju. Navedene vrste motiva dominirajuće su i u učenju naših starešina.

U vojnika je motivacija za učenje manje izražena. To je, donekle, uslovljeno i njihovim specifičnim položajem u procesu učenja, obavezom da služe vojsku bez obzira na ličnu zainteresovanost; zatim nedovoljnim povezivanjem društvenih i njihovih ličnih interesa u procesu učenja i dr. Učenje vojnika podstiče se pretežno socijalnim motivima. Da bi takvo podsticanje bilo uspešno, neophodan je visok nivo svesti, pošto se zahteva da vojnici svoju aktivnost neprekidno usklađuju sa opštim potrebama. Ali, motivacija je mnogo jača ako su opšti motivi na određen način povezani sa ličnim motivima. To je očigledno kada su ci-

²¹ *Primena psihologije u obrazovanju odraslih*, Zagreb, 1962.

²² Dr Bora Stevanović, *Pedagoška psihologija*, Beograd, 1956.

ljevi i sadržaji učenja vojnika u skladu sa njihovim ličnim interesima (obučavanje raznih specijalnosti koje znače kvalifikaciju u građanstvu).

Razvijanje i usmeravanje motivacije

Razlike u motivaciji pojedinih kategorija ljudi u Armiji ističu potrebu diferenciranog postupanja u procesu njihovog vaspitanja i obrazovanja. Pošto je motivacija bitna za učenje, neophodno ju je razvijati i kada za to ne postoji, na prvi pogled, jaka realna osnova. Veliku ulogu u tome imaju starešine i ostali vaspitni faktori.

U razvijanju motivacije naročito je značajno isticanje cilja delatnosti. Time se omogućava sagledavanje potrebe i smisla učenja, opšte i lične koristi koje iz učenja proizilaze. Visoko moralni i plemeniti motivi delatnosti, kao što je odbrana socijalističke otadžbine, tekovina našeg socijalističkog razvoja, slobodne egzistencije naših naroda i prava na slobodan razvitak, moraju biti osnovni motivi delatnosti svakog našeg čoveka. Ali, naporedo s tim, važno je da svaki vojnik sagleda da je smisao njegovog učenja ne samo u pripremi za odbranu zemlje u celini već da i on kao pojedinac može osigurati svoju egzistenciju i napredak jedino ako dobro ovlada vojnom tehnikom, naoružanjem i opremom i ako bude sposoban da se uspešno bori protiv agresora.

Potrebno je, takođe, isticati i lične koristi koje svaki pojedinac ima od učenja. U procesu političke i vojno-stručne nastave stiču se i bogate raznovrsna znanja vojnika, razvijaju njihove intelektualne i fizičke sposobnosti, moralni i drugi lični kvaliteti, što je značajno za lični razvoj i kasniji život u našoj socijalističkoj zajednici. Ukoliko vojnici bolje sagledaju lične i društvene koristi učenja, utoliko će i njihova aktivnost biti veća.

Veliku važnost za mobilizaciju i stalno razvijanje aktivnosti ima režim života i učenja. Režim stvara određene navike i red u učenju, on podstiče, a često je i izvor motiva za nova pregnuća.

Snažno dejstvo u mobilizaciji za određenu delatnost, ili u sprečavanju nekih delatnosti, imaju komande (naređenja, zapovesti) starešine. Značajno je, međutim, da vojnici i pitomci shvate komandu, da im je jasno zašto neku radnju treba, odnosno ne treba izvršiti. Zato izdavanje naređenja mora biti tesno povezano sa ostalim vaspitnim uticajima.

U usmeravanju motivacije krupnu ulogu ima individualno prilagođenje čoveku, pošto svaki vojni obrazovanik ima određene želje, interese, sklonosti, emocije i navike, kao i određen stav prema učenju. Bitno je saznati motive njihovog zalaganja, odnosno nedovoljnog zalaganja u učenju. U tom slučaju postoji mogućnost da se podešavanjem vaspitnog postupka postepeno utiče na otklanjanje negativnih i jačanje pozitivnih stavova. Potrebno je, takođe, imati u vidu da se tokom službe u Armiji motivi razvijaju, te, da se može uticati na jačanje pozitivnih i postepeno otklanjanje negativnih. Ukoliko starešina zna motive delovanja svojih potčinjenih, on će biti u stanju i da postepeno upravlja tim motivima, da jača plemenite i društveno korisne motive, a otklanja štetne.

U pravilnom usmeravanju motivacije veliku ulogu ima dobro korišćenje metoda i sredstava uveravanja i podsticanja. Razvijanje svesti, uverenja u potrebu tačnog, odgovornog i disciplinovanog izvršavanja zadataka u učenju snažno utiče na ličnost i pobuđuje na zalaganje. Pohvala, priznanje, nagrada i druga sredstva podsticanja mogu, isto tako, snažno razvijati težnju da se postignu što bolji rezultati. Sve te mere moraju se tako koristiti da vaspitno utiču ne samo na pojedinca već i na kolektiv.

Kolektiv može biti snažan izvor pozitivne motivacije. Težnju vojnika i pitomaca da se istakne u sredini u kojoj živi i radi, i da ta sredina ima o njemu dobro mišljenje, moguće je iskoristiti za razvijanje još veće aktivnosti i još većeg zalaganja u učenju. Krupnu ulogu ima pravilno korišćenje primera (pozitivnih i negativnih) i takmičenja između članova kolektiva. Dobro odabrani primer i takmičenje podstiče na uspešno, odgovorno, tačno i savesno izvršavanje svih obaveza u procesu obrazovanja, u težnji da se gradivo što bolje usvoji.

Sa gledišta razvijanja motivacije za učenje veoma je značajno kako je vaspitno-obrazovni rad organizovan. Učenje treba da bude povezano sa iskustvima ljudi, postupno i sistematično, dovoljno pristupačno i da izaziva želju za daljim radom. Slabo organizovana nastava vodi slabim rezultatima. To i one koji su ranije bili veoma motivisani postepeno „hladi“ i pasivizira. Spoznaja korisnosti učenja je bitan elemenat jake motivacije.

U okviru organizacije vaspitno-obrazovnog rada veoma je važno da starešina izabere dobre oblike i sredstva učenja, tako da se razvije puna aktivnost svijui i da se omogućii da ljudi stiču znanja, veštine i navike različitim putevima saznanja. Dinamizam nastavnog rada, vešta primena nastavnih metoda i sredstava čini učenje lakšim i razvija u ljudi interes za dalje učenje.

Motivacija je ključni problem učenja. Zato su u pravu oni istraživači procesa vaspitanja i obrazovanja koji ističu da glavna prepreka učenju nije u nedostatku fizičkih i mentalnih sposobnosti čoveka, već u nedostatku dovoljno snažne motivacije. Ljudi sa prosečnim, pa čak i slabijim kvalitetima, ali sa visokom motivacijom za učenje mogu postići veoma zapažene rezultate, dok oni čije su predispozicije velike, ali su slabo motivisani, bezvoljni i indiferentni, neće postići veći uspeh. Ovaj zaključak nameće obavezu da se pitanje motivacije neprekidno izučava i da joj se u vaspitno-obrazovnoj delatnosti poklanja dužna pažnja. U gotovo svakog pripadnika Armije postoje dovoljne potencijalne mogućnosti za obrazovanje. Problem je, pre svega, u tome da se on zainteresuje, podstakne na rad i da mu se pomogne da dobro organizuje učenje.

DRUGI DEO

Teorija vojnog vaspitanja

ZADACI I OSNOVNE KARAKTERISTIKE VASPITANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

Cilj i zadaci

Već je istaknuto da je vojno vaspitanje svesna, svrsishodna i organizovana delatnost, usmerena na svestrano osposobljavanje vojnih lica i jedinica za uspešnu odbranu naše socijalističke domovine i za život u socijalističkoj zajednici. Pod vojnim vaspitanjem se, dakle, podrazumeva sveukupna delatnost na razvijanju vojnika i starešina, komandi i jedinica; njihovo svestrano pripremanje i osposobljavanje za zaštitu nesmetanog socijalističkog razvitka i odbranu slobode i nezavisnosti naše otadžbine. Ali, ono istovremeno doprinosi i razvoju socijalističke ličnosti. Zbog toga je ono integralni deo vaspitanja u našem društvu. Ono je nastavak vaspitanja ljudi pre dolaska u Armiju i jedna od etapa na putu njihovog celokupnog vaspitanja. Njegova je osnovna namena da pripremi i osposobi građane naše zemlje za borbu u eventualnom odbrambenom ratu.

Dakle, cilj vojnog vaspitanja je razvijanje svestrane ličnosti ne samo zbog toga što je ono deo vaspitanja u našem društvu već i zato što razvoj Armije uopšte, a posebno zahtevi koje će čoveku postaviti eventualni rat za koji se čitav njen sastav priprema, traže što kompletniju ličnost borca. Osnovni smisao celokupnog života i rada u Armiji je neprekidno osposobljavanje svih njenih pripadnika i jedinica za konstruktivno učešće i doprinos u po-

dizanju borbene spremnosti oružanih snaga na sve viši stepen, te se jedino s tog stanovišta može pristupati razmatranju svih rešenja u izgradnji Armije i njenih pripadnika.

Iz ovakvog cilja vaspitanja proizlaze i njegovi zadaci. U procesu vojnog vaspitanja potrebno je razvijati političku i moralnu svest, kao osnovu moralne snage naše armije, jačati jugoslovenski socijalistički patriotizam, bratstvo i jedinstvo naših naroda i spremnost da se brani otadžbina. Potrebno je u vojnika i starešina razviti saznanja da se jedino odlučnom borbom može očuvati sloboda i nezavisnost naših naroda. Naporedo sa ovim zadatak je našeg vojnog vaspitanja da razvija i ostale visoke borbene i moralno-političke kvalitete pojedinaca i jedinica — hrabrost, odlučnost, upornost, disciplinovanost, aktivnost i inicijativu, međusobno poverenje, drugarstvo i kolektivni duh.

Međutim, zadaci vojnog vaspitanja ne ograničavaju se samo na moralno-političku sferu ličnosti čoveka. Oni se odnose i na razvijanje njegovih intelektualnih i fizičkih sposobnosti i estetskih osećanja. Vaspitanje je neposredno povezano sa obrazovanjem i nemoguće ga je izvoditi odvojeno od obrazovanja. Zato u okviru zadataka vojnog vaspitanja ulazi i razvijanje intelektualnih sposobnosti čoveka, a naročito onih koje su vezane za izvršavanje vojnih zadataka. Tako posmatrano, veoma je značajno da se svi građani upoznaju sa našim doktrinarnim pogledima, da im se razvijaju svest i uverenost u mogućnost uspešne odbrane zemlje i protiv brojno i tehnički nadmoćnijeg napadača. Ali, isto toliko značajno je da se u ljudi razvija sposobnost za svestrano i racionalno procenjivanje situacije, kritičan i smeo duh, snalažljivost u raznovrsnim borbenim situacijama i sl.

Pošto su fizičke sposobnosti vojnika i starešina jedan od bitnih uslova da bi izdržali teškoće savremenog rata, to je razvijanje ovih sposobnosti od presudnog značaja za borbenu vrednost Armije.

Značajnu funkciju u vaspitanju našeg čoveka ima i razvijanje smisla za lepo. Ukoliko su u čoveka više razvijeni interesi za lepo, ukoliko on punije doživljava i sagle-

dava realnost, utoliko više bogati svoja saznanja, razvija svoja osećanja — život mu postaje bogatiji i privlačniji.

Ne može biti potpuno uspešnog vojnog osposobljavanja bez zahvatanja svih navedenih komponenti svestrano razvijene ličnosti, njihovog uzimanja u jedinstvu.

Bitne karakteristike procesa vojnog vaspitanja

Na cilj i zadatke vojnog vaspitanja ne može se gledati statički. Vojno vaspitanje služi društvu koje se razvija, pa se stoga i samo mora razvijati da bi odgovorilo svojoj društvenoj funkciji. Ono se nalazi u kretanju ne samo sa stanovišta razvoja ličnosti vaspitanika već i sa gledišta razvoja Armije, pa i samog vaspitanja kao društvene funkcije. Iz toga sledi da bi bilo zabluda smatrati da se živa i dinamična problematika procesa vaspitanja može iscrpiti u jednom razmatranju i na osnovu toga naučiti sve što je potrebno vaspitaču. To istovremeno znači da bi bilo opasno orijentisati razmatranje samo i pretežno na prakticistička rešenja tekućih vaspitnih problema i shvatiti ih kao trajna i opštevažeća. Stoga je nužno i principijelno teorijsko razmatranje suštine procesa vaspitanja, koje bi trebalo da otvara perspektivu i omogućiti stvaralački odnos vaspitača prema konkretnim problemima vaspitne prakse, tim pre što ima pojava neopravdanog uprošćavanja, pa čak i vulgarizacije u shvatanjima o procesu vaspitanja. Samo onaj ko poznaje zakonitosti vaspitne delatnosti, ko je u stanju da sagleda bitne komponente vaspitnih pojava, može uspešno da rešava probleme u praktičnoj vaspitnoj delatnosti. K. Ušinski je 1867. godine pisao: „Veština vaspitavanja se odlikuje time što ona gotovo svima izgleda poznata i razumljiva stvar, nekima čak i laka stvar, i utoliko izgleda razumljivija i lakša ukoliko je čovek manje s njom upoznat, teorijski ili praktično.“²³

U Armiju dolaze mladići koji su prethodno prošli različit stepen obrazovanja i vaspitanja. Oni su u osnovi već

---

²³ K. Ušinski, *Covek kao predmet vaspitanja*, Sarajevo, 1957, str. 13.

formirane ličnosti. Ali prethodno vaspitanje, osim pozitivnog, uslovljava kod pojedinaca i negativne osobine i navike, koje treba menjati. Pa i vojna delatnost traži niz specifičnih ličnih svojstava i navika. Otuda nužnost daljeg vaspitanja u armiji. Ona se mora oslanjati na pozitivno u ranijem vaspitanju. Vojno vaspitanje je, dakle, jedinstvo vaspitanja i prevaspitavanja.

Zbog svega toga vojno vaspitanje je i veoma složen proces. Ono je složenije i zbog nesumnjive razlike između ranijih, sadašnjih i budućih generacija, a i zbog drukčijih i sve većih zahteva pred jedinicama i armijom u celini. Sve to čini vojno vaspitanje težim, ali istovremeno stvara i povoljnije uslove da bude bolje i efikasnije ako se i metodika vaspitnog rada prilagođava novim uslovima.

Neprekidno razvijanje i usavršavanje vaspitnog rada zahteva i činjenica što se vojnici i starešine tokom službe menjaju, te se vaspitni rad mora prilagođavati tim promenama, jer se ne može na isti način raditi sa ljudima odmah po njihovom dolasku u jedinicu i posle dužeg vremena. To praktično znači da nema i ne može biti opštevažećih rešenja vaspitnih problema, na primer, ni za čitav tok službe jednog godišta, a kamoli za sve generacije vojnika, ili za sve kategorije vojnih lica. Pridržavanje recepta vodilo bi u šablonizam i uski i besplodni prakticizam i potpuno bi onemogućilo vaspitačevo stvaralaštvo. Vaspitne situacije su tako raznovrsne i složene da niko ne može propisati kako u kom slučaju postupati. Potreban je stvaralački odnos vaspitača prema vaspitnim pojavama. Zato Ušinski s pravom kaže: „Mi ne kažemo pedagogima: postupajte tako i tako, nego mi kažemo: izučavajte zakone onih psihičkih pojava kojima želite da upravljate i postupajte u vezi s tim zakonima i onim okolnostima u kojima želite da ih primenite“.²⁴ Posao vaspitača nije zadržana, već stvaralačka delatnost.

Vaspitanje je aktivna delatnost. Ono se ne sme shvatiti kao pasivno prilagođavanje okolnostima i zahtevima, jer bi to značilo „mirenje sa postojećim stanjem“, „mirenje sa sudbinom“, to bi značilo stagnaciju. Prilagođavanje

²⁴ K. Ušinski, *Čovek kao predmet vaspitanja*, str. 37.

ličnosti takođe valja shvatiti aktivno: upoznati stvarnost i „saživeti“ se s njom, da bi se umelo u njoj živeti i raditi, ali ne radi mirenja s njom, već s težnjom da se ta stvarnost menja u pozitivnom, progresivnom smislu.

Složenost vaspitne delatnosti povećava i činjenica što svaki čovek predstavlja u izvesnom stepenu posebnu individualnost. Socijalističko vaspitanje ne negira individualnost, već teži da je maksimalno razvije, ali pod uslovom da se ničija individualnost ne ostvaruje na štetu drugih individualnosti i zajednice. Upravo svojom individualnošću pojedinac unosi nešto novo u društvenu praksu, a u stvaralačkom društveno korisnom radu se ispoljavaju njegove sposobnosti i afirmiše individualnost. Vaspitanik je objekat i subjekat u procesu vaspitanja — to je osnovna postavka naše teorije vaspitanja. Negiranje individualnosti vaspitanika i nepoverenje u njega izraz su ostataka starog u samim vaspitačima, zbog čega su neki u stalnoj borbenoj poziciji prema vaspitanicima. Zato je Marks s pravom napisao da i sam „vaspitač mora da bude vaspitavan“.²⁵

Bilo bi pogrešno misliti da u uslovima vojne organizacije nema mesta za afirmaciju i razvijanje aktivnosti i individualnosti vojnih lica. Naprotiv Armiji su potrebne stvaralačke ličnosti koje će udruženim naporima obezbediti dalje kretanje jedinica i Armije napred. Zajednički život i angažovanje vojnika i starešina na istim društveno i individualno značajnim zadacima pružaju veoma povoljne uslove za dijalektičko prevazilaženje suprotnosti između njihovog individualnog i društvenog bića. Stoga je za uspešno vaspitanje potrebno poznavati ne samo cilj i zadatke vojnog vaspitanja već i svakog vaspitanika pojedinačno, a isto tako pojedine kategorije vaspitanika i grupe (jedinice) kao celine.

Ali i pored sve ove raznovrsnosti i specifičnosti vojnih lica, u njihovom razvitku postoji više zajedničkih karakteristika, s obzirom na uzrast i uslove vaspitanja, te je moguće, i potrebno je, govoriti i o opštim zahtevima u njihovom vaspitanju.

²⁵ Marks i Engels, *O vaspitanju i obrazovanju*, str. 97, Beograd, 1948. god.

Marks je pisao da je čovekova suština sveukupnost društvenih odnosa u kojima on živi i deluje. Sa stanovišta vaspitanja to znači da ga treba razvijati u tim odnosima i za te odnose. Vojni odnosi su specifični društveni odnosi, u kojima vojnici i starešine žive, te ih valja vaspitavati u sklopu celokupnog života i rada jedinice.

Zabluda je da se određeno mišljenje i ponašanje čoveka može vaspitavati samo pomoću vaspitačevog mišljenja i ponašanja — njegovih saveta, ličnog primera i sl. Vaspitanje se ne može svesti na uticanje rečima. Poznata je marksistička postavka da način života određuje način mišljenja. Istina, jednom izgrađeno mišljenje povratno utiče na način života, što praktično znači da je za razvijanje određenog mišljenja i ponašanja od velikog značaja organizovanje određenog načina života, tj. aktivnosti i realnih odnosa koji uslovljavaju takvo mišljenje i ponašanje. Uticanje rečima, a i mnogim drugim sredstvima, postaje snažno vaspitno sredstvo samo ako je u skladu sa organizacijom života i na toj osnovi povezano sa konkretnim aktivnostima vaspitača i vaspitanika koje su realne i imaju društveni smisao i značaj. Organska povezanost vaspitanja sa životom, sa socijalističkom izgradnjom društva i Armije predstavlja važnu karakteristiku vojnog vaspitanja.

Menjanje ljudi u određenim okolnostima ne ide automatski. Ono se može shvatiti i ostvariti jedino kao revolucionarna praksa vaspitanika i vaspitača, tj. kao njihova zajednička borba za menjanje starih i stvaranje novih okolnosti. To znači da je najbolji put vaspitanja vojnih lica u aktiviranju njihovih individualnih snaga za zajedničko menjanje „zatečenih okolnosti“ u smislu progresivnog razvijanja pojedinaca i jedinica. A to pretpostavlja svesnu i smišljenu akciju starešina i svih vaspitnih faktora da stvaraju takvu atmosferu u jedinici koja će stimulirati svakog vojnika i starešinu da se kritički i stvaralački postavi prema stanju i pojavama i koja će mu pomoći da shvati vrednost napretka jedinice i za sebe i za Armiju i za društvo. Razume se da takav položaj vojnika i starešina u vaspitnom procesu valja postići uz puno poštovanje pozitivne zakonitosti.

Menjanje ljudi je proces, a svaki proces predstavlja jedinstvo suprotnosti koje ga pokreću. Prema tome, vaspitanje je protivrečan proces, pa borbi starog i novog u društvu i u sredini u kojoj čovek živi i radi odgovara borba starog i novog u samoj njegovoj ličnosti.

U vojnom vaspitanju je ova protivrečnost još oštrija. Armija mora imati veoma određenu i čvrstu organizaciju radi ostvarenja svoje društvene funkcije. Starešine su ujedno i vaspitači, oni istovremeno komanduju i vaspitavaju. Sve to objektivno nosi u sebi potencijalnu opasnost od šablonizma, rutinerstva i praktikizma u vaspitnom radu, opasnost da starešina shvati vaspitanje kao proces pasivnog prilagođavanja vojnika postojećim okolnostima i zahtevima, postojećem stanju, kao da nema mesta za „menjanje okolnosti“, čime bi se menjali i vojnici i starešine kao ličnosti. Život jedinica i Armije je proces neprekidnog njihovog usavršavanja, a usavršavanja nema bez stalnog prevazilaženja, na višoj osnovi, postojećeg stanja.

Vaspitanje je jedinstven proces uticanja na svest, voju, osećanja i praktične postupke vaspitanika. Uмно, moralno, fizičko i estetsko vaspitanje realizuju osnovne zadatke u ostvarenju opšteg vaspitnog cilja. Međutim, vaspitne situacije ne uslovljavaju automatski željene rezultate u razvijanju svih komponenata ličnosti. Ove komponente mogu u određenim uslovima biti i protivrečne. Sem toga, pojedine situacije samo potencijalno nose u sebi vaspitne mogućnosti, koje tek treba realizovati i usmeriti u pravcu skladnog razvijanja socijalističke ličnosti. U protivnom, ako bi se prepustilo stihiji, moglo bi u mnogim slučajevima doći i do neželjenih rezultata. U ovim situacijama dolazi do punog izražaja nezamenljiva uloga vaspitača. Stoga je nužno da vaspitač poznaje sve komponente vaspitnog procesa i njihove međusobne odnose, kako bi, saglasno situaciji i uslovima, mogao uspešno ostvariti svoju vaspitačku ulogu. Ipak, ima opravdanja da se pojedine komponente teorijski odvojeno razmatraju da bi se istakle njihove osobenosti, ali se nikad ne sme gubiti iz vida da se one u praksi vaspitnog rada ne mogu i ne smeju razdvajati, iako u raznim situacijama sve neće biti podjednako zastupljene.

INTELEKTUALNO VASPITANJE

POJAM I ZADACI INTELEKTUALNOG VASPITANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

Pojam intelektualnog vaspitanja

Pod intelektualnim vaspitanjem podrazumeva se organizovan i svrsishodan proces sticanja naučnih znanja i na toj osnovi izgrađivanje naučnog pogleda na svet, razvijanje umnih snaga ličnosti, težnje za daljim saznanjem, i sposobnosti za samostalno proširivanje i produbljivanje znanja i za njihovu primenu u praksi.

Pod intelektualnim (saznajnim) snagama i svojstvima podrazumevaju se posmatranje, pažnja, pamćenje, mašta, mišljenje, izražavanje rečima, a s njima su tesno povezana i svojstva ličnosti kao što su: umna radoznalost i interesovanje, težnja za sticanjem novih znanja, inicijativnost, samostalnost, kritičnost prema onome što se uči. Sve to čini temelj celokupnog obrazovanja i osnova je svakog stvaralaštva.

Obrazovanje i intelektualno vaspitanje

Obrazovanje je neophodan uslov celokupnog vaspitanja, a intelektualnog posebno. Ako su aktivno usvojena i ako su prešla u ubeđenja, znanja usmeravaju volju, postupke, ponašanje i praktičnu delatnost čovekovu, određuju njegov stav prema životu i društvu. Intelektualne snage i svojstva mogu se razvijati samo usvajanjem konkretnih sadržaja u procesu učenja, uvežbavanja i primene znanja u praksi. U procesu obrazovanja istovremeno se razvijaju interes i trajna potreba za bogaćenjem saznanja, a uvođenjem u kulturu umnog rada i tehniku učenja razvija se i sposobnost za samoobrazovanje.

Prema tome, intelektualno vaspitanje je neodvojivo od obrazovanja. Međutim, iako je i samo intelektualni proces i čini osnovu intelektualnog vaspitanja, obrazovanje nije identično s intelektualnim vaspitanjem. Formira-

nje pogleda na svet i razvijanje intelektualnih sposobnosti ličnosti rezultat su vaspitnog delovanja na bazi određenog obrazovanja. Vaspitno dejstvo obrazovanja zavisi ne samo od karaktera i naučnosti sadržaja već i od njegove idejne usmerenosti, od načina i uslova sticanja znanja, veština i navika, kao i od tesne povezanosti obrazovne delatnosti sa praktičnom delatnošću vaspitanika. Treba istaći i to da je zavisnost obrazovanja i intelektualnog vaspitanja obostrana. Naime, ne samo da se obrazovanjem razvijaju sposobnosti nego je za uspešno usvajanje znanja nužan i određen nivo intelektualnih sposobnosti. Intelektualne sposobnosti su ne samo funkcija već i uslov obrazovne delatnosti.

Uloga i zadaci intelektualnog u vojnom vaspitanju

Tesna povezanost intelektualnog vaspitanja sa svim ostalim stranama vaspitanja očevidna je već iz činjenice da je obrazovanje osnova svim ostalim stranama vaspitanja. Bez učešća intelektualnih sposobnosti ne mogu se saznati i shvatiti moralne norme, niti može biti moralnog i estetskog suđenja ni fizičkog obrazovanja. Intelektualnim vaspitanjem razvija se svest, pa i moralna i estetska komponenta ličnosti. Njime se razvijaju interesi, stavovi, motivacija, volja i druga svojstva ličnosti, koja nisu samo intelektualne prirode, već obuhvataju i emocionalnu i voljnu stranu ličnosti. Na taj način intelektualno vaspitanje deluje kompleksno na ličnost vaspitanika.

Intelektualno vaspitanje je svesna stvaralačka delatnost. Svesna delatnost podrazumeva shvatanje cilja, predviđanje i odabiranje oblika, načina i sredstava koji će dovesti do njega, sposobnost predviđanja posledica preduzete akcije, procenu dobijenih rezultata itd. Osnovu takve delatnosti čine sistem znanja, navika i veština i razvijene umne snage i svojstva ličnosti.

U vojnom vaspitanju teži se ne samo da se iskoristi dostignuti stepen intelektualnog vaspitanja vojnika i starešina već i da se njihov intelektualni razvoj nastavi. Pri

tome se ne misli samo na razvijanje kritičkog i stvaralačkog mišljenja i pogleda na svet uopšte, već je nužno, u prvom redu, razvijati kritičko i stvaralačko mišljenje u oblasti vojne delatnosti i sposobnost snalaženja i stvaralačkog korišćenja stečenih znanja i navika u praktičnoj delatnosti u jedinici i u eventualnoj borbi. Nema niti može biti delatnosti bez angažovanja umnih snaga i svojstava, kao što nema ni stvarnog umnog vaspitanja van delatnosti.

Posmatranje, kao plansko, sistematsko i svrshodno opažanje, nema samo saznavnu već i praktičnu — delatnu funkciju. Posmatranje (osmatranje) je i praktična delatnost, deo borbene delatnosti (na primer, „osmatranje bojišta“). Vojna delatnost, teorijska i praktična, traži visoko razvijenu maštu, bez koje je nemoguće uživeti se u taktičku situaciju na bazi određene pretpostavke, jer se treba uživeti u borbenu situaciju kada stvarne borbe nema, da bi se pripremalo za stvarnu borbu. Nedovoljno razvijena mašta ne omogućava ovo uživljanje, što nastavu čini izveštačenom i neprirodnom. Vojna delatnost, a pogotovo borbena, sastoji se znatnim delom iz rešavanja taktičkih i drugih problema, a to je nemoguće bez kritičkog i stvaralačkog mišljenja uz puno iskorišćavanje stečenih znanja, veština i navika u veoma raznovrsnim i složenim uslovima koji se ne mogu predvideti u obučavanju. Česta izmena taktičkih situacija i mogućna iznenađenja traže brzo snalaženje i reagovanje. To znači da vojna delatnost, da bi bila uspešna, mora biti stvaralačka. Stvaralačko mišljenje je, u stvari, usklađen rad mašte i kritičkog mišljenja. Treba i ovde istaći da posmatranje, mašta, mišljenje i dr. nisu posebni, izolovani procesi, već se odvijaju istovremeno i međusobno isprepliću i potpomažu i da, uzeti zajedno i u jedinstvu, omogućavaju visok nivo intelektualnog vaspitanja.

Naše vaspitanje je usmereno na to da se od vaspitnika izgrade idejni i inicijativni ljudi, koji će se samostalno snalaziti u životu, koji će ne samo poznavati stvarnost već i hteti i umeti da je menjaju u interesu naših radnih ljudi i zajednice i napretka čovečanstva. A takvog stvaralačkog odnosa prema stvarnosti ne može biti bez razvijenog naučno zasnovanog kritičkog i stvaralačkog mišlje-

nja. Zato se težište intelektualnog vaspitanja u našem društvu i Armiji stavlja upravo na razvijanje takvog mišljenja i stvaralačkog odnosa prema zbivanjima i stvarnosti. Kritičko i stvaralačko mišljenje predstavlja sintezu i rezultat celokupnog razvoja čovekovih intelektualnih snaga i sposobnosti. Time intelektualno vaspitanje postaje jedna od najdelotvornijih komponenata vaspitanja, uslov ostalih strana vaspitanja. Iz toga istovremeno sledi da uspešno vaspitanje pretpostavlja stavljanje vaspitanika u aktivan odnos prema stvarnosti — da se u njih razvija kritičko i stvaralačko mišljenje i da se angažuju u menjanju onoga što su spoznali kao negativno ili zastarelo.

Iz ovih razmatranja proizilazi da su osnovni zadaci intelektualnog vaspitanja: sistematsko sticanje naučnih znanja i na toj osnovi izgrađivanje naučnog pogleda na svet; razvijanje intelektualnih sposobnosti, koje će omogućiti kritičko i stvaralačko mišljenje; razvijanje sposobnosti samostalnog korišćenja znanja pri rešavanju problema u praktičnoj delatnosti i razvijanje interesa za saznanjem i osposobljavanje za samostalno obrazovanje.

OBLICI I NAČINI REALIZACIJE ZADATAKA INTELEKTUALNOG VASPITANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

Osnovna područja intelektualnog vaspitanja vojnika su: vojna nastava, vannastavni rad, samoobrazovanje i slobodne aktivnosti. O ovim područjima biće detaljnije govora u narednim odeljcima, a ovde se razmatraju samo sa stanovišta intelektualnog vaspitanja.

Intelektualno vaspitanje u procesu nastave

Vojna nastava, kao osnovni i najorganizovaniji vid vojnog vaspitanja i obrazovanja i najznačajniji deo mirnodopske vojne delatnosti, predstavlja i najznačajnije područje intelektualnog vaspitanja. Vaspitno dejstvo nastave ne zavisi samo od sadržaja već i od načina kako se usvajaju. Jer, sadržaji mogu biti besprekorni u naučnom

pogledu, a da se njihovim usvajanjem postiže mali vaspitni efekat. Zato se postavlja pitanje: pod kojim uslovima će se u procesu sticanja znanja stvarno razvijati intelektualne snage i svojstva ličnosti?

U nastavi se znanja mogu dati u gotovom obliku, u vidu gotovih zaključaka, stavova, definicija, pravila itd., pri čemu vaspitaniku preostaje da ih mehanički nauči iz udžbenika ili uz pomoć nastavnika. Takva znanja mogu ostati formalna i teško primenljiva u praksi, utoliko više ukoliko su manje povezana sa životom i praktičnom delatnošću i ukoliko su manje povezana u sistem znanja. Takvim mehaničkim učenjem angažuje se i razvija skoro isključivo pamćenje, a manje ostale intelektualne snage i sposobnosti.

Znanja su stvarno usvojena, a ne samo zapamćena, kada su postala osnova rada i života ličnosti i omogućavaju da se ovlada pojavama i procesima i kada čine sistem. To su uopštena znanja i uopšteno iskustvo i ona su primenljiva u raznovrsnim uslovima. Do takvih znanja dolazi se sopstvenim intelektualnim naporima, kritičkim odnosom prema činjenicama i sagledavanjem njihove unutrašnje logike, misaonom preradom činjeničnog materijala. Ovo je pravi put sticanja znanja, pri čemu nastavnik ima ulogu da usmeri, pomogne, olakša i ubrza taj proces. Sticanje znanja je stvaralačka aktivnost u kojoj se koriste, ali i dalje razvijaju intelektualne snage i sposobnosti ličnosti, pod uslovom da su dovoljno angažovane u savlađivanju određenog napora, koji ne prelazi vaspitanikove mogućnosti. Razume se da je potrebno da vaspitanik bude motivisan za savlađivanje tog napora. Najviši i najefikasniji oblik učenja jeste učenje u vidu rešavanja problema, jer ono traži angažovanje svih intelektualnih funkcija i iskorišćavanje odgovarajućih prethodnih znanja i iskustava, a rezultat je jačanje intelektualnih snaga i svojstava i sticanje novih vrednih znanja i iskustava. To je i put i uslov osamostaljivanja i osposobljavanja za samoobrazovanje.

Kada, na čemu, koliko, kako i s kakvim ciljem stavljati pojedine kategorije vojnih lica pred probleme u nastavnom procesu predmet je metodika pojedinih nastavnih

predmeta. Starešine na osnovu tih zahteva treba da iznalaze u praksi najcelishodnija rešenja. Ovde je dovoljno ukazati na to da takve mogućnosti postoje u svim oblastima vojne nastave i u svim njenim fazama, u svakoj temi, na svakom času. Na primer, pri izučavanju novog gradiva starešina može vojnicima dati u gotovom obliku sve što je potrebno, čime ih ne stavlja ni pred kakve probleme ili, pak, može dati samo osnovno, opšte, a od vojnika tražiti da sami iznalaze najbolja rešenja. Idući ovim drugim putem, vojnik će potpunije i temeljitije ovladati gradivom i biće u stanju, ako zatreba, da ga i primenjuje. Takve mogućnosti su, na primer, prilikom izbora vatrenog položaja, uzimanja zaklona, maskiranja u konkretnoj situaciji, neopaženog privlačenja nekom objektu, nalaženja uzroka kvara (zastoja) kod oružja, u izviđanju, u taktičkim situacijama (taktičkim supozicijama) itd. itd. Na taj način se stvara i veća mogućnost za ličnu afirmaciju svakog vojnika, izaziva radoznalost, razvija interese i obezbeđuje veća dinamičnost i raznovrsnost nastavnog rada. Ako se uz to svi pripadnici jedinice aktiviraju i u rešavanju problema samog nastavnog rada, u traženju načina i sredstava da se savlađuju sve teškoće i prepreke i postignu što bolji rezultati u nastavi, na analizama nastavnog rada i u rešavanju problema koje te analize otkriju, onda bi bile iskorišćene sve mogućnosti koje nastava pruža za intelektualno vaspitanje vojnika i starešina.

Problemi moraju biti dobro odmereni po složenosti i težini u odnosu na mogućnosti vaspitanika. Preteški zadaci, koji prelaze vaspitanikove mogućnosti, obeshrabruju, a previše laki zadaci, čija su rešenja evidentna, ne izazivaju interes i ne mobilišu na aktivnost.

Intelektualno vaspitanje u vannastavnom obrazovnom radu i slobodnim aktivnostima

Vannastavnim obrazovnim radom se dograđuje ono što je nastavom započeto, pre svega u pogledu angažovanja snaga pojedinaca u skladu sa njihovim mogućnostima. Time se stvaraju povoljni uslovi za punije angažovanje

umnih snaga i sposobnosti, pa i drugih svojstava ličnosti, proizašlih iz potrebe samostalnog ulaganja napora, pomoći drugu u savladavanju nastavnog gradiva, u osamostaljenju i dr. Nema sumnje da će se stavljanjem tih snaga u funkciju one najbolje razvijati.

Još izraženije mogućnosti individualne intelektualne (i ne samo intelektualne) aktivnosti pruža učešće u raznovrsnim oblicima slobodnih aktivnosti. U ovom radu mogu doći do punog izražaja želje, sklonosti i sposobnosti pojedinaca, grupa i celih kolektiva za mnoga područja obrazovanja, kulturnog života, sporta i razonode. Iniciran i dobro usmeren, ovaj rad pruža velike mogućnosti svim vrstama vaspitanja i posebno intelektualnom.

Intelektualno vaspitanje u procesu obavljanja svakodnevnih dužnosti

Obavljanje svakodnevnih dužnosti vojnih lica u jedinici (unutrašnja i stražarska služba, održavanje unutrašnjeg reda i sl.) pruža velike mogućnosti za intelektualno vaspitanje. Ove aktivnosti, pored ostalog, znače konkretnu primenu jednog dela u nastavi stečenih znanja, navika i veština, uz istovremeno njihovo utvrđivanje i dublje osmišljavanje. U samom procesu obavljanja ovih aktivnosti, koje znače i proces izgrađivanja jedinice, često iskrsavaju problemi u čijem rešavanju valja angažovati starešine i vojnike, a time se ostvaruje i njihovo intelektualno vaspitanje.

Intelektualno vaspitanje u procesu samoobrazovanja

Samoobrazovanje predstavlja delotvorno područje intelektualnog vaspitanja, jer traži maksimalno angažovanje intelektualnih funkcija i iskorišćavanje intelektualnih mogućnosti.

U procesu samoobrazovanja razvija se: samostalnost ljudi u radu uopšte, kultura pravilnog opažanja (posmatranja), sposobnost za pravilno uočavanje i postavljanje pro-

blema, sposobnost misaone obrade činjeničnog materijala radi uočavanja i izdvajanja osnovne ideje, uočavanja uzročnih odnosa među činjenicama i grupisanja činjeničnog materijala oko te glavne ideje, razvija se sposobnost snalaženja u novoj situaciji, u rešavanju novih problema, sposobnost samostalnog, logičkog formulisanja i izlaganja sopstvenih misli i dr.

MORALNO VASPITANJE

SOCIOLOŠKE OSNOVE I SUŠTINA MORALA

Pojam morala

Moral je jedan od oblika društvene svesti u kojem se odražavaju društveni odnosi među ljudima. On obuhvata sistem normi, pravila i pojmova, praktično moralno postupanje i ponašanje, racionalno procenjivanje i emotivno doživljavanje vrednosti svojih i tuđih postupaka kao pozitivnih ili negativnih, dobrih ili rđavih, kao i pravila zajedničkog života, kojima se izražava kako ljudi treba da se ponašaju jedan prema drugome i prema zajednici, pojedinac prema samom sebi i zajednica prema pojedincu. To znači da se moral ispoljava u konkretnom i aktivnom odnosu čoveka prema društvu, prema užoj zajednici i u odnosu te zajednice prema njemu, u odnosu pojedinca prema drugim ljudima i prema samom sebi.

Ovaj opšti pojam morala društva uključuje, u opštem, i pojam morala armije. Moral armije je samo poseban izraz morala društva; on je jednak moralu društva u opštem, a od njega se razlikuje u posebnom; on ima u sebi toliko specifičnosti da se ne može potpuno iscrpsti samo opštim, ali istovremeno i toliko opšteg, zajedničkog sa moralnim shvatanjima i ponašanjem ljudi u određenoj društvenoj zajednici da bi ga bilo pogrešno izdvajati u nešto sasvim posebno.

Moral armije, kao deo društvenog morala, reguliše odnose u jednoj specifičnoj oblasti, te je prirodno što ima svojih osobenosti. On reguliše moralne odnose između pri-

padnika armije, odnose između pojedinca i armijske organizacije i armijske organizacije i pojedinca. Pošto se radi o specifičnom području, razumljivo je što postoje razlike u zahtevima moralnog ponašanja. Razlike su, u prvom redu, ne u samim normama, već u njihovom sadržaju i u odnosu prema tim normama. Vojnički život, cilj i zadaci armije, potreba za određenim odnosima u njoj, ističu značaj i potrebu odgovarajućeg moralnog ponašanja. Moralni zahtevi u odnosu na određeno ponašanje i delovanje u armiji su stroži (disciplina, hrabrost, odanost, inicijativa, odlučnost i dr.), jer su neke moralne norme posebno značajne za brzo i efikasno funkcionisanje vojne organizacije, dok su druge jednako ili čak i nešto manje važne za armiju nego za neke druge društvene organizacije, pa i društvo u celini. Ali, svaki pokušaj da se moral armije izdvoji i konstituiše kao nešto posebno bio bi pogrešan i zamaglio bi društvenoklasnu uslovljenost armije i njenog morala.

Društvena i klasna suština morala

Suština morala je u regulisanju odnosa između ljudi u društvu (ili u pojedinim užim društvenim zajednicama i organizacijama) i odnosa pojedinaca prema društvu i samom sebi. To uslovljava da moralna shvatanja budu neposredno vezana za društvenu strukturu i u nju se uklapaju. Zbog toga se o moralu, kao što je naglašavao Engels, ne može govoriti kao o večitoj, nepromenljivoj, već kao društvenoistorijskoj kategoriji.

Moralna shvatanja se zbog toga razlikuju u pojedinim društvenoistorijskim periodima. No, ni u pojedinim društvenoekonomskim formacijama moralna shvatanja nisu jedinstvena, već neposredno zavise od klasa koje zastupaju određena moralna shvatanja. Razlike u moralnim shvatanjima pojedinih klasa su takve i tolike da se opravdano govori o klasnom karakteru morala, o moralnim shvatanjima pojedinih klasa. Ove razlike su naročito izrazite između osnovnih antagonističkih klasa jednog društva, zbog čega postoje i antagonistička moralna shvatanja (na primer, između kapitalističke i radničke klase).

Pošto ima svu vlast u društvu, vladajuća klasa nastoji da muaturi i svoja moralna shvatanja i da svoj moral učini opštedruštvenim moralom.

Osim klasnog, i u sklopu ovoga, postoje i različita moralna shvatanja pojedinih slojeva, grupa, organizacija, koncesija u jednom društvu. Zato je moralno suđenje i vrednovanje ne samo društveno i klasno već i rasno, verski i politički determinisano.

U socijalističkom društvu postepenim nestajanjem klasnih suprotnosti nestaju i suprotnosti u moralnim shvatanjima. Pošto se bori za opšte društvene ciljeve i nije ograničena na borbu samo za vlastite interese, moralna shvatanja radničke klase postaju sve više opštedruštvenim shvatanjima, mada se ne može reći da time prestaju postojati, da se ukidaju, i moralna shvatanja ostalih društvenih grupa. U tim shvatanjima pojavljuju se razlike koje su prirodan izraz objektivno različitog položaja određenih društvenih grupa u procesu proizvodnje i društvenog života. Ipak, i takva moralna shvatanja zasnivaju se i proživljavaju, sve više se uklapaju u socijalistički društveni moral.

Socijalistički moral je izraz snaga koje izgrađuju socijalističko društvo. Zato je taj moral napredan i revolucionaran. On je izraz progresivnih moralnih shvatanja, borben je i suprotstavlja se svemu što je preživelo, što vuče natrag i nije u skladu sa naprednim društvenim ciljevima.

Pošto je moral armije samo deo, poseban vid društvenog morala, jasno je da je moral naše armije socijalistički. Ali, i on ima i posebne karakteristike, uslovljenih karakterom armijske organizacije, njenim ciljevima i zadacima, naoružanjem, doktrinom i ostalim zamislama vođenja rata.

Društvena funkcija morala je u tome što se on ispoljava kao regulator odnosa među ljudima time što vrednosno procenjuje njihove postupke (ponašanje), delanje i htenja kao dobre ili loše. Ta uloga manifestuje se u postojanju i delovanju moralnih normi, moralnih sankcija i moralnog suđenja.

Moralne norme i moralna svest

Moralna norma izražava zahteve društva kakvo treba da bude čovekovo ponašanje i delanje da bi bilo društveno priznato i cenjeno. Specifičnost je moralne norme, u odnosu na druge norme (na primer, pravne), u tome što iza nje ne stoji spoljna prinuda kao zakonska sankcija, već joj snagu daje u prvom redu unutrašnja, moralna sankcija. Sem toga, moralna norma se javlja u formi određenih shvatanja ljudi koja dobijaju regulativnu snagu tek kad postanu odlike njihove svesti, osećanja i volje, njihova unutrašnja potreba. One nisu niotkud spolja propisane, već proizilaze iz samih društvenih odnosa i shvatanja tih odnosa.

Na moralnim normama počiva i moralna svest. Ona se sastoji u saznanju o ulozi morala i njegovoj nužnosti u društvu, u poznavanju i usvajanju moralnih normi i moralnih vrednosti (vrlina) koje iz njih proizilaze, u uverenosti da su te norme ispravne, i da je potrebno da se čovek njima rukovodi u svom postupanju, u vrednovanju svojih i tuđih postupaka i u svesnom nastojanju da kod sebe izgrađuje određena moralna svojstva.

Moralni sud predstavlja ocenu moralne vrednosti nekog postupka, želje, osećanja ili čovekove osobine. Moralni sud obuhvata ocenu moralne vrednosti postupka uz istovremenu ocenu moralne vrednosti motiva takvog postupka. Za ocenu moralnosti jedne ličnosti, dakle, nije dovoljno samo ceniti njeno ponašanje i posledice tog ponašanja, već je i te kako bitna i moralna vrednost pobuda koje su pokrenule na takvo ponašanje. Te dve vrednosti ne moraju biti saglasne, mogu biti i protivrečne. Moralnu vrednost ima jedino motivisano, svesno ponašanje.

Socijalistička moralnost počiva na svesnosti, na shvatanju i uverenju, i ne može se svesti na sistem navika i bezidejnog delovanja. Istinskog morala ima samo tamo gde se moralna uverenja pretvaraju u delo i gde delovanje proizilazi iz moralnih uverenja. Zato se ni moralno vaspitanje ne može svesti samo na navikavanje i vežbanje, odnosno svako navikavanje i vežbanje u ponašanju ne predstavlja i moralno vaspitanje. Moralno vaspitanje mora

obuhvatiti čitavo čovekovo biće — njegov intelekt, osećanja, volju, karakter, ponašanje i delovanje u njihovoj međusobnoj povezanosti. Osnovu našeg morala čine socijalistički društveni odnosi. Budući da moralno vaspitanje znači usvajanje tog morala, onda ono mora biti vaspitanje za te odnose i u tim odnosima, shvatajući ga ne kao pasivno prilagođavanje ličnosti tim odnosima, već kao aktivno učešće u njihovom razvijanju.

Iz ovoga takođe sledi da je uključivanje ličnosti u konkretne društvene odnose nužna pretpostavka njenog moralnog vaspitanja. Međutim, samo uključivanje u odnose u određenoj društvenoj sredini ne garantuje vaspitanje socijalističke moralne ličnosti, već je neophodno smišljeno i organizovano delovati u pravcu socijalističkog moralnog vaspitanja. To znači da moralno vaspitanje, kao proces izgrađivanja moralne ličnosti, podrazumeva svesno, plansko, organizovano i celishodno delovanje vaspitnih faktora na ličnost vaspitanika.

Moralne sankcije

Moralne norme nemaju snagu prirodne neminovnosti niti snagu društvene obaveznosti. Njih pojedinac može da poštuje, da ih se pridržava, ali može i da ih krši, da ih narušava. Ne ulazeći u vrste tih normi i razloge njihovih kršenja ili poštovanja, ističe se samo da se upravo na toj liniji i nailazi na najizrazitiju razliku između morala i nekih drugih oblika društvene svesti, koji za svoj predmet imaju regulisanje društvenih odnosa.

Ipak, i kod morala postoje različite vrste sankcija, od kojih su glavne: moralna savest i moralna osuda okoline.

Moralna savest je unutrašnja moralna sankcija. Ona se ispoljava u moralnom sudu o sopstvenom moralnom postupku, u procesu vrednosnog ocenjivanja i emotivnog doživljavanja tog postupka, u zauzimanju pozitivnog ili negativnog stava, u osećanju zadovoljstva ili nezadovoljstva u vezi s tim i u akciji koja iz toga sledi. Moralna savest se zasniva na moralnoj svesti, ali se ne svodi samo na nju, jer obuhvata ne samo racionalnu stranu moralnog akta

već i moralna osećanja. Ona je izraz borbe protivrečnih motiva u čoveku sa težnjom da uskladi svoje ponašanje sa moralnim normama. Prava moralnost je rezultat zahteva savesti, ona je postala unutrašnja čovekova potreba. Takva moralnost je krajnji cilj moralnog vaspitanja.

Borba u sebi i sa sobom ističe i posebnu ulogu volje u moralnom postupanju. Svest je saznajna, razumska osnova moralnosti. Međutim, moralnost počinje onda kada saznanja pobuđuju čoveka da postupi u duhu moralne norme. Ali pošto je za moralno postupanje, obično, neophodno da se savladaju neki otpori (nagoni, navike, želje, trenutni lični interesi i sl.) koji se tome suprotstavljaju, nije dovoljno da čovek samo shvati šta je dobro i da želi tako da postupi, već je potrebna i takva volja koja će obezbediti da se savladaju svi ti otpori i istraje u postupanju do kraja. Za borbu je potrebna jaka volja, kojom upravlja svest o nužnosti savlađivanja prepreka, a volja je kičma čovekovog karaktera. Svojstva volje daju mu čvrstinu i stalnost, dok mu životna usmerenost daje društveno, moralno značenje. Dakle, idejna usmerenost i volja utiču na karakter ličnosti. Karakter ličnosti, pak, u znatnoj je meri izraz njene moralnosti. Zato i razvijanje volje i vaspitanje karaktera moraju biti predmet moralnog vaspitanja.

Ove činjenice ukazuju i na to da se moralno vaspitanje mora shvatiti kao proces unutrašnje borbe u samoj ličnosti, koja se ni čim ne može zameniti, ali se može, i to je nužno, izvana usmeravati i potpomagati. Uspešno moralno vaspitanje može biti jedino u jedinstvu vaspitanja i samovaspitanja. Kod odraslog čoveka tome se često priključuje i naglašena potreba prevaspitavanja.

U moralnoj praksi, pored savesti, deluje kao spoljna moralna sankcija javno mnjenje, kao izraz vrednosnog procenjivanja postupaka pojedinca od strane društva, odnosno užeg kolektiva. Javno mnjenje je moralna sankcija po tome što apeluje na moralnu svest i savest. Ako u tome ne uspe, onda ostaje bez ikakvog efekta. Javno mnjenje predstavlja jedan od najefikasnijih načina razvijanja moralne svesti, pa i savesti, što proizilazi iz činjenice da čovek, po pravilu, ne može biti indiferentan prema onome što društvo o njemu misli. Javno mnjenje pomaže čoveku

da pobedi sebe, i u tome je njegov značaj. Ova činjenica posebno ukazuje na vrednost i značaj vaspitanja u kolektivu.

Sadržaj socijalističkog morala

Sadržaj moralnog vaspitanja uslovljen je sadržajem socijalističkog morala. Idejni sadržaj socijalističkog morala izražen je sledećim osnovnim moralnim principima: socijalističkim humanizmom, jedinstvom ličnih i društvenih interesa i skladom između misli, reči i dela. Usvojiti socijalistički moral znači usvojiti ove moralne principe i delovati u skladu s njima.

Socijalistički humanizam znači svest o vrednosti i dostojanstvu čoveka i lepoti ljudskog života. On zahteva da se poštuje ličnost drugih ljudi i ne dira u njihovo dostojanstvo, da se ljudi međusobno pomažu u zajedničkoj borbi za lepšu budućnost čoveka i društva. On time osuđuje svaku eksploataciju i birokratizam. Socijalistički humanizam je vera u čoveka i njegove stvaralačke snage, a samim tim i u bolju budućnost. Socijalistički moral je moral aktivne borbe za progres i zato humanizam obavezuje i na nepomirljivu borbu protiv svega nazadnog i nemoralnog, on traži revolucionarnost. S njime su u tesnoj vezi navike kulturnog ponašanja, u kojem se najneposrednije izražava odnos čoveka prema čoveku. U Programu SKJ se pravom ističe da će dalji socijalistički razvitak menjati društvenu strukturu u Jugoslaviji i ona će postepeno gubiti klasna i antagonistička obeležja. Iz novih društvenih i političkih odnosa neizbežno će postepeno nicali i novi humanistički kvaliteti u odnosima među ljudima — iskrenost, poverenje, čovekoljublje, razumevanje, trpeljivost, uzajamna saradnja i pomoć, simpatije i drugarstvo među ljudima.

Princip jedinstva ličnih i društvenih interesa ima kod nas realnu osnovu u društvenoj svojini nad sredstvima za proizvodnju i u sistemu društvenog samoupravljanja. On znači svest o zajedničkim interesima pojedinaca i zajednice, svest o potrebi zajedničkih, organizovanih napora u

borbi za izgradnju i odbranu socijalizma; ali i pravo da se uživa u plodovima zajedničkog rada i borbe, prema pravilu da je svako dužan da doprinosi prema svojim sposobnostima a prima prema uloženom radu. U Programu SKJ je zapisano: „Socijalizam ne može ličnu sreću čovekovu podređivati nekakvim višim ciljevima, jer je najviši cilj socijalizma lična sreća čoveka. S druge strane, niko nema prava da svoj lični interes ostvaruje na štetu zajedničkih interesa svih“²⁶. Prirodno je što lični materijalni interesi nisu jedini motiv čovekove aktivnosti. Sve veći značaj u društvenom životu dobijaju idejni i moralni faktori, duhovno stvaralaštvo, pa i podnošenje žrtava za postizanje određenih društvenih idejnih, moralnih i kuturno-političkih ciljeva. Zato princip jedinstva ličnih i društvenih interesa traži svesnu disciplinu, svest o dužnosti i odgovornosti, kolektivnost, pa i žrtvovanje nekog ličnog interesa u korist zajedničke borbe. Razvoj kolektivnosti vodi do zdravog drugarstva i prijateljstva. Iz svesti o jedinstvu ličnih i društvenih interesa proizilazi stvaralački odnos prema radu, a stvaralački rad postaje čovekova životna potreba i zadovoljstvo, pitanje ličnog ponosa i časti. Svest o jedinstvu ličnih i društvenih interesa je racionalna osnova i konkretan sadržaj socijalističkog patriotizma.

Socijalistički moral zahteva sklad misli, reči i dela, ne trpi licemerje i dvoličnost. Ovaj princip traži da čovek bude istinoljubiv, tj. da je u skladu ono što misli i što govori, da bude principijelan, dosledan i istrajan — da radi onako kako misli i govori. To pretpostavlja ne samo visoku svest, već i jaku volju i čvrst karakter.

Moralna ličnost

Za karakter i suštinu morala neposredno je vezano shvatanje moralne ličnosti koju društvo teži da razvije. Činjenica da je moral društveno i klasno uslovljen neposredno ukazuje da i moralna shvatanja o idealnoj ličnosti u tom društvu zavise od stepena društvenog razvoja i po-

²⁶ VII kongres SKJ, str. 315, latinicom.

zicije koju u njemu zauzimaju pojedine klase, društvene grupe, organizacije, konfesije i sl. Svaka od ovih društvenih grupa ili organizacija izgrađuje svoju specifičnu koncepciju moralnosti, mada one, u opštem, naročito neke društvene grupe i organizacije, imaju mnogo zajedničkog.

Socijalističko društvo nastoji da izgradi socijalističku moralnu ličnost. Ta se ličnost svojim moralnim kvalitetima, svešću, osećanjima, voljnim i karakternim osobinama izdiže iznad ličnosti kapitalističkog društva, a nosi u sebi specifične odlike, svojstvene novim uslovima i društvenim okolnostima. Sadržaj socijalističkog morala predstavlja osnovu ličnih moralnih kvaliteta. Zato i kada se to na prvi pogled terminološki i ne čini, postoje sadržajne razlike u našim moralnim zahtevima u odnosu na zahteve nekog drugog društva i društvene sredine. Zahteve za patriotizmom, pravednošću, inicijativom, smelošću, odvažnošću, samokontrolom i sl. postavlja u pogledu moralne ličnosti i kapitalističko društvo. Ali, sadržaji ovih svojstava se razlikuju. U socijalističkom društvu su ta moralna svojstva ispunjena socijalističkim sadržajima, dok u kapitalizmu ona izražavaju interese kapitalističke klase. Ono što je zajedničko ovim svojstvima jeste ono opšteljudsko u jednoj određenoj etapi društvenog razvoja.

U neposrednoj vezi sa shvatanjima moralne ličnosti u društvu je shvatanje te ličnosti u armiji određenog društva. Armijska sredina postavlja strože zahteve u odnosu na izvesne kvalitete ličnosti, što je i prirodno s obzirom na karakter i društveni značaj njenih zadataka. Zato se od ličnosti u armiji i zahteva da poseduje, pored ostalih, i svojstva koja su od vitalnog značaja za ostvarenje funkcija armije. Ta svojstva i njihov sadržaj uslovljeni su određenim stepenom razvoja armija, sredstava naoružanja i načina vođenja rata, te je prirodno što se svi ti zahtevi pojavljuju, manje ili jače izraženi, u svim armijama datog perioda. Ali, u suštini zahtevi u pogledu kvaliteta ličnosti, naročito sadržaji tih zahteva, zavisni su od društva (klase) čije interese brani armija.

Od ličnosti u našoj armiji zahteva se da poseduje sve kvalitete koji su svojstveni ličnosti čoveka našeg socijalističkog društva. Ali, od nje se zahteva da ima naročito iz-

ražene kvalitete koji su bitni za funkcionisanje i uspešno obavljanje zadataka Armije. Ti zahtevi su izraženi pravilima i propisima u JNA. Zato su i nastojanja moralnog vaspitanja u Armiji usmerena u prvom redu na razvijanje takvih osobina u naših vojnika i starešina.

POJAM, ZADACI I SADRŽAJ MORALNOG VASPITANJA U NAŠEM DRUŠTVU I ARMIJI

Pojam moralnog vaspitanja

Moralno vaspitanje je jedna vrsta našeg socijalističkog vaspitanja. Ono je usmereno na humanizaciju i socijalizaciju ličnosti, njeno osposobljavanje za život u našem socijalističkom društvu i za dalje razvijanje socijalističkih društvenih odnosa. To je organizovan proces, sračunat na to da vaspitanici usvoje zahteve socijalističkog morala i da se ponašaju i deluju u duhu tih zahteva.

Moralno vaspitanje je, dakle, organizovan proces nastojanja na formiranju moralne ličnosti u skladu sa potrebama društva, odnosno pojedinih njegovih klasa, organizacija i grupa. To znači da i vojno moralno vaspitanje predstavlja organizovan rad na izgrađivanju moralne ličnosti kakva je potrebna određenom društvu i njegovoj armiji. To je proces izgradnje moralne svesti, pogleda na svet, moralnih stavova i ubeđenja, vežbanja u moralnom postupanju i delovanju, razvijanja voljnih i karakternih svojstava ličnosti, razvijanja moralnih osećanja i negovanja socijalističke moralne odgovornosti i savesti.

Cilj i zadaci moralnog vaspitanja

Iz ovih razmatranja proizilazi da je cilj našeg moralnog vaspitanja: izgrađivanje socijalističke moralne ličnosti, tj. ličnosti sa socijalističkom moralnom svešću, ponašanjem i delovanjem u skladu sa tom svešću, sa razvijenim moralnim osećanjima, pozitivnim osobinama volje i karaktera.

Iz navedenog cilja slede opšti zadaci moralnog vaspitanja:

razvijanje socijalističke moralne svesti i savesti ^zsanjanjem o ulozi morala, upoznavanjem karaktera odnosa u našem društvu, usvajanjem važećih moralnih normi i razvijanjem moralnih vrlina, kao i spremnosti i sposobnosti vrednosnog procenjivanja svoga ponašanja, postupaka i težnji sa stanovišta usvojenih moralnih normi i sposobnosti vladanja sobom;

razvijanje moralnih osećanja (moralno-političkih sentimentata) kao što su humanost, patriotizam, drugarstvo i prijateljstvo, osećanje pripadnosti kolektivu i radnim ljudima, ljubav prema SKJ, mržnja prema klasnom neprijatelju i neprijatelju naše slobode i nezavisnosti, osećanje ličnog ponosa, časti, dostojanstva itd.;

razvijanje pozitivnih osobina volje i karaktera koje predstavljaju uslov doslednog moralnog ponašanja, a naročito: upornosti, istrajnosti, odlučnosti, samostalnosti, inicijativnosti, principijelnosti, pravilnog odnosa prema zajednici, kolektivu, drugim ljudima i prema sebi, prema radu i društvenoj imovini, disciplinovanosti, savesnosti, marljivosti i dr.;

razvijanje socijalističkog ponašanja i delanja uporedo i na osnovi razvijanja moralno-političke svesti i savesti, moralno-političkih sentimentata i pozitivnih osobina volje i karaktera;

moralno prevaspitavanje — uklanjanje negativnih osobina, nastalih usled slabosti prethodnog vaspitanja i negativnih uticaja uslova života, a što se postiže sistematskim razvijanjem odgovarajućih pozitivnih osobina.

Sadržaj moralnog vaspitanja

Zadaci socijalističkog moralnog vaspitanja mogu da se ostvare jedino na socijalističkom moralnom sadržaju. Pošto moral reguliše odnose čoveka prema užoj i široj zajednici i prema drugim ljudima, i obrnuto, i prema samom sebi, to se i sadržaji moralnog vaspitanja mogu ovako grupisati:

Iz odnosa prema zajednici: vaspitanje jugoslovenskog socijalističkog patriotizma i svesne socijalističke discipline tj. socijalističkog odnosa prema radu i imovini;

iz odnosa čoveka prema čoveku (odnosa prema ljudima): vaspitanje socijalističkog humanizma, a posebno čovečnosti, revolucionarnosti, kolektivizma, drugarstva i prijateljstva, kulturnog ponašanja itd.

Na ovim sadržajima realizuju se zadaci moralnog vaspitanja. Ali ni ovi sadržaji ni nabrojani zadaci nisu nezavisni jedni od drugih. Razvijanje jednih svojstava povlači za sobom i razvijanje niza ostalih, a izgrađenost jednih uslov je za razvijanje drugih osobina.

Što se tiče odnosa prema sebi, moralna svojstva ličnosti se razvijaju u pomenute dve grupe sadržaja, jer se u njima čovek javlja i kao moralni objekt i kao moralni subjekt.

Moralno vaspitanje je tesno vezano sa ostalim stranama vaspitanja svestrane ličnosti. Ono stvara uslove za ostvarenje intelektualnog, fizičkog i estetskog vaspitanja, a istovremeno zavisi i od ostvarenja ostalih strana vaspitanja.

Najbolju školu socijalističkog morala predstavljaju praksa kolektivnog života i konkretne borbe s teškoćama u izgradnji socijalizma i razvijanju socijalističkih društvenih odnosa, a to praktično znači — praksa borbe za ostvarivanje političkih ciljeva i zadataka socijalističke izgradnje. U armiji se moralno vaspitanje može uspešno realizovati, pre svega, u procesu borbe za njenu izgradnju, borbom za idejno-političko jedinstvo, moralnu čvrstinu i borbenu spremnost i efikasnost jedinica i pojedinaca, pri čemu pripadnici jedinice postaju sve više i politički subjekti izgradnje armije. To znači da moralno vaspitanje u našoj armiji, kao i u našem društvu, ima uvek politički karakter i konkretnu političku sadržinu. To proističe i iz činjenice što su moralna i politička svest obostrano povezane i međuzavisne i da se u praktičnom ponašanju i delanju ljudi jedinstveno manifestuju. S tog stanovišta opravdano je govoriti o moralno-političkom vaspitanju kao jedinstvenom procesu vaspitanja pripadnika Armije, odnosno o političkoj usmerenosti moralnog vaspitanja.

SPECIFIČNE KARAKTERISTIKE I ZADACI MORALNOG VASPITANJA U JNA

Karakteristike moralnog vaspitanja

Pri razmatranju uloge i zadataka moralnog vaspitanja u našoj armiji mora se uzeti u obzir nekoliko bitnih momenata. Pre svega, budući da je Armija integralni deo našeg društva i da su vojna lica istovremeno i građani, sledi da su svi navedeni zadaci moralnog vaspitanja i zadaci moralnog vaspitanja u Armiji. Međutim, moralno vaspitanje u Armiji ima i neke posebne karakteristike i zahteve uslovljene specifičnostima njenog morala u odnosu na moral društva i sve većom ulogom moralnog faktora u savremenom ratu.

Potrebe izgradnje Armije i njene pripreme za borbu, njena organizacija i odnosi daju i posebno obeležje i sadržaj izvesnim opštim moralnim normama, a ističu i neke posebne zahteve i kriterije, što se odražava i u sadržaju zadataka i u načinu moralnog vaspitanja vojnika i starešina. U moralu Armije izuzetnu važnost imaju moralne norme koje regulišu odnos prema odbrani domovine, te se sve ostale norme, ponašanje i delanje moraju ceniti sa stanovišta tih osnovnih normi. Zato u sadržajima moralnog vaspitanja u Armiji, u sklopu sadržaja o odnosima prema zajednici, posebno značajno mesto imaju sadržaji o odnosu vojnih lica prema Armiji i vojnoj službi, tj. prema svim zadacima i zahtevima koje postavlja priprema jedinica i poedinaca za borbu.

S obzirom na to da je za Armiju osnovno priprema i spremnost za borbu, moralna vrednost postupaka i osobina njenih pripadnika cenit se prvenstveno sa stanovišta njihovog doprinosa borbenoj spremnosti i efikasnosti jedinica. Na VII kongresu SKJ rečeno je da savremena borba ističe dva zahteva: „zahtev za maksimalnom disciplinom i subordinacijom i zahtev za izvanredno razvijenom inicijativom svih pripadnika oružane sile i svih elemenata organizacije narodne odbrane, spojenih u nerazlučivom jedinstvu... Ova dva impertiva savremene oružane borbe — inicijativa i disciplina — dominiraju i u oblikovanju

odnosa u našoj armiji u vreme mira".²⁷ To znači da se u armijskim uslovima odnos prema izvršenju naređenja pojavljuje kao kriterijum moralnosti vojnog lica.

Osnovni moralni kvaliteti ličnosti i jedinica u JNA

Sa stanovišta borbene spremnosti i efikasnosti naglašenu ulogu dobijaju i moralno-borbeni kvaliteti pojedinaца („borački kvaliteti“, vojničke vrline) i jedinice kao kolektiva, kao što su hrabrost, svesna poslušnost i disciplina, osećanje dužnosti i odgovornosti, spremnost na najveće napore i lišavanja, inicijativa, prisebnost, požrtvovanost i istrajnost pri izvršavanju zadataka, vera u sebe i poverenje u starešine, drugarstvo, kolektivnost, jaka volja i dr.

U Armiji su mnoge moralne norme koje izražavaju zahteve u pogledu kvaliteta ličnosti takve obaveze oko kojih ne može i ne sme biti dileme (na primer, hrabrost, budnost, visoka disciplinovanost, ljubav prema domovini i njenoj slobodi, za koju valja i život žrtvovati ako je potrebno, kolektivnost i jedinstvenost delanja itd.). Zato su u vojsci mnoge moralne norme postale pravni zahtevi, čije je izvršenje obavezno. Otuda se mogu postaviti pitanja: ako su najvažnije moralne norme postale pravne norme, u čemu je onda sadržaj moralnog vaspitanja u vojsci? Da li se metodama moralnog vaspitanja (uveravanja, podsticanja i sl.) otupljuje snaga pravnih obaveza?

Armijski život, a pogotovo borba, traži od svakog vojnog lica bezuslovno i potpuno, i to ne samo formalno-pravno već i suštinski ispunjavanje svih dužnosti i obaveza, a to nikakve mere spoljne prinude ne mogu same trajno obezbediti. Puno poštovanje pravnih propisa je zagarantovano tek kad oni postanu i individualne norme, sadržaj lične savesti svakog pojedinca i norme kolektiva, jedinice. Tada se pravni propisi ispunjavaju ne samo što se tako mora nego i zato što su postali lična potreba, motiv

---

²⁷ Osmi kongres o radu SKJ u JNA, Narodna armija, Beograd 1965, str. 80—81.

delanja i ponašanja svakog pojedinca i kolektiva. U tom slučaju je snaga pravnih popisa pojačana, a njihovo poštovanje zagarantovano. Prema tome, ozakonjivanjem izvesnih moralnih normi u vojsci ne smanjuje se značaj, niti se sužava sadržaj moralnog vaspitanja. Naprotiv, moralno vaspitanje predstavlja značajan elemenat borbene pripreme vojnih lica i jedinica.

Uspeh u vojnoj delatnosti zavisi od svih pripadnika jedinice. Vojnici žive i rade na istim zadacima, pod istim uslovima. Starešine, na svoj način, rade na istim zadacima, najčešće zajedno s vojnicima, i pod sličnim uslovima (na primer, na vežbama i u borbi). Sve to pojačava svest o jedinstvu ličnih i opštedruštvenih interesa, svest o jedinstvu ličnih i kolektivnih interesa u okviru jedinice. Moralno vaspitanje u Armiji istovremeno je vaspitanje i pojedinaca i jedinice (kolektiva).

Osnovni zadaci moralnog vaspitanja u JNA

Osnovni principi socijalističkog morala su i principi morala Armije. Isto tako, svi navedeni opšti zadaci su i zadaci moralnog vaspitanja u Armiji. Ali u njihovoj realizaciji valja polaziti i od posebnih, armijskih zahteva. Konkretizovani u tom smislu, najvažniji zadaci moralnog vaspitanja u Armiji su:

sistematsko razvijanje moralne i političke svesti — da bi se postigao visok stepen uverenosti u potrebu odbrane zemlje i spremnosti za taj zadatak. To se ostvaruje svestranim upoznavanjem naše socijalističke stvarnosti i perspektive njenog razvitka, izučavanjem politike Saveza komunista, shvatanjem uloge naše zemlje u borbi za mir i progres, shvatanjem karaktera i uloge naše armije, razvijanjem uverenosti da se samo oružanom borbom mogu osujetiti osvajačke namere neprijatelja, usvajanjem jedinstvenih koncepcija o vođenju opštenarodnog rata, kao i izučavanjem ostalih sadržaja vaspitanja i obuke:

razvijanje jugoslovenskog socijalističkog patriotizma u kojem se objedinjuje duboko osećanje ljubavi prema

otadžbini, odanost interesima naroda i privrženost socijalističkom poretku sa internacionalnom solidarnošću sa progresivnim težnjama drugih naroda i mržnjom prema neprijateljima i izdajnicima. Pored emotivne, treba razvijati i svesnu osnovu patriotizma, svest o socijalističkom karakteru naše društvene zajednice i uverenost da je za očuvanje slobode i nezavisnosti neophodno čvrsto bratstvo i jedinstvo svih naših naroda;

učvršćenje socijalističkih odnosa — neophodnog uslova čvrstine i jedinstva naše armije i pravilnog odnosa svih njenih pripadnika prema zadacima. Poštovanjem ličnosti i prava potčinjenih i svestranom brigom o ljudima razvija se međusobno poverenje, drugarstvo i kolektivni duh i kroz sve to podiže aktivnost i povećava uloga čoveka u svakodnevnom životu i radu jedinica;

izgrađivanje čvrste vojne discipline koja se zasniva na svesti pripadnika Armije o neophodnosti izvršavanja svih vojničkih zadataka, na svesti o dužnosti prema otadžbini, kao i na obavezi starešina da od potčinjenih zahtevaju potpuno izvršavanje svih zadataka;

sprovođenje takve organizacije života i rada koja će doprinositi izgrađivanju i održavanju snažnog morala, odnosno potpomagati razvijanje pozitivnih osobina pojedinaca i jedinice u celini. Tačnost, urednost, odgovornost, istrajnost i druge pozitivne osobine najbolje se razvijaju ako su život i rad dobro organizovani. Zato organizacijom treba obezbediti što povoljnije prilagođavanje na život u Armiji, posebno u ratnim uslovima, stalno podsticati pozitivna raspoloženja, razvijati poverenje u sopstvene snage i starešine, ponos zbog pripadnosti svojoj jedinici, stalno jačati aktivnost i inicijativu, podsticati drugarstvo i međusobnu saradnju, odgovornost i blagovremeno izvršavanje zadataka i sl.;

ispravljanje ličnih nedostataka i otklanjanje štetnih pojava u jedinici. Aktivnost svih vaspitnih faktora mora biti usmerena i na brzo iskorenjivanje svih negativnih pojava u jedinici i kod pojedinaca, kao što su malodušnost, nedisciplina, strah, nebudnost, nepravilni međusobni i od-

nosi prema narodu i narodnoj imovini, razne slabosti u materijalnom obezbeđenju, obuci, zatim otklanjanje raznih pogrešnih i tuđih shvatanja i drugih pojava koje se negativno odražavaju na moral.

Realizacijom navedenih zadataka moralnog vaspitanja u Armiji razvija se moralna svest i savest, vaspitava socijalističko ponašanje i delanje, razvijaju moralna osećanja, moralne osobine volje i karaktera, a istovremeno se prevaspitavaju pojedinci i jedinice, odnosno otklanjaju se njihove slabosti.

Pri ostvarenju zadataka moralnog vaspitanja u Armiji valja računati s tim da će konkretna situacija nameštati i druge zadatke, odnosno da će pojedinim zadacima uslovljavati odgovarajuće mesto, obim i sadržaj. Zato se u radu na moralnom vaspitanju treba uvek rukovoditi stanjem u jedinici kao celini i ličnim osobinama pojedinaca.

PRINCIPI MORALNOG VASPITANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

Principi moralnog vaspitanja jesu opšti zahtevi od kojih se polazi u ostvarenju zadataka moralnog vaspitanja. Oni daju vaspitačima u Armiji orijentaciju za biranje i kombinovanje metoda i sredstava radi stvaranja sistema vaspitnih uticaja kojima se postiže cilj moralnog vaspitanja.

Najvažniji principi moralnog vaspitanja jesu: princip socijalističke idejne usmerenosti moralnog vaspitanja, princip moralne aktivnosti, princip vaspitanja u kolektivu, princip postavljanja zahteva i poštovanja ličnosti, princip sistematičnosti, princip jedinstva vaspitnih uticaja.

Princip socijalističke idejne usmerenosti moralnog vaspitanja

Suština ovog principa je u tome da se celokupni rad na moralnom vaspitanju usmerava na ostvarenje cilja vaspitanja u našem društvu i Armiji.

Da bi naše moralno vaspitanje bilo socijalistički idejno, mora se zasnivati na naučnosti, tj. na marksističkim shvatanjima morala društva i morala Armije. Moralno vaspitanje treba da bude najtešnje vezano sa borbom za izgradnju Armije i društva, da bude sastavni deo te borbe.

Socijalistička idejnost moralnog vaspitanja uključuje u sebe ne samo ono što je aktuelno već i revolucionarne tradicije iz prošlosti. To znači da se moralno vaspitanje u Armiji mora oslanjati i na sve ono što je progresivno u našoj istoriji, na borbu naših naroda za svoju slobodu, nacionalnu afirmaciju i društveni napredak, a naročito na revolucionarne tradicije i iskustva iz narodnooslobodilačke borbe, kao i na tradicije jedinica kao kolektiva. Svaki naš narod i uži kraj imaju i u nazivu neke jedinice naše armije simbol svoje borbe za nacionalno oslobođenje i za bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije. Negovanje revolucionarnih tradicija i njihovo korišćenje u vaspitnom radu mora biti stalan zadatak vaspitnih faktora u Armiji. Tome treba dodati da će tradicije delovati vaspitno samo pod uslovom ako su tesno povezane sa aktuelnim i perspektivnim potrebama borbe za izgradnju Armije i za obezbeđenje socijalističkog razvitka naše zemlje.

Moralne ličnosti se izgrađuju u konkretnoj praktičnoj delatnosti koja ima sasvim određeni društveni i lični smisao i vrednost, koja zahteva određeno postupanje, a istovremeno, u vidu ličnog iskustva, ubeđuje u ispravnost takvog postupanja. Zato moralno vaspitanje mora biti sastavni deo svakodnevne vojne delatnosti, sračunate na jačanje borbene spremnosti i efikasnosti jedinice. Zbog toga je mesto moralnom vaspitanju — prvenstveno u celokupnoj nastavi, ali isto tako i u procesu rešavanja ostalih problema — u vršenju službe i svim ostalim aktivnostima u jedinici. Tu se ne radi ni o kakvom dodavanju, kalem-ljenju vaspitnih momenata, već o iskorišćavanju konkretnih odnosa i aktivnosti za moralno vaspitanje.

Ne postoji automatizam vaspitne delatnosti, tj. činjenice, saznanja i aktivnost ne izgrađuju automatski željena svojstva ličnosti. Oni, bez sumnje, predstavljaju uslov i mogućnost vaspitnog delovanja, ali stvarno vaspitanje zavisi od svesne i organizovane usmerenosti i aktivnosti i

vaspitača i vaspitanika u procesu moralnog vaspitanja. To znači da idejnost, a isto tako i efikasnost moralnog vaspitanja, zavise i od načina vaspitavanja, kao i od položaja i karaktera međusobnih odnosa vaspitača i vaspitanika u samom procesu moralnog vaspitanja. Starešina je u vaspitnom procesu organizator, rukovodilac i usmerivač vaspitne delatnosti, a potčinjeni je i objekt i subjekt vaspitanja.

Princip moralne aktivnosti

Ovaj princip proizilazi iz činjenice što je lična aktivnost bitan faktor razvoja ličnosti. U vaspitnom radu potrebno je jedinstvo svesti i delatnosti, jedinstvo misli, reči i dela i da se u samom procesu moralne aktivnosti i inicijative razvija moralna ličnost.

Budući da se moralnost ličnosti ne ogleda samo u svesti, već i u aktivnosti na osnovi i u duhu te svesti, sledi da je samo razvijanje moralne svesti vojnih lica nedovoljno za njegovo moralno vaspitanje. Nema sumnje da je, pre svega, potrebno znati šta, kako i zbog čega treba raditi, ali to nije dovoljno. Znanje ne može postati čvrsto i trajno uverenje ako se vlastitim iskustvom ne proveri u praksi. To znači da ličnost treba da radi i postupa u skladu sa svojim shvatanjima. Dakle, ni neaktivna moralna svest, ni automatska nesvesna aktivnost, već svesna moralna aktivnost i vaspitanika i vaspitača — to je osnovni zahtev ovog principa.

U svesnoj moralnoj inicijativi izražava se revolucionarna strana moralnosti koja traži nepomirljivu borbu protiv svega što koči napredak. Pored toga što pojedinac savesno izvršava sve zahteve u jedinici, potrebno je i da se suprotstavlja svima koji krše te zahteve i svemu što narušava ili slabi borbenu spremnost i efikasnost jedinice, da pokreće pitanja i, u granicama zakonitosti, preduzima mere koje su u interesu izgradnje jedinice i pojedinaca, da nastoji da se savladaju teškoće i reše problemi na tome putu. Takav stav treba da postane imperativ savesti svakog vojnog lica. U borbi za poštovanje zahteva i izgradnju

jedinice razvija se i jača moralna inicijativa. Ne radi se o tome da se moralna inicijativa unese spolja, ona treba da se rađa u samim odnosima i u samoj aktivnosti, da iz njih izrasta. Takva moralna aktivnost i inicijativa čine potpunom moralnost jedne ličnosti i predstavljaju značajne vojničke vrline. Tako shvaćena, i u tom smislu razvijena, moralna inicijativa uključuje u sebe osećanje odgovornosti.

Osnovne pretpostavke moralne aktivnosti i inicijative su poznavanje, pravilno shvatanje i usvajanje moralnih normi, propisa i zahteva, sposobnost pravilnog ocenjivanja postupaka i rezultata i sagledavanje perspektivnih zadataka izgradnje jedinice. Ali stvarna moralna aktivnost, a pogotovo inicijativa, može biti jedino u dobro organizovanom i razvijenom kolektivu u kome je za to stvorena potrebna atmosfera. Prema tome, sistem rukovođenja, organizacija nastave i svih drugih aktivnosti i života u jedinici su, takođe, bitni uslovi razvijanja i ispoljavanja moralne aktivnosti i inicijative njenih pripadnika.

Princip vaspitanja u kolektivu

Socijalističko vaspitanje je kolektivističko po svom karakteru, cilju i putevima kojima se ostvaruje. Čovek se može razviti u socijalističku društvenu ličnost jedino životom i radom u kolektivu.

Princip vaspitanja u kolektivu često je bio predmet kritike. Naime, njega je formulisao Makarenko kao „princip vaspitanja putem kolektiva i za kolektiv“, pri čemu je previše naglašavao podređivanje ličnih interesa kolektivnom interesu, pravdajući to time da je svaki kolektivni interes i najveći lični interes. Kritika ovog principa ističe da to znači gušenje individualnosti, obezličenje ličnosti.

Iako navedena Makarenkova interpretacija ovog principa nije prihvatljiva, ipak on ostaje važan princip socijalističkog moralnog vaspitanja, nasuprot principu individualističkog vaspitanja u buržoaskoj teoriji vaspitanja.

Kod nas je problem odnosa ličnost — društvo, ličnost — kolektiv u teoriji rešen kao proces usklađivanja ličnih

i društvenih, ličnih i kolektivnih interesa i na toj osnovi se rešava i u praksi. Drugim rečima, princip vaspitanja u kolektivu ima puno opravdanje. Ako se poštuju svi ostali principi vaspitanja, nema nikakve realne osnove za obezličenje individualnosti.

U vojnom vaspitanju, ovaj princip ima posebno značenje. Naime, vojnici se obučavaju i vaspitaju u jedinici — kolektivu. To se radi tako što se istovremeno za skladno delovanje osposobljava cela jedinica, jer ona mora i može uspešno delovati jedino kao celina, pogotovo u borbi. Svaki pojedinac osposobljava se za određenu aktivnost u interesu jedinice kao celine i aktivnost svih pojedinaca je čvrsto povezana i usklađena sa zadacima i aktivnošću jedinice kao kolektiva.

Od kolektiva ka ličnosti — to je osnovni put našeg moralnog vaspitanja. To znači da vaspitanje kolektiva i njegovih članova treba da se vrši u jedinstvu: svaki uticaj na kolektiv treba da ima u vidu razvijanje svih njegovih članova, ali isto tako i svaki individualni uticaj na pojedine članove mora da ima u vidu ne samo tog pojedinca, već i jačanje kolektiva.

Kolektivno vaspitanje ne sme ugušivati individualne razlike i sposobnosti. Svojim životom i radom kolektiv treba, naprotiv, da stvara uslove za svestrano razvijanje svake individualnosti. Stepenu povezanosti pojedinca s kolektivom govori o stepenu moralnog razvoja tog pojedinca i kolektiva. Kolektivno vaspitanje, dakle, ne isključuje individualno delovanje na pojedinca, već ga pretpostavlja. Ta dva načina delovanja treba da se usklade.

Princip postavljanja zahteva i poštovanje ličnosti

Sušтина ovog principa je u poštovanju ličnosti vaspitanika i uverenosti u mogućnost njegovog vaspitanja i razvitka. On pretpostavlja sposobnost vaspitača da projicira pozitivno u svakoj ličnosti i da se bori da to ostvari.

Ovaj princip je postavio Makarenko: „Moj osnovni princip bio je uvek: što više zahteva prema čoveku, ali

istovremeno i što više poštovanja njegove ličnosti. U našoj dijalektici, strogo uzevši, to je jedno te isto...²⁸

Poverenje u vaspitanika, kao izraz poštovanja njegove ličnosti, nužna je pretpostavka vaspitanja. Ono znači uverenost u mogućnost uspešnog vaspitanja. Ljude moti više ukazano poverenje; oni žele i trude se da to poverenje opravdaju i da ga zasluže još više. Vaspitač mora osvojiti poverenje vaspitanika. Uzajamno poverenje i poštovanje vaspitača i vaspitanika su neophodni uslovi vaspitanja. Zato, pored poverenja u vaspitanika, vaspitač mora imati takve lične kvalitete (moralne, političke, stručne i dr.) koji će mu obezbediti autoritet, osvojiti poverenje vaspitanika i pridobiti ga za nesebičnu saradnju.

Ističući poverenje u vaspitanika i njegove mogućnosti ovaj princip traži orijentaciju na pozitivno u njemu i čini osnovu vaspitačkog optimizma. Moralnost ličnosti može se postići, pre svega, izgrađivanjem pozitivnih moralnih svojstava, izgrađivanjem pozitivnog odnosa prema vojnoj delatnosti i vojnom kolektivu. Uz ovo treba da ide uporna borba protiv nedostataka vaspitanika i pomoć u savlađivanju tih slabosti. U tom slučaju valja izazvati unutrašnju borbu u samom vaspitaniku i pomoći mu da pobedi sebe. Zato vaspitaniku treba davati prilike da se popravi, ali istovremeno postavljati sasvim određene zahteve i ne popuštati dok ih ne ispuni.

Postavljanje zahteva je izraz poverenja. Vaspitač mora biti strog u zahtevima, ali pravedan i dosledan. Treba zahtevati otvoreno, jasno i odlučno. „Tamo gde treba da zahtevate, ne treba da razvijate nikakve teorije, već treba da zahtevate i da postignete da se vaši zahtevi izvrše“²⁹. Ali, valja voditi računa o realnosti zahteva, jer ako ih vaspitanik ne može savladati, obeshrabriće ga.

Zahtevi su uspešno sredstvo vaspitanja ako su čoveku razumljivi i ako ga mobilišu na ulaganje napora za njihovo izvršavanje. Zato uz zahteve obično ide i uveravanje. Postepeno zahtevi postaju veći i složeniji. To iziskuje da

---

²⁸ Makarenko, *Izabrane pedagoške rasprave*, Veselin Masleša, Sarajevo 1957, str. 137.

²⁹ *Isto*, str. 59.

vaspitač ima osećaj za novo, osećaj za promene koje se svakodnevno dešavaju kod pojedinaca i kolektiva, jer bez toga ne može biti realan.

Poverenje i poštovanje ličnosti izražavaju se, pre svega, u poveravanju važnih zadataka. Ali često davanje važnijih zadataka istom licu — jer će ih ono bolje izvršiti nego neko drugi, što može biti tačno — ipak su izraz nepoverenja prema ostalima kojima se time istovremeno ne daje prilika da se ulaganjem napora i sticanjem iskustava osposobljavaju i za takve zadatke. Kad starešina kaže da nema s kim da radi, da nema na koga da se osloni, kad hoće sve sam da uradi i svuda stigne, onda je to, najčešće, otvoren izraz nepoverenja u saradnike i potčinjene i nebriga za njihovo osposobljavanje.

Poverenje se izražava i u davanju prilike potčinjenima da pokažu aktivnost i inicijativu. Poštovanje ličnosti se izražava i u objektivnoj oceni rada potčinjenog. Ali, ako se u oceni insistira samo na slabostima i propustima, a ne konstatuje se i ono što je dobro, onda je to izraz nepoverenja. Poverenje se može izraziti rečima pri odobravanju i sl., ali isto tako i pri kažnjavanju, kritici, negodovanju i sl., izražavajući nadu da se to više neće desiti. Poštovanje ličnosti se izražava i uvažavanjem mišljenja, predloga i inicijativa potčinjenog, što ne isključuje ukazivanje na nerealno i neprihvatljivo u tom mišljenju.

Princip sistematičnosti

Vaspitanje mora biti sistematično, organizovano. Delovati organizovano znači: odrediti cilj i u vezi s njim predvideti plan, metode i sredstva delovanja, prići realizaciji tog plana, pratiti rezultate reagujući na nove momente, i na kraju izvući iskustva kao osnovu za naredno delovanje. Dobar vaspitač uvek radi sa jasnom perspektivom i svaki zadatak i meru uklapa u tu perspektivu. Bilo koje vaspitne mere same za sebe ne znače mnogo; one dobijaju svoj pravi kvalitet i vrednost tek u određenoj organizaciji, u određenom sistemu.

Sistematičnost pretpostavlja postupnost u pogledu zahteva i mera, pri čemu se polazi prvenstveno od potreba

borbene spremnosti jedinice. No, vojna lica su odrasli ljudi pa se u njihovom vaspitanju ne mora uvek ići od najjednostavnijeg niti od jednog do drugog pitanja, već je često moguće i nužno obuhvatiti ih istovremeno. Bitno je da se rešavaju ključni problemi, koji će za sobom povući i rešavanje ostalih problema, i da se u tome obezbede postupnost i temeljitost.

Ovaj princip traži i doslednost, bez koje nema ni sistematičnosti ni postupnosti. Zahtev doslednosti ne tiče se samo odnosa prema potčinjenima. Vaspitač mora da bude dosledan u odnosu na sebe i na svoju aktivnost. Nedoslednost u ovim pitanjima odražava se kao nedoslednost u odnosima prema potčinjenima. Doslednost vaspitača se ogleda, pre svega, u tome da u svakom momentu zna šta i zašto hoće, da planski radi da to ostvari uprkos teškoćama koje iskrsavaju, da pri tome ispoljava stalnost svog stila rada, rukovođenja i tona vaspitanja koji, razume se, moraju imati racionalnu, opravdanu osnovu. Česte i nagle promene u stilu rada i tonu vaspitanja, pogotovo ako su posledica trenutnih raspoloženja, remete zdravu atmosferu u jedinici, razbijaju jedinstvo kolektiva i otežavaju vaspitanje. Vaspitanje ne trpi ni zatrčavanje ni improvizacije i u njemu nema sitnica. Organizovanost i odmeren ton vaspitanja i čvrst stil rada obezbeđuju starešini autoritet i predstavljaju značajna sredstva vaspitanja kolektiva i njegovih članova.

Princip jedinstva vaspitnih uticaja

Sušтина ovog principa je u zahtevu da svi vaspitni uticaji od strane jednog vaspitnog faktora, kao i uticaji svih vaspitnih faktora, moraju biti usklađeni i usmereni ka jedinstvenom cilju moralnog vaspitanja.

Jedinstvo vaspitnih uticaja jednog vaspitnog faktora znači da svaki vaspitač mora biti dosledan u svojim shvaćanjima i postupcima. Delovanje svih starešina, raznih stepena i dužnosti, mora biti usklađeno. Time se ne misli reći da sve starešine treba da deluju na isti način, jer je to nemoguće. Normalno je da individualnost svakog stare-

šine daje svoj pečat načinu njegovog delovanja, a sem toga, pozicija starešina raznih dužnosti je prema vaspitaniku različita pa, razumljivo, i način njihovog delovanja i uticanja je različit. Međutim, i pored toga, svi moraju imati jedinstvena shvatanja i stavove o osnovnim pitanjima izgradnje jedinice i vaspitanja ljudi, svi moraju zahtevati, u suštini, isto i težiti istom cilju. Na toj osnovi se ostvaruje jedinstvo njihovog delovanja. Nevaspitanje deluje ako starešine svaki čas menjaju kurs, čas zaoštravaju, čas ublažavaju. Zato se traži principijelnost, doslednost i jedinstvo shvatanja i delovanja u svim osnovnim pitanjima rada i života jedinice.

Jedinstvo shvatanja i postupanja mora postojati kod svih vaspitnih faktora. To praktično znači da treba da bude usklađeno delovanje starešine, organizacije SKJ i vojnog kolektiva. Svaki nesklad u njihovom delovanju otežava vaspitanje i narušava jedinstvo jedinice, što se negativno odražava na njenu borbenu spremnost.

Pored ovih osnovnih faktora vaspitanja, na vojnike i starešine, odnosno jedinice, deluju i drugi činioци: porodica, štampa, literatura, radio, film i dr. Dešava se da otuda dolaze i loši uticaji od kojih je nemoguće izolovati vojnike i starešine. Ali, zato ih treba naoružati potrebnim znanjima i osposobiti da se snalaze u realnoj situaciji, da mogu oceniti šta je dobro a šta nije; treba ih, dakle, osposobiti da se i sami mogu boriti protiv negativnih pojava.

Izloženi principi predstavljaju polaznu osnovu i uslov pravilne organizacije moralnog vaspitanja.

METODE I SREDSTVA MORALNOG VASPITANJA U JUGOSLOVENSKOJ NARODNOJ ARMIJI

POJAM METODA I SREDSTAVA U MORALNOM VASPITANJU I NJIHOVA KLASIFIKACIJA

Metode moralnog vaspitanja predstavljaju načine svesnog, planskog i organizovanog postupanja i delovanja vaspitača i vaspitanika radi razvijanja moralne ličnosti. Polazeći od shvatanja metode kao jedinstva moralnog postupanja, metode moralnog vaspitanja u Jugoslovenskoj

narodnoj armiji mogu se podeliti na: metodu uveravanja, metodu navikavanja, metodu podsticanja i metodu sprečavanja i prisiljavanja.

U neposrednoj povezanosti sa metodama su i sredstva moralnog vaspitanja. Pod sredstvima u moralnom vaspitanju podrazumevaju se mere i postupci preduzeti u okviru pojedinih metoda, kojima se postiže cilj moralnog vaspitanja.

Sredstva moralnog vaspitanja su mnogobrojna, a neka su istovremeno sredstva više metoda. Međutim, ta sredstva, zavisno od toga s kojom metodom se upotrebljavaju, imaju specifično značenje. Tako se primer javlja kao sredstvo više metoda, ali u različitom značenju; kao sredstvo metode uveravanja — dokaz, kod metode navikavanja — uzor za oponašanje, kod metode podsticanja — stimulanis. Zato se može reći da svaka metoda ima ili zahteva odgovarajuća sredstva. U tome je razlog što se sredstva moralnog vaspitanja razmatraju naporedo sa pojedinim metodama.

METODA I SREDSTVA UVERAVANJA

Metoda uveravanja (ubeđivanja) je osnovna metoda moralnog vaspitanja u našem društvu i Armiji. Njome se deluje na svest vaspitanika, a svest čini temelj celokupne delatnosti i vaspitanja. Iz našeg cilja vaspitanja sledi da treba razvijati svesne i aktivne ličnosti koje će iz uverenja raditi na izvršenju zadataka. Uverenja imaju veliku motivacionu snagu. Kad je čovek, na primer, čvrsto uveren u potrebu da savesno ispunjava obaveze, on će to raditi i kad ga niko ne kontroliše i uprkos teškoćama koje valja savladati. On to smatra svojom moralnom dužnošću.

Primenom metode uveravanja treba postići da stečena znanja postanu integralni deo svesti i da se razviju u uverenja vaspitanika, u motive njegovog moralnog postupanja. Zato je uveravanje bitna komponenta svakog procesa uticanja znanja i vaspitanja.

Sušтина metode uveravanja je u idejnoj borbi, u borbi mišljenja, u kojoj svesne snage treba da se izbere da napredna i ispravna shvatanja postanu uverenja ljudi. To nije prosto apelovanje na svest, savest i zdrav razum, to nije savetovanje i ukazivanje sa strane, već uvlačenje svakog pojedinca u borbu mišljenja, razvijanje borbe motiva u svakom od njih, u kojoj ispravna shvatanja i pozitivni motivi treba da pobeđu snagom argumenata i praktične dokazanosti.

Primena ove metode u moralnom vaspitanju traži da se svaki zahtev objasni tako da vaspitanik sagleda njegov pravi društveni i lični smisao — šta se traži, zašto se to traži i u čemu se sastoji poštovanje tog zahteva u praktičnom postupanju, a zatim da se u praksi potvrdi njegova vrednost (uveravanje praksom). Pojedini zahtevi mogu biti u suprotnosti sa nekim ličnim željama, osobinama, shvatanjima i sl. Zato ovom metodom treba postići da dati zahtev odnese pobedu nad njima u unutrašnjoj borbi motiva, što je moguće samo ako se vaspitanik uveri da je to i njegov lični i zajednički interes.

Ima mišljenja da je primena ove metode u vojnom vaspitanju ograničena, jer se u Armiji „ne može uvek i sve objašnjavati“. Tačno je da se, ne samo u Armiji već i u društvu uopšte, ne može uvek i sve objašnjavati, jer kad treba zahtevati izvršenje, onda nema mesta objašnjavanju. Međutim, ovo shvatanje svodi metodu uveravanja samo na objašnjavanje zahteva, što je jednostrano i za uveravanje nedovoljno. Uveravanje pretpostavlja objašnjenje i uveravanje praksom (sticanje ličnog iskustva). Za uveravanje praksom ima uvek mesta i potrebe, a samo izvršenje, kao dokaz, služi uveravanju. Uostalom, u primeni ove metode ne radi se o objašnjavanju svakog pojedinačnog zahteva koji naiđe radi privolevanja da ga vaspitanik izvrši, jer bi to bilo neracionalno i vodilo bi u jalovi verbalizam. Izvršenje zahteva, izraženih u narednjima, propisima i dr., jedan je od imperativa savremene armije. To se vojnicima ili pitomcima objašnjava odmah po dolasku u jedinicu radi usmeravanja njihovog shvatanja i ubeđivanja. Ako se to temeljito učini, neće više biti potrebe za objašnjavanjem nužnosti disciplinovanog izvr-

šavanja zadataka, već, u potrebnom obimu, treba objašnjavati smisao novih pojedinačnih obaveza i zadataka i načina njihovog izvršenja, odlučno zahtevajući striktno izvršavanje.

Ne može se čekati dok vojnici postanu potpuno svesni, dok sve zahteve ne počnu izvršavati iz uverenja. Ta dva procesa — uveravanje i izvršavanje — moraju ići uporedo. Zato se u pomenutom slučaju pribegava i oslanja na direktne zadatke pa i na sredstva prinude da bi se obezbedilo izvršenje, ali se na tome ne može stalno i pretežno ostiti. Obim i učestalost prinude su i pokazatelj kvaliteta vaspitnog rada starešina i ostalih vaspitnih faktora. Ko slabije vaspitava, mora više da prinudava. Zato treba postići jedinstvo uverenja i obaveznosti, jer tada i obaveznost postaje motiv.

Međutim, ne radi se uvek samo o neuspehu uveravanja, razvijanja svesti. Delovanje čoveka je rezultat njegove svesti, ali i njegove volje i osećanja. Prema tome, uveravanje mora biti praćeno razvijanjem pozitivnih osobina volje i takvih moralno-političkih osećanja koja će obezbediti pretvaranje uverenja u delo uprkos objektivnim teškoćama i mogućnim subjektivnim otporima. Za razvoj volje i osećanja objašnjenja su nedovoljna, jer se volja može uspešno razvijati jedino u svesnoj praktičnoj delatnosti, u savlađivanju teškoća i prepreka na putu ostvarenja postavljenog cilja i samosavlađivanjem, tj. pobeđivanjem sebe kad se radi o iskušenjima ili suprotnim motivima. Isto tako se sentimentali mogu uspešno razvijati jedino u procesu praktične angažovanosti. A to znači da uveravanje postaje utoliko delotvornije ukoliko je više združeno sa praktičnim društvenim angažovanjem vaspitanika, odnosno u Armiji, sa njegovim angažovanjem u izgradnji jedinice. Prema tome, ova metoda, po pravilu, mora biti praćena metodom navikavanja. Uveravati u krajnjoj liniji znači: razvijati svest, izazivati osećanje društvene dužnosti i jaku volju da se zahtev izvrši. Upravo to čini metodu uveravanja osnovnom metodom moralnog vaspitanja.

Da bi proces razvijanja svesti, volje i osećanja bio uspešan, često su nužne posebne mere vaspitača, sračunate na to da pomognu vaspitaniku da istraje, da uspe

u delatnosti, da mu olakšaju da vlada sobom. To znači da je često potrebno da se u procesu primene metoda uveravanja i navikavanja koriste i metode podsticanja i prisiljavanja.

Metoda uveravanja služi se raznim sredstvima, među kojima su najvažnija: oblici sticanja znanja, primer, kritika i samokritika, konkretni odnosi u jedinici (kolektivu) i angažovanje vaspitanika u tim odnosima.

Oblici sticanja znanja kao sredstvo uveravanja

Obrazovanje predstavlja osnovu vaspitanja. Samim tim i razni oblici obrazovanja predstavljaju osnovu razvijanja svesti, pa i moralne. Među njima je, svakako, najvažnija nastava.

Vojna nastava predstavlja osnovni oblik svestranog pripremanja jedinica i pojedinaca za vojnu delatnost i za borbu. Ona je glavno područje i glavno sredstvo celokupnog vaspitanja, posebno moralnog.

Nastava je sredstvo metode uveravanja u dva pravca. Ona daje znanja koja, ako postanu uverenja, predstavljaju osnovu delanja i postupanja. Ona, dakle, stvara racionalnu osnovu delanja i ponašanja. S druge strane, nastava samom svojom organizacijom, konkretnim odnosima i praktičnom delatnošću dovodi vojnike do određenih iskustava, koja ih uveravaju u potrebu poštovanja zahteva i propisa.

Predavanja o pitanjima morala imaju cilj da se pojedina celovita pitanja svestranije i potpunije osvetle sa moralnog stanovišta i da se time stvori solidnija teorijska osnova za svakodnevno konkretno rešavanje problema iz te oblasti. Uz predavanja se mogu organizovati diskusije. Sadržaji predavanja obično su važni za stanje u jedinici i za njenu izgradnju (na primer, odnos prema radu, međusobni odnosi i dr.).

Osim navedenih, kao sredstva moralnog vaspitanja javljaju se i drugi oblici nastavnog i samoobrazovnog rada, kao i razni oblici društveno-zabavnih aktivnosti.

Objašnjenje kao sredstvo uveravanja

Objašnjenje je važno sredstvo metode uveravanja. Primenjuje se u procesu nastave, ali se najviše koristi pri postavljanju zahteva. Svaki novi zahtev treba objasniti tako da budu jasni: njegov cilj, značaj i potreba, mesto u sklopu vojne delatnosti, uslovi i način izvršenja. Objasnjene se koristi kako za razvijanje uverenja, tako i za vaspitanje moralnih i drugih svojstava čoveka.

Da bi objašnjenje bilo efikasno, treba da je jasno, kratko, konkretno, a po mogućnosti i očigledno. Preterana upotreba objašnjenja može da slabi zahtev, a višestruko ponavljanje objašnjenja o zahtevima koji su poznati postaje dosadno. Zato zahtev treba dobro objasniti kada se prvi put postavi. Ponovno objašnjenje istog zahteva dolazi u obzir samo ako je ranije bilo nedovoljno. Efikasnije je objašnjenje koje je orijentisano na pozitivno u ponašanju (na primer, bolje je: šta, zašto i kako treba, nego šta i zašto ne treba).

Objašnjenje je nužan, ali nije i dovoljan uslov za ispunjenje zahteva. Da bi se zahtevi izvršili, uz objašnjenje su nužne i odgovarajuće organizacione i druge mere koje će tražiti i omogućavati ispunjavanje tih zahteva. Prema tome, efikasnost objašnjenja zavisi od načina njegove upotrebe i kombinacije sa ostalim vaspitnim merama.

Razgovor o moralu i moralnom ponašanju

Razgovor o moralu ili o moralnom ponašanju može se voditi u okviru nastave ili o pitanjima iz života i rada u jedinici sa ciljem da se vaspitanicima daju određena znanja o moralu i moralnom postupanju i da se osvetljavanjem postupaka sa moralne strane utiče na njihovu svest i ponašanje. Najčešće su to razgovori između starešina i potčinjenih, a mogu biti i između starijih i mlađih ili ravnih po položaju. Ovi razgovori su pogodni za bolje upoznavanje i za neposredno individualno uticanje.

U razgovoru je osnovno moralna ocena postupaka i shvatanja. Zato se razgovor mora odvijati na principijelnoj osnovi, suprotstavljanjem argumenata i protivargumenata, kao borba mišljenja, a uticaj se mora zasnivati na snazi argumenata, a ne na snazi starešinske vlasti. Razgovor, postavljen na bazi vlasti i pridike, neće dati vaspitne rezultate. Naravno, to ne isključuje mogućnost, ako je to opravdano, da starešina kasnije primeni i sredstva koja mu daje starešinski položaj.

Uveravajuća snaga primera

Primer je jedno od najvažnijih sredstava metode uveravanja i moralnog vaspitanja uopšte. Njegova vrednost je u tome što konkretizuje zahtev, pokazujući kako treba, odnosno ne treba raditi, što izaziva oduševljenje i težnju za oponašanjem, jer postaje uzor ponašanja za pojedince i kolektiv, i što jača uverenja dokazujući da se zahtevi i u najtežim okolnostima mogu izvršiti.

Primeri mogu biti iz svakodnevnog života, iz istorije ili iz umetnosti (literature, filma i sl.). I živi i istorijski primeri mogu biti pozitivni ili negativni. Kao primer mogu poslužiti pojedinci ili kolektivi. Kada će se koji od ovih primera koristiti, zavisi od konkretne situacije i cilja koji se želi postići. Pri tome je bitno da se primer logično i prirodno uklapa u konkretnu situaciju i delatnost i da bude dopadljiv i prihvatljiv za vaspitanike pojedinačno i za kolektiv, odnosno ako se radi o negativnim primerima da ih i kolektiv shvati i odbaci.

Najsnažniji je živi primer, viđen sopstvenim očima, jer se odlikuje konkretnošću, očiglednošću i uverljivošću. Među ovima je najvažniji lični primer starešine — vaspitača. Starešina deluje kao primer u svakoj prilici, čak i kada to ne namerava. Ako je taj primer pozitivan, on predstavlja realnu osnovu autoriteta starešine; potčinjeni ga poštuju, žele s njime da rade i teže da ga oponašaju. Sve to čini povoljne uslove za njegovo snažno i uspešno vaspitno dejstvo na potčinjene. Zato starešina mora biti naj-

stroži prema samom sebi i dužan je da potčinjenima pruža primer u svemu.

Snažno vaspitno dejstvo mogu imati i primeri drugih lica iz bliže i dalje okoline, kao i primeri grupa i jedinica. Ali, ovi primeri mogu delovati i negativno. Zato starešina mora voditi računa kakvi sve uticaji deluju u njegovoj jedinici i nastojati da iskoristi pogodne primere za vaspitanje svojih potčinjenih. Primeri će biti efikasni samo ako su ubedljivi i ako ih kolektiv prihvati.

Istorijski primeri, naročito iz borbene tradicije, imaju veliki vaspitni značaj ako se umešno koriste. Njih valja tako slikovito prikazati da se učine očiglednim, da ih vaspitanici snažno dožive.

Pozitivni primeri su vaspitno vredniji od negativnih, jer konkretno ukazuju šta i kako treba učiniti. Oni izazivaju ugodna osećanja i podstiču na aktivnost. Negativni primeri, uzeti zasebno, ukazuju samo kako ne valja da se radi; sem toga česte orijentacije na njih slabe samopouzdanje i radni optimizam i mogu izazvati bojazan od aktivnosti. Zato je upotrebu negativnih primera najbolje kombinovati sa pozitivnim, uz njihovo upoređivanje i, gde god je moguće, uz analizu uzroka koji su doveli do negativnih pojava. Često je pogodno da se na negativan primer reaguje na licu mesta, jer može biti ubedljiv i bez mnogo objašnjenja (na primer, na vežbi: „Evo do čega dovodi neizvršavanje naređenja“ i sl.). Uz sve primere, sem ličnog, a naročito uz negativne, potrebno je objašnjenje i pouka. Pri tome je važno da kolektiv primer pravilno shvati.

Kada se oceni da je korištenje negativnog primera iz kolektiva potrebno, valja voditi računa da se njime razobličava pojava, a ne ličnost i da se svi mobilišu u borbi protiv takvih slabosti. To, razume se, ne isključuje sagledavanje lične odgovornosti za datu pojavu. Razobličavanje odvratnosti kolektiva prema pojedincu dolazi u obzir jedino u slučaju kad ga treba udaljiti iz kolektiva zbog naročito teških prestupa (izdajstva i sl.).

Najzad, treba istaći da primer postaje delotvorno vaspitno sredstvo samo ako aktivira unutrašnje snage va-

spitanika, a to znači da ima za pretpostavku postojanje bar minimalne pozitivne osnove u čoveku (svesti, savesti, motiva i dr.).

Primer je istovremeno i sredstvo metode navikavanja i metode podsticanja.

Značaj kritike i samokritike u procesu uveravanja

Kritika i samokritika predstavljaju važna sredstva uveravanja.

Sušтина kritike je u moralnoj oceni ponašanja, postupaka, pojava, ili osobina pojedinaca ili grupe. Ima cilj da se ukaže na ono što je pozitivno ili negativno kod pojedinaca i kolektiva, da ih pokrene na otklanjanje slabosti i na razvijanje pozitivnog. Pravilna primena kritike uverava, deluje na svest i osećanje vaspitanika, vršeći istovremeno na njih i izvestan pritisak, a utiče i kao podsticajno sredstvo, kako na kritikovane, tako i na kolektiv. Da bi bila efikasna, kritika mora biti objektivna, dobronamerna i blagovremena.

Objektivnost kritike se ogleda u realnoj oceni ponašanja i delanja, tj. u isticanju svega pozitivnog i negativnog kod lica koja se kritikuju. Jedino je tada ubedljiva i otvara perspektivu. Ukazivanje samo na slabosti obeshrabruje, ubija radni elan, koči inicijativu i slabi poverenje potčinjenog u starešinu. Nevaspitno deluje i ublažavanje ili preuveličavanje pozitivne ili negativne strane ponašanja i delanja, a isto tako i neukazivanje na slabosti. Kritika će vaspitno delovati samo ako je i kritikovani ubeden u njenu opravdanost.

Dobronamernost je takođe važan uslov pozitivnog dejstva kritike. Kritika će biti dobronamerna ako je u njoj izražena težnja da se pomogne drugu da sagleda svoje slabosti i da ih prevlada. Zato mora biti otvorena, iskrena i na pravom mestu i ne sme imati primese ličnog, osvetničkog i zloradog. Najbolje je ako se iznosi u direktnom dodiru. Za teže slučajeve, ili ako se računa na vaspitno dejstvo na kolektiv, kritika može biti javna, pred kolektivom. Javna kritika je efikasna samo ako je kolektiv prihvati i podrži.

Blagovremenost kritike je nužna. Pre svega zato što čoveku treba pomagati odmah, u početku, dok se slabosti nisu nagomilale i ojačale, jer će onda njihovo prevazilaženje biti znatno teže, a za sve to vreme nosilac slabosti može da živi u zabludi da postupa dobro. Međutim, blagovremenost kritike nikako ne znači i njenu brzopletost, jer tada postoji opasnost da bude površna, neobjektivna i netaktilna.

Dok je kritika okrenuta prema drugom, samokritika je okrenuta prema sebi. Samokritika nije ništa drugo nego kritički sud o samom sebi, odnos prema sopstvenim osobinama, ponašanju i delanju. Ona je izraz osećanja moralne odgovornosti, izraz savesti. U samokritici se najbolje ogleda stepen moralne svesti ličnosti. Kritika i samokritika su tesno međusobno povezane i uslovljene. Bez minimuma samokritičnosti kritika, upućena drugoj ličnosti, ostaje bez efekta. Isto tako, bez negovanja konstruktivne kritike u kolektivu nemoguće je razvijati samokritiku. Javna samokritika je vredna samo ako je iskrena i spontana, ako je izraz unutrašnje čovekove potrebe.

Značaj praktične aktivnosti za razvijanje uverenja i stavova

Konkretni odnosi u jedinici (kolektivu) i angažovanje vaspitanika u tim odnosima u ulozi faktora njihovog razvijanja predstavlja veoma značajno i nezamenljivo sredstvo uveravanja i moralnog vaspitanja uopšte. Na svest vojnika i starešina deluje stanje vojne organizacije, način života i rada u jedinici, odnosi u vojnom kolektivu, način komandovanja i rukovođenja, način praktičnog rešavanja pojedinih unutararmijskih pitanja itd. Aktivnim učešćem u procesu izgradnje jedinice i razvijanju pravilnih odnosa u njoj vojnici i starešine, putem ličnog iskustva, uveravaju se u vrednost, opravdanost i nužnost postojećih zahteva u pogledu vojnih odnosa. Stihijno delovanje tih odnosa ponekad može dovesti i do neželjenih posledica. Na vaspitnim faktorima je, a pre svega na starešinama, ne samo da pravilno usmere izgradnju jedinice i odnosa u

njoj već i da sam proces izgradnje jedinice i vojničkih odnosa, kao i stvarne odnose, iskoriste kao sredstvo uve-
ravanja i moralnog vaspitanja pripadnika jedinice.

METODA NAVIKAVANJA I NJENA SREDSTVA

Između uverenja i postupanja postoji složen odnos. Znanja postaju uverenja i motivi samo ako su usvojena kritičkom ličnom aktivnošću i ako čoveka nagone da re-
šava konkretne probleme na bazi tih znanja. Tada su ona pokretačka snaga određenog ponašanja. Stoga je nužno stvarati uslove koji će tražiti i istovremeno izgrađivati navike socijalističkog ponašanja i delovanja u svim prilika-
ma, a to se može postići jedino angažovanjem vaspitanika u pozitivnom radu i postupcima u stvarnom životu jedi-
nice. Suština je, dakle, metode navikavanja u tome da se vaspitanik osposobi da svoja uverenja sprovodi u praksi, u obezbeđenju jedinstva njegovog mišljenja i delatnosti.

Metoda navikavanja, kao metoda moralnog vaspita-
nja, ne iscrpljuje se izgrađivanjem veština i navika (rad-
nih, profesionalnih, navika kulturnog ponašanja i sl.) kao automatizovanih radnji i postupaka, koji se razvijaju si-
stematskim vežbama, višestrukim ponavljanjem. Navika-
vanjem se izgrađuju i moralne vrline, koje nisu navike u
navedenom smislu te reči, tj. automatizovane radnje i
postupci.

Radne i profesionalne navike, navike kulturnog po-
našanja i sl. izvanredno su važne, jer predstavljaju neop-
hodan uslov delatnosti i ponašanja. Međutim, moralna
vrednost ovih navika zavisi od moralne vrednosti cilja i
motiva delatnosti u koju su uključene. Tako, na primer,
tačnost, odlučnost, istrajnost i slične navike mogu biti ele-
menti moralne, ali isto tako i nemoralne delatnosti. Stoga
je nužno, pre svega, da se razvija moralna svest koja će
ovim navikama davati pozitivno moralno značenje, da se
navike izgrađuju istovremeno sa razvijanjem svesti. Sve
to ukazuje na tesnu povezanost i uslovljenost metode uve-
ravanja i metode navikavanja.

Osnovna sredstva metode navikavanja su: vežbanje,
kontrola i organizacija života i rada.

Vežbanje je osnovno sredstvo razvijanja svih veština i navika bez kojih je nemoguće uspešno obavljati vojnu delatnost, kako u miru tako i u borbi. Vežbanja su korisno sredstvo i u razvijanju nekih osobina volje (odlučnost, istrajnost, upornost i dr.) koje su takođe veoma značajne za vojnu delatnost. A upravo u svakodnevnoj praktičnoj delatnosti i praksi međusobnih odnosa ispoljava se i razvija moralnost vojnih lica. Otuda proističe izvanredan značaj vojnih veština i navika i vežbanja kao sredstva njihovog razvijanja za moralno vaspitanje pojedinaca i kolektiva, kao i za ispoljavanje njihove moralne vrednosti.

Vežbanje se sastoji u ponavljanju neke radnje sve dotle dok ona ne pređe u naviku. Ali, to nije mehaničko, već svrshodno i organizovano ponavljanje. Vežbanju mora da prethodi shvatanje cilja i razumevanje svakog detalja i radnje u celini, jer je u toku sticanja navike nužna svesna aktivnost vaspitanika.

Svako vežbanje mora za vaspitanika imati određeni smisao i opravdanje. Inače se ono može lako pretvoriti u svoju suprotnost.

Značaj dobre organizacije života i rada za proces vaspitavanja

Dobra organizacija života i rada u jedinici predstavlja jedno od najznačajnijih sredstava metode navikavanja, jer omogućava i obezbeđuje angažovanje vaspitanika u pozitivnom radu u stvarnom životu jedinice, u rešavanju problema njene izgradnje. Dobra organizacija ne traži samo prilagođavanje pojedinaca kolektivu već i svesno učešće u preobražaju društvenih uslova u njemu; traži svesno stvaranje novih vrednosti u okvirima funkcije koja je ličnosti poverena u jedinici. Ona, dakle, traži moralno postupanje, a u procesu tog, do izvesne mere u početku nametnutog postupanja, razvija se prava i sve potpunija moralnost ličnosti koja time postaje sve više društvena. U stvari, menjajući lik jedinice, razvijajući je u sve čvršći

kolektiv, menjaju se i moralno izgrađuju i članovi tog kolektiva. Dobra organizacija rada daje svakom pojedincu mogućnost za ličnu afirmaciju, koja je snažan motiv lične aktivnosti, ne dozvoljavajući ničiji javašluk, neodgovornost i nedisciplinu. Samo u uslovima dobre organizacije nastave, života i rada u jedinici mogu se do kraja iskoristiti sve dobre strane metoda i sredstava moralnog vaspitanja. Dobra organizacija života i rada u jedinici je rezultat dobrog rukovođenja.

Starešina treba da nastoji da što bolje organizuje nastavu, unutrašnji red i sve druge aktivnosti u jedinici i da u svim tim aktivnostima konkretno angažuje sve pojedince i čitav kolektiv, uz istovremenu težnju da svi sagledaju smisao i potrebu takve organizacije i tih aktivnosti, kao i svoju ulogu u njima. Takvom organizacijom i takvim angažovanjem svih postižu se istovremeno visoki rezultati u radu, dobro stanje jedinice i visok stepen vaspitanja kolektiva i njegovih članova.

Uloga kontrole u procesu navikavanja

Kontrola kao sredstvo navikavanja javlja se u dva vida: kao sastavni elemenat procesa uvežbavanja pri razvijanju navika i kao elemenat organizovanog života jedinice uopšte. Kontrolom se obezbeđuje da se proces navikavanja odvija neprekidno, sistematski i pravilno. Ona omogućava i sticanje uvida u tempo napredovanja pojedinca u razvijanju navika. Ako je proces navikavanja dobro organizovan, kontrola deluje prirodno, nenametljivo i za njom se oseća potreba.

Kontrola kao elemenat organizovanog života jedinice uvek ide uz određene zahteve. Ona obezbeđuje da se zahtevi dosledno i svakodnevno izvršavaju. Ali ako je izdvojena iz unutrašnje organizacije života i rada u jedinici, kontrola deluje nametljivo, može da izazove otpore, što znatno otežava vaspitanje.

Najzad, treba istaći da bitnu ulogu u razvijanju navika ima samokontrola. Ona se postiže razvijanjem lične odgovornosti.

Moralna svest, savest i volja izgrađuju se postepeno. U procesu njihovog razvijanja (u procesu uveravanja i navikavanja) ljudi nailaze na teškoće i otpore, koje često nisu u stanju sami da savladaju, te ovi mogu izazvati gubljenje vere u sopstvene snage, dovesti do zastoja pa čak i do odustajanja od onog što je započeto. Zato su im potrebne podrška i pomoć, koje će mobilisati unutarnje snage, jačati motive. Zbog dosade, prezasićenosti nekim poslom, slabljenja motivacije i drugih uzroka dolazi do kolebanja radnog elana a i do njegovog opadanja kod pojedinaca, pa i kod čitavih kolektiva. Razume se da ove pojave dolaze više do izražaja kod ljudi sa nižom moralnom svešću i slabijom voljom i kod manje izgrađenih kolektiva; njima su potrebne veća pomoć i podrška, potrebni su jači i češći stimulansi.

Sušтина ove metode je u izazivanju ugodnih osećanja i na toj osnovi jačanju motivacije, želje za aktivnošću i afirmacijom, apelovanju na osećanje časti i ponosa, suzbijanju malodušnosti i klonulosti, dosade i besperspektivnosti i povećanju radne aktivnosti. Ovom metodom se, dakle, deluje ne samo na osećanja već i na volju i na svest.

Metoda podsticanja se zasniva, pre svega, na poverenju u snage vaspitanika i pozitivnog u njemu. Ona računa s opštom željom i težnjom ljudi da se afirmišu i steknu ugled u kolektivu i kod starešina i da za svoj rad dobiju društveno priznanje. Međutim, primena ove metode je vrlo delikatna i, ako se podsticajne mere (sredstva metode podsticanja) ne koriste sa oprežnošću i merom, mogu uslediti i negativne posledice.

Podsticaji nisu pravi samostalni motivi, već su sračunati na aktiviranje i jačanje postojećih motiva. A ako tih motiva nema, podsticaji ostaju bez efekta. Zato valja razvijati motive, volju i svest da bi se stvorila osnova za pozitivno dejstvo podsticajnih mera, što se postiže jedinstvenim delovanjem metoda uveravanja i navikavanja. Metoda podsticanja može samo pomoći u procesu uveravanja i navikavanja, što je i čini pomoćnom metodom moralnog vaspitanja.

S druge strane, ako se podsticajne mere koriste bez osnove, prečesto, i ne vodeći računa o zahtevima u pogledu njihove primene, one se mogu osamostaliti u motive. U tom slučaju vaspitanik radi zbog podsticaja, a ne iz moralnih pobuda, što je negativno. Podsticaji su vaspitno sredstvo samo dotle dok je moralna vrednost rada osnovno merilo vaspitanikovih rezultata. Najviši moralni motiv našeg čoveka jeste težnja da se časno služi svojoj zajednici i narodu. Moralno izgrađenom čoveku manje su potrebni podsticaji. Slabije treba češće bodriti. Zato sredstva podsticanja valja sve više zamenjivati razvijanjem uverenja — svesti o dužnosti i odgovornosti pred zajednicom i kolektivom. Inače, vanjski podsticaji mogu pothranjivati taštinu, egoizam i karijerizam. „Najgora je škola, gde se najviše nagrađuje i kažnjava. Tako se postiže spoljni uspeh, ali ne i unutrašnji, spoljna disciplina, a ne etička.“³⁰

Lični i kolektivni autoritet daju snagu sredstvima podsticanja. Što je taj autoritet veći, efekat podsticaja je jači. Bez autoriteta onoga ko ih primenjuje ova sredstva su neefikasna. Sasvim je razumljivo što podsticajna sredstva mogu imati vaspitno dejstvo samo ako odgovaraju stvarnoj vrednosti vaspitanikovog rada i ako ih kao takva prihvati i kolektiv. Neobjektivna primena ovih sredstava, naročito jačih, može dovesti do podvojenosti u kolektivu, do nezdrave atmosfere i neraspoloženja. Poznato je da prijatna atmosfera i vedro raspoloženje u kolektivu veoma snažno utiču na radni elan i pojedinaca i celog kolektiva. U stvari, i kad se pohvaljuje pojedinac, to treba da je priznanje njegovih zasluga za kolektiv, za uspeh jedinice. Zato uvek valja voditi računa i o reagovanju pojedinaca i kolektiva i izgrađivati jedinstvene kriterije vaspitnih faktora u primeni ovih sredstava.

Osnovna sredstva metode podsticanja su: odobravanje i priznanje, obećanje, primer, takmičenje — upoređivanje, ocenjivanje, pohvala, nagrada, odlikovanje. Za primer važi sve ono što je ranije rečeno.

³⁰ Trstenjak, *O odgoju dece, nagradama i kaznama*, PKZ, Zagreb 1951, st. 41.

Odobranje, priznanje i obećanje kao sredstva podsticanja

Odobranjem starešina izražava svoju saglasnost sa onim što i kako potčinjeni radi, dajući mu time na znanje da dobro radi ili da je njegova inicijativa pozitivna. Očevidno je da je ovo sredstvo korisno i nužno u svakodnevnom vaspitanju ljudi, naročito onih koji se osećaju nesigurnim ili imaju osećanje manje vrednosti. Odobranje se može izraziti rečima ili gestom. Međutim, potčinjenog ne bi trebalo navići da za svaki postupak očekuje odobranje, jer bi se tako sputavalo razvijanje inicijative, samostalnosti, odlučnosti i odgovornosti.

Priznanje je viši oblik odobranja, a znači i pozitivnu ocenu vrednosti rada potčinjenog. Daje se u toku ili na završetku rada, a može se izraziti rečima, gestom ili promenom držanja. Priznanje se može izraziti na sastanku kolektiva, davanjem odgovornijeg zadatka, isticanjem u zidnim novinama, dopisom vojničkim novinama itd., a i dobrom ocenom rada u konkretnoj situaciji.

Obećanjem se stavlja do znanja pojedincima ili kolektivu da će, ako savesno izvrše zadatke, imati neku posebnu korist kao nagradu (na primer, vanredni izlazak u grad, vanredno odsustvo, prvenstvo odlaska na odsustvo, odlazak na neki kurs itd.). Međutim, upotreba ovog sredstva je veoma delikatna, jer postoji opasnost da potčinjeni rade zbog obećane nagrade, a ne iz osećanja dužnosti. Zato je najčešće vaspitanje odati priznanje u vidu nagrade za izrazito dobre rezultate i zalaganje, nego iznuđivati takvo zalaganje i rezultate obećanjem. Obećanje dolazi u obzir samo u situaciji koja traži izvanredne napore. Neispunjeno obećanje ide direktno na štetu autoriteta starešine.

Takmičenje — snažno sredstvo podsticanja

Podsticajna vrednost takmičenja se zasniva na težnji ljudi za afirmacijom. Ona ima smisla samo među približno jednakima, jer velike razlike u mogućnostima i rezultatima obeshrabruju i slabe aktivnost. Štetno je ako primimo oblike rivalstva.

Organizovana takmičenja u pojedinim pitanjima ponekad su izraz kampanjskog rada. Zato je primena organizovanih takmičenja u određenim pitanjima u Armiji ograničena uglavnom na kulturno-zabavni rad i fiskulturnu delatnost. Ali je u celokupnoj vojnoj delatnosti moguće i korisno negovati stalni takmičarski duh koji se ogleda u upoređivanju vlastitih rezultata sa rezultatima drugih, u kritičkom odnosu prema svojim rezultatima. Na takvo upoređivanje treba navikavati potčinjene, a korisno je da i starešina upoređuje rezultate koje postižu potčinjeni. Ako se to čini umešno, delovaće podsticajno i na one koji napreduju da još brže idu napred, a na one koji zaostaju da dostignu prve.

Podsticajna vrednost ocene

Ocena ličnosti u celini ili nekog njenog postupka, izražena broјčano ili opisno, usmeno ili pismeno, izaziva priyatna ili nepriyatna osećanja, koja snažno utiču na aktivnost. Pozitivna ocena za vaspitanika ujedno znači i priznanje za uloženi trud i postignute rezultate, a negativna ocena ne dozvoljava samozavaravanje u pogledu uspeha u radu. Sličan efekat ima i ocena koja se daje jedinici. Ocena može imati i negativno vaspitno dejstvo. Zato pri primeni ocene kao vaspitnog sredstva valja voditi računa da bude objektivna, pravedna i zasluženja, i da vaspitanik i kolektiv budu ubeđeni u njenu ispravnost. Objektivnost ocene traži da se sagledaju i pozitivne i negativne strane vaspitanika, njegove mogućnosti i zalaganje, uslovi rada, težina zahteva i sve druge okolnosti koje su imale uticaja na ono što se ocenjuje.

Mogućnosti ljudi su različite i zato isto zalaganje ne daje jednake rezultate. Ako se to ne uzme u obzir u oceni, onda se sposobnijem daje mogućnost da radi sa „polja snage“, a manje sposobnog ocena obeshrabruje. Pravedna i zasluženja ocena treba sposobnije da podstiče da se još više zalažu, a one sa manjim mogućnostima da ohrabri.

Ovome treba dodati da i najobjektivnije data ocena može ostati bez vidnijeg rezultata kod pojedinaca čija je

volja slaba ili kod kojih nema samokritičnosti i pozitivne ambicije. Zato ocenjivanje mora biti kombinovano sa drugim vaspitnim merama i praćeno odgovarajućom organizacijom rada, uslova i pravilnim usmeravanjem ljudi.

Pohvala, nagrada i odlikovanje

Najsnažnija sredstva metode podsticanja su pohvala, nagrada i odlikovanje, ali je i njihova primena najdelikatnija.

Pohvala je viši i trajniji oblik priznavanja za vidnije rezultate. Nagrada je pohvala uz neku materijalnu korist. Mogu se pohvaljivati pojedinci i kolektivi. Ali i kad se pohvaljuje kolektiv, normalno je da se pohvale i oni pojedinci koji su najviše zaslužni za uspeh kolektiva, a pojedince pohvaljivati za uspehe u interesu kolektiva i Armije. Pohvaljivati i nagrađivati treba samo za stvarne uspehe, a visina nagrade treba da odgovara visini zasluga. Ali, s druge strane, stvarne uspehe ne treba propustiti bez pohvale. Pohvala i nagrada gube mnogo od svog potencijalnog dejstva ako nisu pravovremene. Svaka pohvala i nagrada treba da budu podsticajno sredstvo i za pojedince i za kolektiv, a one će to biti ako ih kolektiv odobrava. U vezi s tim je pitanje izgrađivanja jedinstvenog kriterija pohvaljivanja i nagrađivanja kod svih starešina i kolektiva.

Odlikovanje predstavlja viši oblik priznanja za izvanredne zasluge ili podvige, kao i za ispoljenu stvaralačku aktivnost. Ono je vidno i trajno obeležje priznanja koje se daje pojedincima i kolektivima i u tome je njegova podsticajna vrednost. Podsticajna vrednost navedenih sredstava zavisi od stepena njihove snage i autoriteta, od autoriteta ličnosti ili kolektiva koji ih koriste i od objektivnosti i načina njihove primene.

METODA SPREČAVANJA I PRISILJAVANJA I NJENA SREDSTVA

Sprečavanje i prisiljavanje su nužna pojava i u društvu i u armiji. U našoj armiji se vaspitava svesna disciplina. Ali potrebe borbene spremnosti jedinice ne dozvo-

ljavaju da se čeka dok se kod svih razvije svesna disciplina pa da se tek onda postavljaju zahtevi. Zato je nužno sprečavati pojedince da ne postupaju suprotno interesima jedinice i zajednice, a poneke na to i prisiliti. Otuda nužnost metode sprečavanja i prisiljavanja.

Pravilno primenjena, metoda sprečavanja i prisiljavanja može biti metoda socijalističkog moralnog vaspitanja iako je ranije primenjivana pretežno kao metoda dresure. Makarenko je s pravom rekao: „Kazna može vaspitavati i roba, a katkad može vaspitavati i vrlo dobrog čoveka, i vrlo slobodnog, i vrlo ponosnog čoveka“.³¹ Da li će biti jedno ili drugo zavisi od shvatanja suštine i smisla ove metode i načina njene primene. Ako je usmerena isključivo na zastrašivanje, ona ne može biti ništa drugo do metoda dresure.

Primena metode sprečavanja i prisiljavanja ne znači orijentaciju na negativno, tj. samo na sprečavanje negativnih postupaka. Nju je, inače, bolje koristiti u kombinaciji sa svim ostalim metodama, prvenstveno sa metodom uveravanja.

Vaspitni smisao metode sprečavanja i prisiljavanja je u tome što u čoveka izaziva neprijatna osećanja, aktivira savest, razvija svest o krivici i odgovornosti i podstiče volju da se popravi. Ona ne samo sprečava, već i uverava i podstiče. Prema tome, sredstva ove metode delovaće vaspitno samo pod uslovom ako se njima postigne da vaspitanik postane svestan u čemu je pogrešio i u čemu je naneo štetu interesima pojedinaca ili kolektiva, ako mu je zbog toga neprijatno i ako odluči da ubuduće tako ne postupi. Bez toga su ova sredstva vaspitno neefikasna, mogu čak izazvati ravnodušnost ili strah, a u mnogim slučajevima i unutrašnji otpor.

U primeni metode sprečavanja i prisiljavanja moraju se uvažavati zahtevi principa socijalističkog humanizma i poštovanja ličnosti. Svako, makar i najbliže, ponižavanje i vredanje ličnosti a pogotovo negiranje individualnosti izaziva otpor vaspitanika, stvara jaz između vaspitanika

³¹ Makarenko, *Izabrane pedagoške rasprave*, Veselin Masleša, Sarajevo 1957, str. 22.

i vaspitača. Potčinjeni i u merama sprečavanja i prisiljavanja treba da vidi želju starešine da vaspitno utiče, da pomogne.

Uspeh ove metode znatno zavisi i od stava kolektiva prema merama koje starešina preduzima. Ona će biti utoliko efikasnija ukoliko su primenjena sredstva u skladu sa javnim mnjenjem kolektiva. U protivnom, kolektiv može pružiti podršku onome na koga se te mere primenjuju. Stoga je nužno, izgrađujući kolektiv, istovremeno razvijati i izoštravati kod njega pravilan kriterijum u pogledu ocene grešaka i primene sredstava ove metode.

Ova metoda koristi mnoga sredstva, kao što su: zahtev i kontrola, skretanje ponašanja zamenom motiva, opomena, kritika i javno mnjenje, zabrana, i kazna. Kad će se i kako koje od ovih sredstava koristiti zavisi od konkretne situacije, ali se ipak kao osnovno ističe postupnost. Međutim, u nekom konkretnom slučaju, kada je u pitanju teži prekršaj, ili iz drugih razloga, upotrebiće se ono sredstvo za koje se oceni da će dati najbolje rezultate, bez obzira na njegovu relativnu težinu. Treba istaći i to da su oštrina i težina svih nabrojanih sredstava relativne i da zavise od autoriteta starešine, opšteg tona vaspitanja, atmosfere u kolektivu, osobina vaspitanika, situacije i načina primene ovih sredstava. U rukama veštog i savesnog vaspitača, koji ima autoriteta, i najblaže sredstvo postaje krupna i efikasna mera. I najmanja primedba ili zamerka starešine koji ima veći autoritet dublje će se dojmiti nego i oštrija mera starešine čiji je autoritet manji. Treba se truditi da se održi na visini autoritet i takvih sredstava kao što su zamerka, primedba, mimički izrazi neslaganja, negodovanja, čuđenja ili neugodnog iznenađenja i sl., a da krupnije i teže mere, kao što su kazne, budu težak i neprijatan događaj i za pojedinca i za kolektiv. Autoritet mera sprečavanja i prisiljavanja može se održati na visini jedino ako se smišljeno koriste. Upotrebljavane prečesto i masovno, bez određenog i jasnog kriterija, one gube od vaspitne vrednosti pa čak se mogu pretvoriti i u svoju suprotnost.

U celokupnom vaspitanju je neophodan individualni pristup vaspitaniku. Međutim, prethodna razmatranja

ukazuju da su pri primeni metode sprečavanja i prisiljavanja možda više nego igde drugde neophodni individualni pristup vaspitača vaspitaniku i individualizacija mera koje se preduzimaju.

Usmeravajući značaj zahteva i kontrole

Zahtev i kontrola su istovremeno sredstva i metode navikavanja i metode sprečavanja i prisiljavanja. Oni idu uporedo i predstavljaju, u stvari, elemente dobre organizacije rada. O zahtevu je već bilo reči. Zahtev postavlja pred pojedince i jedinice šta i kako treba da rade i kako da se ponašaju, a kontrola sprečava da se radi i ponaša suprotno i istovremeno pomaže ljudima u izvršavanju zahteva. Odsustvo kontrole je zato izraz slabe organizacije života i rada u jedinici. U takvoj situaciji starešina ne može imati jasan uvid u stanje jedinice i time nema ni realne osnove za preduzimanje adekvatnih mera. Svakodnevna i neposredna kontrola ne isključuje potrebu povremene specijalne kontrole od strane viših starešina i njihovih organa. Ove kontrole mogu biti snažno vaspitno sredstvo ako su sračunate na realno sagledavanje stanja i na pomoć potčinjenima i ako onemogućavaju kampanjski rad, ulepšavanje i prikrivanje pravog stanja od strane potčinjenih.

Skretanje ponašanja zamenom motiva

Skretanje ponašanja zamenom motiva može biti uspešno u vaspitanju i prevaspitavanju. Način i sadržaj ponašanja ljudi određuju njihovi motivi. Ako se promene motivi, menja se i ponašanje. Ako ne upozna motive određenog ponašanja ličnosti, starešina nema na osnovu čega da odredi adekvatne mere uticanja na tu ličnost i preduzima mere nasumce, koje nužno, jer su neadekvatne, ostaju bez efekta.

Ako se poznaju motivi ponašanja, moguće je izazvati preokret u ponašanju dotične ličnosti tzv. zamenom

motiva, pri čemu se, u stvari, radi o izazivanju borbe motiva u toj ličnosti, stavljajući uz postojeći motiv drugi jak i prihvatljiv motiv, i stvaranjem povoljnih uslova da novi motiv pobedi. Tako, na primer, težnja za afirmacijom može kod nekoga izazvati agresivno i nedisciplinovano ponašanje da bi se bar na taj način „istakao“ i postao predmet opšteg interesa. Očevidno je da u takvom pojedincu leži energija koju on ne zna korisno da upotrebi. Ako sve to starešina zna i pravilno proceni na kome bi se području dotični mogao istaći pozitivnim delovanjem pa ga tamo usmeri, dajući mu nešto teži i odgovorniji zadatak i priznajući mu stvarne rezultate, on će kroz takvu korisnu aktivnost realizovati svoju težnju za afirmacijom i istovremeno će u njemu jačati motivi koji će ga usmeravati i na druge korisne delatnosti. Tim putem on može postati primeran vojnik.

Zamenom motiva mogu se, dakle, ljudi uspešno usmeravati na korisne aktivnosti i time sprečavati negativne pojave kod pojedinaca i grupa.

Opomena, zabrana i pretnja kao sredstva sprečavanja i prisiljavanja

Opomena (primedba, zamerka) se ubraja među blaža sredstva metode sprečavanja i prisiljavanja, ali pravilno korištena može biti vrlo autoritativna i efikasna vaspitna mera. Njome starešina izražava svoje neodobravanje i negodovanje zbog nekog postupka pojedinca ili kolektiva. Opomena može doći i od kolektiva. (Ovde nije reč o opomeni kao kazni). Opomena se može izraziti na različite načine (pogledom, gestom, rečima) i samim načinom izražavanja graditi njena težina, zavisno od situacije, ličnosti kojoj je upućena i karaktera njenog postupka. Prečesta i jednolična ili nepravilna upotreba smanjuje njenu vrednost.

Zabrana je jedna od oštrijih mera sprečavanja i prisiljavanja. Njome se izričito ističe ono što se ne sme činiti. Zabrana će biti vaspitno sredstvo jedino ako je proizišla iz stvarnih potreba i ako je jasna, nedvosmislena i

dobro obrazložena. Zabrane gube svoj vaspitni smisao i ako su nerealne, masovne i prečeste, pa ih je nemoguće sprovesti u život. Ako se prečesto upotrebljava, ima i tu slabu stranu što isključuje unutrašnju borbu u ličnosti pri padanju u iskušenje, a poznato je da se upravo tom unutrašnjom borbom, čiji rezultat treba da bude opredeljivanje za društveno prihvatljivo ponašanje, jačaju volja i karakter i razvija moralnost. Zbog svega toga zabranu treba oprezno i smišljeno koristiti.

Pretnja je najoštriji vid opomene kojom se istovremeno predočavaju i neprijatne mere koje će uslediti ako se greške produže. Ona će vaspitno delovati ako kod prekršioca izazove saznanje o mogućim posledicama i, na toj osnovi, neugodna osećanja, i pobudi savest i volju da se takvi postupci izbegnu. I ona je, dakle, sračunata na izazivanje unutrašnje borbe motiva. Pretnja mora biti realno odmerena, zasnovana na pozitivnim propisima, i ne sme u sebi imati ničeg ličnog i osvetničkog, već karakter oštrog upozorenja na moguće posledice. Izrečena pretnja mora se izvršiti, jer u protivnom gubi vaspitni smisao. Prečestim i olakim korišćenjem pretnje smanjuje se autoritet starešine, a mogu se izazvati i suprotni vaspitni efekti. Zato je, načelno, pretnju potrebno izbegavati, a umesto nje bolje je koristiti upozorenje i objašnjenje.

Značaj kritike kao sredstva sprečavanja i prisiljavanja

Kritika i javno mnjenje su takođe značajna sredstva sprečavanja i prisiljavanja. O kritici je već bilo reči. Ona je utoliko efikasnija ukoliko je kolektiv više podražaya. Javno mnjenje kolektiva je veoma snažan faktor koji utiče na aktivnost i ponašanje ljudi, jer je svakom normalnom čoveku stalo do toga šta o njemu misli kolektiv u kome živi i radi.

Razvijanje javnog mnjenja pretpostavlja, pre svega, izgrađivanje pravilnih i čvrstih stavova u osnovnim pitanjima izgradnje jedinice i na toj osnovi odgovarajućih kriterijuma o radu i ponašanju članova kolektiva. U tom

sklopu potrebno je što pre izgraditi pravilan stav prema kažnjenima. Istovremeno je nužna i borba protiv kulta tzv. negativnih „heroja“. Ova borba je bezuspešna ako u njoj ne bude angažovan kolektiv koji će takve ispade energično osuđivati i smatrati ih svojom sramotom. Starešini je, bez sumnje, teško i neugodno kad u jedinici stanje ne zadovoljava, ali treba postići da i kolektivu tada bude teško i neugodno.

Vaspitni značaj kazne

Kazna je najoštrije sredstvo prisiljavanja i znači osudu greške koja je toliko teška da bi svako drugo sredstvo bilo preblago ili neefikasno. Ona treba da spreči negativno ponašanje i postupke, ali istovremeno mora biti usmerena i na to da učini preokret u ponašanju kažnjelog. Kažnjavanje, kao ni primena ostalih sredstava sprečavanja i prisiljavanja, ne može se smatrati „nužnim zlom“, već sredstvom vaspitanja, pod uslovom da se pravilno primenjuje. Međutim, nepravilno korištena kazna pretvara se u sredstvo dresure.

Nevaspitno je kažnjavati kad se može blažim sredstvima obezbediti disciplina i vaspitno delovati i na krivca i kolektiv. To znači da kaznu treba primenjivati samo onda kad drugog dovoljno efikasnog rešenja nema. Time se ujedno čuva i jača vaspitna vrednost i autoritet i kazne i svih ostalih sredstava. Stoga je nužno da se svestrano razmotre okolnosti pod kojima je greška učinjena, motivi koji su je prouzrokovali, težina i posledica greške, lične osobine učinioca, njegovo dotadašnje ponašanje i svi drugi momenti koji mogu biti od značaja, pa da se tek na osnovu takvog razmatranja donese odluka o meri koju treba preduzeti. Otuda je razumljivo što se kazna ne sme izricati u afektu. U vezi s time je i zahtev da kazna mora biti individualizirana, tj. odmerena ne samo na osnovu učinjene greške već i prema konkretnoj ličnosti učinioca.

Vaspitno dejstvo kazne će uslediti jedino ako kažnjeni sagleda da je zaista pogrešio i u čemu, ako se na toj osnovi aktivira njegova savest, izazovu neugodnost, stid

i kajanje zbog učinjene greške i aktivira volja da spreči takve i slične postupke. Da bi bila vaspitna, kazna, dakle, treba da deluje i na svest, i na osećanja, i na volju učinioca; treba da aktivira ono pozitivno što postoji u svakom čoveku. Stoga kazna može biti efikasno vaspitno sredstvo samo uz oslanjanje na ostale metode, naročito na uveravanje i navikavanje.

Pri kažnjavanju pojedinca računa se i sa vaspitnim dejstvom na kolektiv. Vaspitno dejstvo kazne je utoliko veće ukoliko, pored rečenog, kažnjeni shvati kaznu i kao želju starešine da mu pomogne da se popravi i postane vredniji čovek. To se može postići smišljenim obrazloženjem odluke o kazni i izražavanjem poverenja u to da će se kažnjeni popraviti. U tome je smisao pouke pri saopštavanju kazne. A ako se kažnjeni popravi, to treba priznati javnim skidanjem kazne, što će, takođe, snažno vaspitno delovati.

Potrebno je istaći i zahtev postupnosti u kažnjavanju, koji ne treba shvatiti tako da za svaku sledeću grešku treba šablonski primeniti sledeću kaznu po stepenu oštirine. Ovaj zahtev znači da treba polaziti od blažih mera i da se u svakom konkretnom slučaju kazna odmerava zavisno od veličine greške, ličnosti učinioca i drugih okolnosti. Najzad, valja imati na umu da i kazna, ako se koristi često, olako i masovno, gubi vaspitnu vrednost i postaje neefikasna.

Metode moralnog vaspitanja su razmotrene odvojeno, radi bolje preglednosti i sistematičnosti izlaganja. Međutim, u praksi se one ne mogu odvajati, jer jedino uvažavanje svih metoda i njihovih sredstava vodi uspešnom moralnom vaspitanju.

Metode i sredstva moralnog vaspitanja su dijalektični: ako se upotrebe u prevelikoj meri, prečesto ili predugo, pretvaraju se u svoju suprotnost, deluju suprotno namerama vaspitača. Prema tome, njihova vaspitna vrednost je vrlo relativna, tj. zavisi od više momenata: od cilja i zadataka moralnog vaspitanja, od ličnosti vaspitača i vaspitanika, od situacije u kojoj se koriste i od njihove uzajamne kombinacije i načina primene. Ako svi ovi mo-

menti nisu uzeti u obzir i ako na toj osnovi nije stvoren dosledan sistem, ne može se računati na uspeh u moralnom vaspitanju. Na vaspitaču je da proceni sve ove elemente i da, polazeći od principa moralnog vaspitanja, nalazi odgovarajuća rešenja za kombinovanje metoda i sredstava. Zato je neophodno da vaspitač dobro poznaje sve metode i sredstva, njihove dobre i loše strane, mogućnosti kombinacija i tehniku primene.

ORGANIZACIJA I SPROVOĐENJE MORALNOG VASPITANJA

Izlaganje cilja i zadataka, principa, metoda i sredstava predstavlja osnovu za razmatranje organizovanja i sprovođenja moralnog vaspitanja.

Cilj i zadaci određuju ono što treba postići, principi predstavljaju opšte zahteve organizacije rada da bi se to postiglo, metode pružaju najracionalnije puteve kojima treba ići u toj realizaciji, a sredstva omogućavaju izbor najefikasnijih mera da bi se to ostvarilo.

Da bi se realizovali ciljevi i zadaci moralnog vaspitanja, potrebna je smišljena organizacija vaspitnog procesa, prilagođena konkretnim uslovima i potrebama jedinice, kao i neprekidno svestrano angažovanje i jedinstveno delovanje svih vaspitnih faktora. Valja poći od toga da je moralno vaspitanje utoliko efikasnije ukoliko je tešnje povezano sa svim ostalim stranama vaspitanja i ukoliko je usmereno na izgrađivanje idejno-političkog jedinstva, moralne čvrstine i borbene spremnosti i efikasnosti pojedinaca i jedinica. To znači da moralno vaspitanje u našoj armiji ima konkretnu političku sadržinu, tj. da uvek polazi od konkretnog stanja i zadataka jedinice i kvaliteta pojedinaca u njoj. Takvo moralno vaspitanje se najneposrednije i snažno odražava na moralno-političko stanje jedinice. Stoga se njeno moralno-političko stanje javlja kao osnovni kriterij kvaliteta vaspitnog rada uopšte, pa i moralnog vaspitanja. Zato je poznavanje moralno-političkog stanja osnovni preduslov za pravilno postavljanje i organizaciju moralnog vaspitanja.

Moralno-političko stanje je vrlo složena pojava i zavisi od niza promenljivih faktora koji uslovljavaju da se ono neprekidno menja — jača ili slabi. Iako je zbog toga nemoguće čvrsto fiksirati sve elemente koji određuju ocenu moralno-političkog stanja, ipak se kao najvažniji ističu: stepen razvijenosti političke i moralne svesti, borbenosti i hrabrosti, patriotizma i svesne discipline; način prilaznja zadacima i rezultati njihovog izvršenja; rezultati u savlađivanju programa celokupne nastave u Armiji; kulturno-zabavna i sportska aktivnost i njihov uticaj na borbenu spremnost i opšte stanje jedinice; odnos prema društvenoj i vojnoj imovini; mišljenje ljudi o osnovnim pitanjima života, rada i borbene vrednosti jedinice, kao i o osnovnim pitanjima našeg društvenog razvitka; negativna reagovanja, pojave i istupi koji štete moralno-političkom jedinstvu jedinice; idejno-politička aktivnost starešina i vojnika i stepen saradnje sa narodom. Navedeni pokazatelji su uzajamno povezani i zavisni te se i pri oceni moralno-političkog stanja moraju razmatrati u toj povezanosti i međuzavisnosti.

Stepen političke i moralne svesti je osnovni pokazatelj moralno-političkog stanja jedinice. Od njega u velikoj meri zavise svi ostali pokazatelji, što logički proizilazi iz činjenice da svest čini osnovu celokupne aktivnosti i ponašanja. Biti moralno-politički svestan znači spoznati pravilnost puta kojim naša zajednica ide i opravdanost mera koje preduzima u izgradnji socijalističkih društvenih odnosa i u jačanju odbrambene moći, i aktivno se angažovati u stvaralačkom radu na realizaciji politike socijalističke izgradnje i jačanja odbrambenih snaga zemlje. Za vojna lica to još znači: shvatiti i usvojiti koncepciju izgradnje Armije i boriti se za izvršenje svih zadataka i obaveza koji iz nje proizlaze, za izgradnju borbenu spremnih i efikasnih jedinica i pojedinaca, savlađujući pri tome sve teškoće i otpore. Takva borba traži visok stepen borbenosti, smelosti, odanosti domovini i Armiji i svesnu disciplinu.

Stepen moralno-političke svesti, borbenosti, patriotizma i svesne discipline može se ceniti jedino u okviru ocene aktivnosti jedinica i pojedinaca. Iz toga sledi da je i pri razmatranju svih ostalih pokazatelja moralno-političkog stanja nužno sagledati i konkretna moralno-politička shvatanja ljudi koja su uslovlila određene aktivnosti, pojave, ponašanje i sl.

Odnos prema dužnostima i zadacima, način njihovog izvršavanja i postignuti rezultati izražavaju moralni radni lik ljudi i njihov odnos prema Armiji i zajednici, stepen i kvalitet njihove disciplinovanosti i inicijative, kao i njihove voljne i moralno-borbene kvalitete, a preko svega toga i kvalitet jedinice. Odnos prema zadacima i način njihovog izvršavanja zavise od moralno-političke svesti i obučenosti, ali i od sistema rukovođenja i vaspitanja. Stoga se pri oceni ovog stanja ne uzimaju trenutni rezultati sami za sebe, već se sagledavaju i kvalitet ljudi i motivi njihove aktivnosti, okolnosti pod kojima su ti rezultati postignuti, kvalitet rukovođenja i svi drugi faktori koji su uticali na takve rezultate.

Rezultati nastave (vojnostručne, fizičke, političke), kulturno-zabavne i sportske aktivnosti i njihov uticaj na borbenu spremnost i opšte stanje jedinice predstavljaju značajan pokazatelj moralno-političkog stanja i kvaliteta vaspitnog rada. U razmatranju ovih rezultata treba sagledati ne samo stepen obučenosti (stečena znanja, veštine i navike) već i vaspitni uticaj tih aktivnosti na pojedince i jedinicu, jer ih upravo on čini elementom i pokazateljem moralno-političkog stanja. Preko nastave se razvija svest pojedinaca i kolektiva, postiže stručna obučenost i borbena veština, razvija svesna disciplina, izgrađuju radni i moralno-borbene kvalitete, razvija poverenje u snagu naružanja, opreme i jedinice kao celine, izgrađuju kolektiv i pravilni međusobni odnosi, stiže poverenje u starešine i komandovanje. Postojanje moralno-političkih problema i raznih negativnih pojava u jedinici ukazuje istovremeno da postoje slabosti i u kvalitetu nastave. Nastava i sve ostale aktivnosti sračunate su na izgrađivanje borbene spremnosti i efikasnosti jedinice i na vaspitanje ljudi i ko-

lektiva, te i s tog stanovišta valja ceniti i rezultate svih tih aktivnosti.

Odnos prema društvenoj i vojnoj imovini — prema naoružanju, tehnici, opremi i svim drugim materijalnim sredstvima — izražava stepen i kvalitet svesti, odgovornosti i discipline vojnih lica, njihov stav prema društvenim interesima i interesima odbrane zemlje.

Mišljenje ljudi o vlastitoj uvežbanosti, osposobljenosti i dužnosti koju obavljaju, o mogućnosti uspešne odbrane, o snazi i borbenoj vrednosti, naoružanju i materijalnom obezbeđenju svoje jedinice, o odnosima u jedinici, o starešinama, kao i o drugim pitanjima života i rada u jedinici i o pojavama u zemlji i svetu, ubedljivo ukazuju na stepen idejno-političkog i akcionog jedinstva i moralne čvrstine jedinice a i na rezultate i probleme celokupnog vaspitnog rada, te predstavljaju značajan pokazatelj moralno-političkog stanja. Ova mišljenja su, u stvari, konkretna manifestacija svesti ljudi i istovremeno izražavaju stepen i kvalitet svesti kolektiva. Ona utiču na odnos ljudi prema pojavama i zadacima, kao i na njihovu aktivnost. Zato je pri oceni moralno-političkog stanja nužno upoznati i sagledati stvarna mišljenja ljudi o svim osnovnim pitanjima života i rada jedinice i Armije, kao i o osnovnim pitanjima našeg društvenog razvitka. Da bi se mogle preduzimati efikasne mere za menjanje pogrešnih i učvršćivanje pravih mišljenja, potrebno je sagledati od kuda takva mišljenja, koji su im uzroci, šta im pogoduje u sistemu rada, rukovođenja i vaspitanja i u osobinama pojedinih ljudi itd.

Negativna reagovanja, pojave i istupi koji štete moralno-političkom jedinstvu jedinice, razne nezdrave pojave, nepravilni postupci u međusobnim odnosima i prema stanovništvu, izbegavanje naređenja, nedisciplina, nebudnost, uticaj neprijateljske propagande i sl. neposredno govore o moralno-političkom stanju jedinice. Ove pojave su najčešće u tesnoj vezi sa mišljenjima njihovih nosilaca, upravo konkretan izraz tih mišljenja, te ih zbog toga treba zajedno sagledavati, a isto tako i jednovremeno ispravljati.

Pokazatelj moralno-političkog stanja jedinice je idejno-politička aktivnost starešina i vojnika, stepen i kvalitet

te angažovanosti u borbi za realizaciju linije državnog rukovodstva i SKJ na izgradnji zemlje i Armije. Stvarna idejno-politička aktivnost znači konkretnu, neprekidnu i upornu borbu starešina i vojnika za jačanje borbene spremnosti i efikasnosti jedinice uz istovremenu nepomirljivu borbu protiv svih pogrešnih shvatanja i štetnih pojava. Idejno-politička aktivnost se ne iscrpljuje ideološko-političkim obrazovanjem, jer je ono samo priprema za idejno-političku borbu. Borbena, konkretna i sadržajna idejno-politička aktivnost starešina i vojnika otklanja razna pogrešna shvatanja i negativne pojave, savlađuje ih i time predstavlja stalan faktor jačanja moralno-političkog stanja. Zato idejno-političku aktivnost treba razmatrati jednovremeno i u povezanosti sa sistemom rukovođenja i vaspitanja.

Za idejno-političku aktivnost starešina u jedinici značajna je i njihova politička aktivnost u društveno-političkim organizacijama, organima samoupravljanja i drugim oblicima saradnje s građanstvom.

Pored navedenih osnovnih pokazatelja, pri oceni moralno-političkog stanja biće često potrebno da se uzmu u obzir i drugi podaci (o fizičkoj kondiciji i zdravstvenom stanju, uslovima života i rada itd.), a u ratnim uslovima mora se uzeti u obzir i delovanje drugih faktora (upotreba ABH-sredstava, trenutni neuspeši, gubici, odnos snaga i sredstava i dr.).

NAČINI STICANJA UVIDA U MORALNO-POLITIČKO STANJE

Sticanje uvida u moralno-političko stanje i u rad na moralnom vaspitanju i njegov odraz na moralno-političko stanje postiže se: posmatranjem izvršenja zadataka, ponašanja i delovanja u procesu celokupnog života i rada jedinice; razgovorom sa ljudima, preko referisanja i svih vrsta sastanaka; izučavanjem dokumentacije ili pomoću drugih metoda (testiranja, anketiranja). Svaka od ovih metoda daje izvesne rezultate, ali se potpuni uvid u moralno-političko stanje i u rad na moralnom vaspitanju može steći jedino pogodnim kombinovanjem svih ovih na-

čina, jer svaki od njih ima neke dobre strane, ali i ograničenosti i slabosti, koje je tako jedino moguće prevazići.

Posmatranjem izvršenja zadataka, ponašanja i delovanja ljudi u procesu celokupnog života i rada jedinice prikupljaju se podaci o disciplini, načinu prilaženja zadacima i rezultatima njihovog izvršavanja, o rezultatima nastave i drugih aktivnosti i njihovom uticaju na stanje jedinice, o idejno-političkoj aktivnosti starešina i vojnika, o međusobnim odnosima i odnosima prema stanovništvu, o odnosu prema društvenoj i vojnoj imovini, o moralno-političkom liku pojedinaca i kolektiva, o borbenoj vrednosti jedinice itd., jednom rečju, o svemu što je dostupno posmatranju a značajno je za moralno-političko stanje i za rad na vaspitanju uopšte.

Razgovorom sa ljudima, grupno ili pojedinačno, može se doći i do podataka koji se često drugim načinima ne mogu uopšte dobiti kao, na primer, o shvatanjima ljudi i uzrocima njihovog ponašanja, o efikasnosti vaspitnog rada, osećanjima, raspoloženjima, željama i potrebama ljudi itd. Ali, samo razgovorom se, najčešće, ne može steći uvid u stanje jedinice kao celine. Ipak, njime se mogu uspešno proveravati i dopunjavati podaci do kojih se došlo drugim načinima.

Referisanje potčinjenih pretpostavljenima o stanju i pojavama u jedinici predstavlja specifičan način sticanja uvida. Po potrebi ili u određenim vremenskim rokovima, na zahtev pretpostavljenog ili na svoju inicijativu, potčinjeni izlaže pretpostavljenom prethodno pripremljene i proučene podatke i ocene o stanju i pojavama u svojoj jedinici u celini ili o pojedinim unapred određenim ili aktuelnim pitanjima. Referisanje mora biti rezultat precizno postavljenih zahteva od strane višeg starešine i savesnog prikupljanja podataka i njihove analize od strane referenta.

Sastanci raznih vrsta (konferencije, savetovanja i dr.) starešina, organizacija SKJ ili vojnih kolektiva služe, pored ostalog, i sticanju uvida u stanje jedinice. Na sastancima se često dolazi i do ocena stanja u celini ili o pojedinim pitanjima. Diskusije na sastancima takođe su izvor podataka za sticanje uvida.

Proučavanje dokumentacije (izveštaja, referata, raznih pregleda i knjiga evidencije čije je vođenje regulisano propisima, podataka registrovanih u ličnim beležnicama starešina i dr.) pruža znatne mogućnosti uvida u vaspitni rad i stanje jedinice. Svi ostali načini uvida predstavljaju, u stvari, načine prikupljanja podataka koji se evidentiraju. Vrednost ovog načina zavisi od verodostojnosti izvora podataka, načina prikupljanja i evidentiranja, aktuelnosti, kao i interpretacije.

Za sticanje uvida u stanje jedinice i vaspitnog rada mogu se koristiti testiranje, anketiranje i druge metode istraživanja.

OBLICI RADA U MORALNOM VASPITANJU

Moralno vaspitanje pojedinaca i jedinica odvija se kroz ceo život i rad jedinice. Prema tome, svi oblici rada i života u jedinici su istovremeno i organizacioni oblici rada na moralnom vaspitanju. Ali, svi ti raznovrsni oblici rada ne obezbeđuju sami po sebi i automatski pozitivno moralno vaspitanje, već ih vaspitni faktori svojom svesnom akcijom treba da učine i oblicima uspešnog moralnog vaspitanja. Najznačajniji oblici sistematskog moralnog vaspitanja su: svi oblici rada u nastavi, oblici informisanja, sastanci, oblici ispunjavanja raznih zahteva, razni oblici vannastavnog obrazovnog rada i slobodnih aktivnosti, kao i sportskih aktivnosti, pojedinačni međusobni dodiri u službi i u slobodnom vremenu, oblici saradnje Armije s narodom i dr.

Oblici rada u nastavi (časovi, vežbe, seminari, posete i dr.) istovremeno su i osnovni oblici rada na moralnom vaspitanju pod uslovom da se preko njih, u procesu usvajanja svih nastavnim programom predviđenih obrazovnih sadržaja, i pomoću tih sadržaja, ostvaruju i zadaci moralnog vaspitanja. Ali, nastavu treba zato tako organizovati da bi maksimalno doprinela svestranom vaspitanju ljudi.

Oblici informisanja o raznim aktuelnim pitanjima (političkim, vojnim i dr.) takođe pružaju mogućnosti za moralno vaspitanje.

Sastanci (konferencije, savetovanja) starešina, vojnih kolektiva, organizacija SKJ isto tako su i oblici moralnog vaspitanja, jer se preko njih, sadržajem i načinom presretanja na dnevni red postavljenih pitanja, utiče na shvaćanja ljudi i njihovu motivaciju i perspektivu, na razvijanje pravilnih međusobnih odnosa i međusobne povezanosti, a preko svega toga i na moralno-političko stanje jedinice. Ali zato svaki sastanak u tom smislu treba i posebno pripremiti, organizovati i voditi. Ako se obezbedi pravilan pristup razmatranju, može se skoro svako pitanje iz života i rada jedinice staviti na dnevni red bez bojazni od mešanja u komandovanje.

Svi oblici izvršavanja ostalih zadataka moraju se učiniti i oblicima moralnog vaspitanja. Ljudi se menjaju, razvijaju, stiču iskustvo i moralno prekaljuju upravo u konkretnoj akciji, savlađujući iskrsele prepreke i teškoće. Zato je moguće i nužno izvršenje svakog zadatka učiniti efikasnim oblikom moralnog vaspitanja. Ali poznato je da se zadaci mogu doživljavati kao suvišan teret. Njihovo vaspitno dejstvo je obezbeđeno ako izvršiocu shvate pravi smisao i vrednost postavljenih zadataka, ako su motivirani, pravilno usmereni i pripremljeni, ako je dobro organizovan posao oko njihovog izvršenja, ako su uspostavljeni odnosi saradnje, ako se pruža podrška da se do kraja istraje u izvršenju i ako se izvršiocima pomogne da samim izvršenjem i sagledavanjem rezultata steknu nova vredna saznanja i iskustva i dožive svoju društvenu afirmaciju.

Razni oblici vannastavnog obrazovnog rada i slobodnih aktivnosti (grupni i individualni obrazovni rad, vojnički univerzitet, priredbe, vojnička veselja, usmene novine, pozorišne i filmske predstave, rad u sekcijama i dr.) i sportskih aktivnosti (sportska takmičenja, sportske igre i dr.) pružaju znatne mogućnosti za razvijanje svesti, moralno-političkih osećanja, drugarstva i kolektivnog duha, za jačanje volje i moralno-borbenih kvaliteta, za stvaranje vedrine i optimizma itd. Koliko će i kakvog dejstva imati ovi oblici aktivnosti zavisi od njihovog sadržaja, idejne usmerenosti i organizovanosti.

Vojne svečanosti (svečane smotre, parade, davanje svečane obaveze, proslave značajnih događaja i sl.) snažno deluju na osećanja i motivaciju, izazivaju pozitivna raspoloženja, deluju mobilizatorski i značajno doprinose razvijanju vojničkog ponosa i ljubavi prema jedinici, Armiji i zajednici.

Pojedinačni međusobni dodir u službi i u slobodnom vremenu neobično su značajan oblik moralnog vaspitanja, jer omogućuju neposredni lični uticaj koji, zavisno od ličnosti, može biti veoma snažan. U ličnom dodiru ljudi utiču jedan na drugog svojim mišljenjem, stavom, odnosom, ličnim primerom, ukazivanjem i kritikom. Naročito efikasan može biti lični uticaj starešine. Međutim, da bi neko mogao uticati na drugoga, između njih mora postojati odnos uzajamnog poverenja i poštovanja i da ga onaj na koga se utiče ceni zbog njegovih ličnih kvaliteta.

Oblici saradnje Armije i naroda — zajednički rad radi uzajamne pomoći, saradnja u društveno-političkom životu, održavanje zajedničkih priredbi, zborova, smotri i veselja, uzajamne posete itd. — doprinose jačanju veza između naroda i Armije i pozitivno utiču na moral pojednaca i jedinica.

ANALIZA RADA NA MORALNOM VASPITANJU

Svim metodama, oblicima i sredstvima sticanja uvida u moralno-političko stanje i rad na moralnom vaspitanju, o kojima je bilo reči, samo se prikupljaju podaci, čijom obradom tek treba doći do ocene moralno-političkog stanja i kvaliteta i rezultata moralnog vaspitanja i do sagledavanja uzroka takvog stanja, na osnovu koga se tek mogu donositi zaključci i odluke o merama koje treba preduzeti. Suština analize je u obradi i interpretaciji prikupljenih podataka da bi se došlo do ocene stanja i uzroka i zaključaka o potrebnim merama, uz istovremeno uopštavanje stečenih iskustava u radu na moralnom vaspitanju i jačanju moralno-političkog stanja. Prema tome, ne može se govoriti o solidnoj analizi ako nema dovoljno vrednih podataka. No, i najbolji podaci gube vrednost ako se bla-

govremeno i solidno ne analiziraju. Zato je prikupljanje, sređivanje i analiza podataka zadatak svih komandi i starešina u delokrugu njihovog rada. ~

Analize mogu biti opšte i po pojedinim problemima. Opšte analize su sveobuhvatne i zato složenije. One traže obimniju pripremu i duži rad. Analize pojedinih problema moralno-političkog stanja, odnosno rada na moralnom vaspitanju, uže su, vrše se češće, zavisno od aktuelnosti pojedinih problema. Posebne analize su, po pravilu, konkretnije. Ali, u njima se izdvaja jedan problem iz kompleksa života, zbog čega postoji opasnost da budu jednostrane, pa čak i nerealne. Stoga se i u posebnim analizama mora sagledati veza razmatranog problema sa svim onim problemima od kojih on zavisi.

Nosilac rada na moralnom vaspitanju su starešine i komande kao celine. Svi organi komande imaju određene obaveze u tom pogledu. S jedne strane, oni u okviru analize rada na svom sektoru moraju sagledavati i kako se taj rad odražava na moralno-političko stanje jedinice i na moralno vaspitanje pojedinaca i kolektiva, a pri preduzimanju mera moraju predviđati i obezbeđivati njihovo pozitivno dejstvo i na moralno-političko stanje. S druge strane, svi organi komande su u mogućnosti da pruže i odgovarajuće podatke, koji su od interesa za svestraniju analizu pojedinog problema ili moralno-političkog stanja u celini.

FIZIČKO (TELESNO) VASPITANJE

POJAM, CILJ I ZADACI FIZIČKOG VASPITANJA U JNA

Pojam fizičkog vaspitanja

Fizičko (telesno) vaspitanje predstavlja plansko i sistematsko uticanje na čovekov organizam, a time i na psihički život, radi svestranog razvoja ličnosti. Ono nije cilj za sebe, jer „ne obrazujemo samo duh ili samo telo, mi vaspitavamo celog čoveka.“³² Ono je elemenat celokupnog

³² Montenj, *Ogledi o vaspitanju*, Pedagoško društvo NRS, Beograd 1953, str. 37.

vaspitanja čoveka u našem društvu i Armiji. Izvršavajući svoju osnovnu funkciju — podizanje opšte telesne sposobnosti i obezbeđenje zdravlja — ono pomaže i omogućuje i ostale vrste vaspitanja i sjedinjuje se s njima.

Cilj fizičkog vaspitanja

Osnovi fizičkog vaspitanja leže u biološkoj zakonitosti razvitka i rasta čovekovog organizma. Naime, telesno vežbanje (i rad uopšte) formira telo spolja, njegov oblik, a kod unutrašnjih organa razvija njihovu funkciju. Sistematskim telesnim vežbanjem se obezbeđuje ravnomeran razvoj i funkcija svih organa. Telesno vežbanje kroz duži period, pod uslovom da je odmereno, redovno i sistematično, pozitivno utiče na pojedine organske sisteme: na sistem za kretanje (mišiće, kosti, zglobove i veze), sisteme za disanje i krvotok, organe za varenje i na nervni sistem, a preko ovih i na psihičke funkcije. Time se stvaraju povoljni uslovi za efikasniju delatnost i vaspitanje uopšte.

Složeni uslovi eventualnog rata tražice od svih pripadnika Armije velika fizička i psihička naprezanja i izdržljivost; zbog toga je fizičko vaspitanje bitan element bojne gotovosti pojedinaca i jedinica. Iz toga sledi da je cilj fizičkog vaspitanja u Jugoslovenskoj narodnoj armiji — svestrana fizička, a pomoću ove i psihička priprema vojnih lica i jedinica za izvršenje složenih i napornih zadataka borbene obuke u miru i borbenih zadataka u ratu.

Ovaj cilj se ostvaruje nastavom fizičkog vaspitanja, ali isto tako ostalom nastavom i drugim delatnostima u jedinici, zasnovanim na fizičkim aktivnostima. Naime, fizičkim vaspitanjem u Armiji razvijaju se u prvom redu one sposobnosti i veštine koje su vojnicima i starešinama neophodne za odbranu zemlje i izvršavanje ostalih zadataka u miru i ratu (izdržljivost, snaga, spretnost, brzina, snalažljivost i veština savlađivanja zemljišta, prostora, prepreka itd.). Sve te osobine nalaze punu primenu u strojevoj, taktičkoj i drugim vrstama obuke, u rukovanju naoružanjem, tehnikom i opremom itd., koje sa svoje strane doprinose daljem razvijanju i usavršavanju tih osobina,

naročito u pogledu planskog i ekonomičnog korišćenja fizičkih snaga. Sem toga, upravo u procesu ovladavanja borbom tehnikom i u procesu borbene pripreme vojna lica sagledavaju pravi smisao i značaj fizičke pripreme.

Zadaci fizičkog vaspitanja

Zadaci fizičkog vaspitanja u JNA mogu se svrstati u četiri grupe i to: zdravstveno-biološki, obrazovni, vaspitni i rekreacija.

Zdravstveno-biološki zadaci usmereni su na brigu za pravilan rast i razvoj organizma i brigu za čuvanje i unapređenje zdravstvenog stanja. To su osnovni zadaci fizičkog vaspitanja, od kojih se počinje i na čiju realizaciju se oslanja sve ostalo.

Zdravstveno-higijenska strana ovog zadatka se ostvaruje obezbeđenjem higijenskih uslova života i rada vojnika i starešina, održavanjem lične higijene, maksimalnim iskorišćavanjem prirodnih faktora — sunca, vazduha i vode, režimom rada i odmora, povoljnom ishranom itd.

Biološka strana ovog zadatka traži da se na osnovu stvorenih povoljnih higijenskih uslova pomažu i unapređuju biološki procesi, da telo postane što otpornije prema klimatskim i drugim promenama i izdržljivije u pogledu napora, te da im se što lakše prilagođava, čime se postiže i otpornost prema bolesti.

Borbena delatnost zahteva visok stepen telesne sposobnosti vojnih lica, kako bi mogla uspešno podneti duge marševe pod opremom po svakom zemljištu i pod svim atmosferskim uslovima, nošenje tereta, izvođenje fortifikacijskih radova, savlađivanje raznih prirodnih i veštačkih prepreka itd. Zadatak je naše vojne nastave, a pre svega fizičkog vaspitanja, da obezbedi takvu fizičku pripremu vojnih lica i jedinica. Zato se fizičko vaspitanje podređuje potrebama osposobljavanja za borbu i tako se postavlja i realizuje da postepenim povećavanjem fizičkih naprezanja vodi što većoj otpornosti i izdržljivosti ljudi. Vojna lica valja navikavati i na vanredno pojačane

napore. Na borbenoj obuci su fizička naprezanja najkompleksnija, što je čini i osnovnim pokazateljem za ocenu sposobnosti pojedinaca i jedinica.

Obrazovni zadaci fizičkog vaspitanja su, pre svega, u tome da vojnici i starešine steknu sistematska znanja, veštine i navike u onim pokretima i radnjama koji su im potrebni u svakodnevnom životu i u savlađivanju borbene obuke, a posebno u borbi, kao što su hodanje, trčanje, bacanje, skokovi, penjanje, puzanje, savlađivanje prostora, prirodnih i veštačkih prepreka, razne vrste borenja radi savlađivanja protivnika u bliskoj borbi itd. Time se istovremeno jača organizam u celini. Normalno je da pri ostvarenju ovog zadatka pojedini rodovi ili službe stavljaju težište na one motorne veštine i navike i fizičke sposobnosti koje traži karakter njihove delatnosti. Sem toga, u procesu fizičkog vaspitanja se stiču i znanja o higijenskom načinu života, o uticaju prirodnih uslova na organizam, o zdravstvenoj vrednosti pojedinih vrsta telesnih vežbi i sl.

Fizičko vaspitanje ima višestruko vaspitno značenje. Ono znatno doprinosi intelektualnom vaspitanju time što utiče na nervni sistem uopšte i posredno stvara uslove za intelektualni razvoj i što doprinosi aktiviranju i razvoju intelektualnih funkcija i sposobnosti. Ono takođe pomaže da se prevaziđe razlika između intelektualnog i fizičkog rada.

Još svestraniji je doprinos fizičkog vaspitanja moralnom. Ono omogućava da se razvijaju i učvršćuju radne i kulturne navike, moralna svojstva, osobine volje i karaktera ličnosti. Složenost, raznovrsnost i organizovanost telesnog vežbanja utiču na razvijanje radnih navika, pozitivnog odnosa prema radu, svesne discipline i kulture fizičkog rada; preko savlađivanja teškoća, vezanih za opasnost i velika naprezanja, razvijaju hrabrost i voljne osobine, kao što su samostalnost, odlučnost, istrajnost, poverenje u sebe i dr.; organizovanim učešćem ljudi u telesnom vežbanju razvijaju se zdravi odnosi među ljudima — kolektivnost i odgovornost, drugarstvo, vladanje sobom, kao i navike kulturnog ponašanja — srdačnost, skromnost, učtivost i sl. Najzad, fizičko vaspitanje razvija pozitivna

osećanja, kao što su osećanja zadovoljstva, radnog oduševljenja, samopouzdanja i optimizma.

Fizičko vaspitanje je povezano i sa estetskim vaspitanjem. Vežbe deluju u emocionalnom pogledu i doprinose razvijanju estetskog ukusa, jačanju smisla za lepotu i skladnost pokreta i harmoničnost telesnog razvoja.

Međutim, treba istaći da se fizičkim vaspitanjem ne ostvaruju automatski svi elementi vaspitnog zadatka. To su potencijalne vaspitne mogućnosti fizičkog vaspitanja koje tek smišljenom i planskom akcijom vaspitnih faktora treba iskoristiti i realizovati.

Fizičko vaspitanje služi aktivnom odmoru i zdravoj razonodi, budući da telesno vežbanje osvežava organizam i izaziva osećanje bodrosti i životne radosti. Fizičko vaspitanje treba da obezbedi podizanje i održavanje radne sposobnosti i organizma kod svih kategorija vojnih lica. Razume se da je telesno vežbanje kao način rekreacije i posebno kao put održavanja radne sposobnosti organizma potrebnije starešinama i vojnicima koji se duže zadržavaju u zatvorenim prostorijama i ne kreću se dovoljno, kao što su starešine u višim komandama i ustanovama, vojnici telefonisti, telegrafisti i sl., nego trupnim starešinama i vojnicima koji svakodnevno izvode nastavu i fizički rade. Telesno vežbanje znači aktivan odmor i razonodu samo pod uslovom ako istovremeno predstavlja korisnu zabavu i pruža radost i zadovoljstvo. Takav smisao imaju i sportske aktivnosti u okviru slobodnih aktivnosti.

SADRŽAJ FIZIČKOG VASPITANJA U JNA

Fizičko vaspitanje u Jugoslovenskoj narodnoj armiji realizuje se različitim sadržajima, razvrstanim u nekoliko osnovnih grupa: vežbe oblikovanja, osnovne vežbe i tehnički primenjene vežbe.

U vežbe oblikovanja spadaju spletovi raznih vežbi koje se izvode radi oblikovanja tela i pokreta; u osnovne vežbe ubrajaju se kretanje (hodanje, trčanje, skakanje, puzanje, penjanje), nošenje, plivanje i borenje (džudo bo-

renje, borba prsa u prsa, razni načini borenja sa puškom, rvanje, razni oblici napada i zaštite od napada). U tehnički primenjene vežbe spadaju atletika, boks, rvanje, plivanje, veslanje, smučanje i vežbe na spravama, sportske igre (nogomet, košarka, odbojka itd.).

Za pojedine kategorije vojnih lica sadržaji se konkretizuju. Poseban način života i rada vidova, rodova i službi u JNA uslovljava potrebu da se težište u telesnom vežbanju stavi na sadržaje koji su u prvom redu za njih značajni. Tako su u fizičkom vaspitanju letača posebna pažnja poklanja vežbama za snalaženje u prostoru, razvijanju refleksa i osećanja ravnoteže, a u fizičkom vaspitanju mornara vežbama u plivanju, ronjenju, veslanju i jedrenju. Za izviđače, je, opet, značajno da savlađuju razne veštine u borenju, u orijentaciji, brzom i prikrivenom kretanju i sl.

PRINCIPI, METODE I OBLICI ORGANIZACIJE FIZIČKOG VASPITANJA U JNA

Principi fizičkog vaspitanja

Najveći deo fizičkog vaspitanja ostvaruje se nastavnim procesom, što znači da ono mora uvažavati opšte nastavne zahteve. Ali, pored opštih nastavnih principa, fizičko vaspitanje ima i svoje posebne: princip svestranosti, princip primenljivosti, princip zdravstvene usmerenosti, princip masovnosti i princip zabave i razonode.

Princip svestranosti zahteva da fizičko vaspitanje doprinosi celokupnom osposobljavanju vojnika i starešina za svakodnevnu vojnu delatnost i borbu i njihovom punom razvijanju. To praktično znači da fizičko vaspitanje mora da ostvaruje, istovremeno i uporedo, sve napred navedene zadatke i da pozitivno utiče na čitav organizam i sve organe (snaga, brzina, izdržljivost, okretnost), vodeći računa o biološkim zakonitostima razvitka i rada ljudskog organizma.

Princip primenljivosti traži da se fizičko vaspitanje usmeri, u prvom redu, na razvijanje znanja, veština i navika koje se mogu koristiti u borbi i svakodnevnom ži-

votu. Stoga se fizičko vaspitanje vojnika i starešina ne može ograničiti samo na vežbanje na određenim vežbaljštima, već mora obuhvatiti i aktivnosti na zemljištu sa prirodnim preprekama i pod raznovrsnim uslovima (atmosferskim, fizičkim i dr.).

Princip zdravstvene usmerenosti zahteva da fizičko vaspitanje vojnika i starešina doprinosi jačanju njihovog zdravlja i čeličenju organizma. On se u praksi ostvaruje: obezbeđenjem higijenskih uslova svakodnevnog života i rada, pravilnom ishranom, zaštitom zdravlja i sticanjem higijenskih navika i jačanjem organizma telesnim vežbanjima. Ovaj princip upućuje i na neprekidnu medicinsku kontrolu telesnog vaspitanja.

Princip masovnosti izražava zahteve da fizičkim vaspitanjem na odgovarajući način budu obuhvaćena sva vojna lica. Fizičkom vaspitanju nije osnovni cilj stvaranje pojedinaca vrhunskih sportista, već je osnovno da sva vojna lica postignu telesnu sposobnost koja će im omogućiti da uspešno izvršavaju zadatke u svakodnevnom radu i u borbi. A to se može postići jedino ako su svi obuhvaćeni fizičkim vaspitanjem.

Princip zabave i razonode traži da se fizičko vaspitanje vojnika i starešina tako organizuje i izvodi da kod njih, i pored nužnog ulaganja napora, izaziva i podstiče prijatna raspoloženja i zadovoljstvo. To obavezuje starešine da za telesno vežbanje stvaraju pozitivnu motivaciju kod vežbača i da ga tako organizuju da bude maksimalno korisno, ali i prijatno.

Metode nastave fizičkog vaspitanja

Osnovne metode u nastavi fizičkog vaspitanja su usmeno izlaganje, demonstracija i vežbanje (training). Inače, u okviru fizičkog vaspitanja koriste se i sve metode i sredstva moralnog vaspitanja.

U nastavi fizičkog vaspitanja usmeno izlaganje se najčešće koristi u obliku objašnjavanja tehnike izvođenja vežbe, njenog uticaja na organizam i njene praktične vrednosti. Objasnjenje najčešće ide uporedo sa pokazivanjem

vežbe, a isto tako i u kombinaciji sa metodom vežbanja radi ispravljanja grešaka i obezbeđenja pravilnog izvođenja.

Metoda demonstracije, zajedno sa objašnjenjem, jeste polazna metoda fizičkog vaspitanja, jer učenje počinje uvek izvođenjem cele vežbe od strane nastavnika uz potrebna objašnjenja, pa je tek onda izvode i vežbači, tj. prelazi se na vežbanje. Složenije vežbe se pokazuju prvo u celini, pa onda i raščlanjeno po delovima (razdelima), a zatim se razdeli objedinjuju u celinu. To znači da se u nastavi fizičkog vaspitanja koriste sintetički, analitički i analitičko-sintetički logički postupci.

Metoda vežbanja je osnovna metoda fizičkog vaspitanja, a služi tome da vežbači nauče i uvežbaju određene pokrete i radnje, kako u pogledu pravilnosti, tako i u pogledu čvrstine i brzine izvođenja i praktičnog korišćenja naučenih pokreta i radnji.

Oblici fizičkog vaspitanja

Zadaci fizičkog vaspitanja ostvaruju se prvenstveno preko obavezne nastave telesnog vežbanja, koja obuhvata jutarnje vežbanje i časove telesnog vežbanja, preko sportske delatnosti u vannastavnim aktivnostima, a posredno i preko vojnostručne obuke i obuke jedinica, kao i nekih vrsta opšte vojne obuke.

Jutarnje vežbanje se izvodi sa vojnicima i pitomcima, a ima cilj da se organizam razgiba, osveži, pripremi i dovede u optimalno radno stanje. U tu svrhu se koriste razna kretanja, vežbe oblikovanja i proste igre.

Cas telesnog vežbanja je osnovni oblik rada u fizičkom vaspitanju vojnika, pitomaca i starešina. Pošto ovi časovi traže znatna fizička naprezanja, treba ih izvoditi prvenstveno kad ostala nastava ne zahteva veće telesne napore.

Na časovima telesnog vežbanja obrađuju se neke discipline iz atletike, a u prvom redu one koje razvijaju izdržljivost i sposobnost za savlađivanje prostora i prepreka, za borenje i dr.

Načelna struktura časa telesnog vežbanja sastoji se iz uvodnog, glavnog i završnog dela. U uvodnom delu se izvode vežbe koje najbrže pripremaju organizam za vežbanje u glavnom delu časa. U glavnom delu časa uče se i uvežbavaju vežbe predviđene nastavnim programom. U završnom delu časa se dovodi vežbalište u red, izvode radnje koje smiruju organizam i daje osvrt na tok časa.

Sportsko popodne ima cilj da upotpunjava telesne sposobnosti vojnika i pitomaca, stvara navike za telesno vežbanje i usavršava pojedince u određenim disciplinama. Zato ono obuhvata slobodniji izbor disciplina i više razonode.

Sportska delatnost i javni nastupi predstavljaju dobrovoljnu sportsku aktivnost vojnih lica, koju u slobodno vreme organizuju sportski odbori. Posebna vaspitna vrednost ovog oblika fizičkog vaspitanja je u tome što ga vojnici i pitomci sami planiraju, organizuju i realizuju. Dobro pripremljeni javni masovni nastupi i sportska takmičenja pripadnika Armije, samostalno ili u zajednici sa mesnim organizacijama za fizičku kulturu, imaju značajnu ulogu u povezivanju Armije i naroda i snažno vaspitno utiču na učesnike.

Ostala pitanja organizacije fizičkog vaspitanja

U ostalim pitanjima organizacija fizičkog vaspitanja ima mnoge zajedničke karakteristike sa organizacijom vaspitno-obrazovnog rada u celini. Zato se o onome što je opšteg karaktera ovde ne govori. Specifičnosti, značajne za organizaciju nastave fizičkog vaspitanja, spadaju u oblast te metodike. Ipak, ukazujemo samo na neka od tih pitanja.

Kao i ostala nastava, nastava telesnog vaspitanja izvodi se po osnovnim jedinicama, po vodovima, posebno formiranim grupama i po četama, zavisno od gradiva koje se prelazi, stepena obučenosti ljudstva, vremena za nastavu, raspoloživog prostora i materijalnog obezbeđenja.

Nastava i drugi oblici fizičkog vaspitanja zahtevaju određene materijalne uslove, kao i obezbeđenje vežbača od

moćući povreda. Zato obezbeđenju takvih uslova treba poklanjati punu pažnju. Posebnim kriterijumima je određeno kako treba da izgledaju vežbališta, plivališta, igrališta, borilišta, sale, svlačionice, kupatila i drugi objekti za nastavu i kako da se urede. Posebna pažnja poklanja se spravama i rekvizitima za nastavu telesnog vežbanja u jedinicama i u školama (drvene puške i noževi, kugle, bombe, tereti, lopte i ostala sredstva), koji se takođe normiraju. Obezbeđenju stručnog nastavnog kadra poklanja se sve više pažnje, a nastoji se da se sve starešine još u školama osposobe za rad na fizičkom vaspitanju. Veliki značaj ima i sticanje uvida u rezultate rada i stalno praćenje fizičkog razvoja pripadnika Armije. Zato proveravanje i ocenjivanje telesnih sposobnosti mora biti svestrano, a za njihovo sprovođenje postavljaju se posebni kriteriji.

ESTETSKO VASPITANJE

POJAM ESTETSKOG VASPITANJA I NJEGOVA ULOGA U RAZVOJU SVESTRANE LIČNOSTI

Pojam estetskog vaspitanja

Estetskim vaspitanjem se izgrađuje estetski odnos čoveka prema svetu i razvijaju njegova estetska svojstva, interes i smisao za lepo³³ u prirodi, svakodnevnom životu, radu i umetnosti; sposobnost shvatanja, doživljavanja i stvaranja lepog. Uočavanjem i doživljavanjem estetskih obeležja stvarnosti čovek je doživljava i sagledava u novoj, punijoj svetlosti, čime se bogati njegovo saznanje, a život i borba za društveni napredak postaju privlačniji i prijatniji i dobijaju više smisla. Estetska obeležja stvarnosti izazivaju snažna osećanja, koja čoveka oplemenjuju

³³ Termin „lepo“ upotrebljava se uslovno, podrazumevajući pod njim ne samo harmonično već i protivrečno, kontrastno, tragično, komično itd., tj. u značenju estetskih vrednosti uopšte. Pri tome u lepom treba uvek videti ljudsku moć koja ostavlja traga o sebi na stvarnosti, jer priroda nema smisla sama po sebi, već nju čovek osmišljava.

i humanizuju i istovremeno i oduševljavaju i motiviraju za rad i borbu, za stvaralačku delatnost — da se život učini još sadržajnijim, lepšim i privlačnijim.

Estetsko vaspitanje se ne može svesti samo na „vaspitanje pomoću umetnosti i za umetnost“, jer bi to bilo preusko i jednostrano. Ovakvo shvatanje odvaja estetsko vaspitanje od svakodnevnih okolnosti i realnog života. Smisao našeg vaspitanja je u „vaspitanju kroz život i za život“, te se stoga estetsko vaspitanje ne može ograničiti samo na to da vaspitanika pobudi i osposobi za uočavanje i doživljavanje estetskih vrednosti, već treba da ga osposobi i u njemu razvije potrebu za ispunjavanje vlastitog života i svakodnevnih okolnosti estetskim obeležjima, da svakidašnjicu i estetski oblikuje, kako bi bila kulturnija, plemenitija, lepša.

Povezanost estetskog vaspitanja sa ostalim stranama vaspitanja

Estetsko vaspitanje je usko povezano sa ostalim stranama vaspitanja. Ono doprinosi intelektualnom vaspitanju time što aktivira i razvija niz intelektualnih funkcija (opažanje, predstavljanje, maštu, mišljenje, pažnju) uz istovremeno sticanje novih saznanja o stvarnosti, čime se upotpunjava pogled na svet. Estetsko opažanje (posmatranje) nužno uključuje u sebe i emotivni stav posmatrača. Ono razvija upravo sposobnost takvog opažanja, čime se obogaćuje čovekovo opažanje stvarnosti uopšte. Estetskim vaspitanjem razvija se mašta bez koje nema nikakvog stvaralaštva, a u procesu suđenja o estetskim vrednostima razvija se mišljenje. Ono podstiče i na samostalno stvaranje estetskih vrednosti i, u vezi s tim, na razvijanje stvaralačkih sposobnosti. Na taj način su estetska opažanja, emocionalna doživljavanja, mašta, mišljenje i volja povezani u jedinstvenu celinu.

Estetsko vaspitanje je tesno povezano i sa moralnim vaspitanjem i potpomaže ga. Estetski sadržaji i doživljena estetska obeležja međuljudskih odnosa bude i razvijaju raznovrsna etička saznanja i etička osećanja (sentimente),

koja snažno utiču na zauzimanje stavova i odnosa prema ljudima i društvu i na svakodnevno ponašanje ličnosti. Razvijanjem stvaralačkih aktivnosti, ono doprinosi razvijanju voljnih kvaliteta ličnosti. Estetskim oblikovanjem sredine i aktivnosti koje se obavljaju sam proces rada i njegovi rezultati dobijaju vrednije, dublje i plemenitije značenje, rad sve više postaje uživanje. Time estetsko vaspitanje znatno doprinosi radnom vaspitanju.

Najzad, estetsko vaspitanje je povezano i sa fizičkim vaspitanjem. Doživljavanjem estetskih obeležja harmoničnog razvoja organizma, koordinacije, ritmičnosti i skladnosti pokreta u telesnim vežbanjima, postiže se da fizičko vaspitanje bude vaspitaniku prijatnije, privlačnije, lakše i lepše, čime se pojačava potreba za fizičkim vaspitanjem i olakšava njegova realizacija.

Prema tome, estetsko vaspitanje, uporedo sa razvijanjem estetskog ukusa i estetske kulture, doprinosi razvijanju i ostalih strana ličnosti vaspitanika.

ULOGA I ZADACI ESTETSKOG VASPITANJA U PROCESU VASPITANJA U JNA

U estetskom vaspitanju u Jugoslovenskoj narodnoj armiji polazi se od postavki da je potreba za estetskim oblikovanjem života i estetskom kulturom organska, životna potreba vojnika i starešina, odnosno jedinica i širih kolektiva; zatim da svaki normalan čovek ima uslova za razvoj u estetskom pogledu i da su za razvoj estetskih sposobnosti i estetske kulture vaspitanika potrebna planska i sistematska nastojanja u sklopu vaspitno-obrazovnog delovanja.

Polazeći od toga, estetskom vaspitanju daje se znatna uloga. Međutim, treba imati u vidu da Armija nije opšteobrazovna institucija. Glavni zadatak naše armije je priprema svih pripadnika za eventualni odbrambeni rat, za borbu, i sve ostalo je tome podređeno. Zato je moguće postaviti pitanje: kakav smisao može imati estetsko vaspitanje vojnika u Armiji koja ih priprema za rat, kada se zna da će taj rat biti ispunjen masovnim razaranjima i

uništavanjem! Zar u takvom ratu, koji danas niko progresivan i human ne želi, može da bude estetskih vrednosti. U odgovoru na ova pitanja treba istaći da bi u takvim okolnostima, nesumnjivo, herojska borba za slobodu i progres, za socijalizam, bila plemenita i uzvišena i uključivala u sebe, pored ostalog, i estetske vrednosti moralnih kvaliteta boraca za slobodu, nasuprot silama mračnjaštva. A još je lakše sagledati potrebu i mesto estetskog vaspitanja vojnika i starešina u miru, u uslovima života i rada u Armiji i u društvu.

Armijski život je, bez sumnje, naporan i težak. Ali, ni put socijalističke izgradnje našeg društva nije ravan i lak, već traži svakodnevne napore, borbu i stvaralaštvo. A efikasne borbe i stvaralaštva nema bez strasti i oduševljenja, bez uživanja u postignućima, kako svojim tako i drugih, koja bodre i oduševljavaju za nove radne podvige. Svakodnevni život i rad i perspektive razvoja našeg društva i naše armije nose u sebi i specifične estetske vrednosti. Pomoći vojnicima i starešinama da uoče i dožive sve lepote svakodnevne borbe i radnog stvaralaštva, da dožive radosti i zadovoljstva zbog postignutih uspeha i time dobiju nove podsticaje za naredna, još veća pregnuća — jedan je od veoma važnih zadataka vaspitnog rada u našim jedinicama, a tome može mnogo doprineti i estetsko vaspitanje.

Armijski život može izgledati grub, krut i šablonski; u njemu ponešto može izgledati uslovno, neprirodno, što ga, psihološki gledano, čini još težim. Otuda je nužno postići ne samo to da vojnik i starešina sagleda racionalni smisao, opravdanost i neminovnost takvog života već i da uoči i doživi i sva njegova estetska obeležja, kojih, svakako, ima. A kada se to postigne, ostaje lakši deo posla — da vojnik i starešina i sami postanu učesnici u estetskom oblikovanju toga života. Tada taj život, ako je racionalno shvaćen i emocionalno doživljen i prihvaćen, postaje za vojnike i starešine, i pored svih zahteva i napora, lakši, interesantniji i radosniji, utoliko više ukoliko oni i sami doprinose njegovom oblikovanju.

Isticanjem ove strane estetskog vaspitanja vojnika i starešina nikako se ne gube iz vida zadaci na njihovom

neposrednom estetskom vaspitanju u dodiru sa umetničkim delima, razume se u granicama objektivnih armijskih mogućnosti, kao i njihovo lično umetničko stvaralaštvo. Želi se samo istaći da se zahtev za stvaranjem estetskih vrednosti odnosi prvenstveno i najviše na njihovo ostvarivanje u celokupnom svakodnevnom životu i radu u Armiji.

OBLICI, SREDSTVA I POSTUPCI U ESTETSKOM VASPITANJU U JNA

U Armiji se, izuzev donekle u slobodnim aktivnostima, ne može govoriti o posebnim sadržajima, oblicima i sredstvima estetskog vaspitanja vojnika i starešina, jer u njoj sve mora biti podređeno osnovnom zadatku — pripremanju pojedinaca i jedinica za borbu. Stoga se njihovo estetsko vaspitanje mora obezbediti u sklopu svakodневnih aktivnosti, koje se mogu svrstati u tri područja: 1. nastava, 2. unutrašnji red i režim, 3. slobodne (vannastavne) aktivnosti. Sva tri područja sadrže niz estetskih obeležja i pružaju uslove i za estetsko vaspitanje, mada su na svakom od njih sredstva i uslovi različiti, te ih je potrebno posebno razmotriti.

Estetsko vaspitanje u procesu nastave

Mnogi sadržaji, oblici, radnje i postupci u vojnoj nastavi imaju ili mogu imati i estetskih obeležja, čime se nude mogućnosti i za estetsko vaspitanje vojnika i starešina, budući da u estetskom vaspitanju ogromnu ulogu ima neposredni dodir vaspitanika sa estetskim vrednostima. U čemu su estetska obeležja vojne nastave? Nema sumnje da najočiglednija spoljna estetska obeležja imaju strojeva nastava i nastava telesnog vaspitanja, pa nastava gađanja, ali estetskih obeležja ima i u svim ostalim vrstama vojne nastave, iako nisu uvek lako uočljiva. Ona se ogledaju u načinima delovanja (na primer, u taktičkoj obuci) i u ličnim osobinama i ljudskim vrednostima uop-

šte koje se nastavom razvijaju, u kulturi rada i u odnosima u toku nastavnog procesa. Estetske vrednosti nose u sebi i nastavna sredstva, ako su dobro oblikovana (a u nastavi se mogu koristiti i umetnička dela kao nastavna sredstva) i metodički postupci. Posebno treba istaći estetske vrednosti reči i govora (izražajno čitanje, predavanje ili pripovedanje). Vojna nastava se izvodi pretežno u prirodi, politička nastava obrađuje našu društvenu stvarnost, čitava nastava je prožeta ljudskim stvaralaštvom, a priroda, društvena stvarnost i stvaralački rad su izvori estetskih percepcija, saznanja i doživljavanja. Sve to ukazuje na značajne mogućnosti estetskog vaspitanja.

Međutim, mnoge radnje u vojnoj nastavi su teške i traže veliki napor, pogotovo dok još nisu uvežbane, a njihovo često ponavljanje radi uvežbavanja može ih učiniti jednoličnim pa, čak, i dosadnim. A ono što je jednolično, bez obzira na objektivnu vrednost, ne može se doživeti kao lepo i prijatno. Tome treba dodati da vojnik u početku, dok se do izvesnog stepena ne obuči, ne može uneti u nastavnu aktivnost svoje stvaralaštvo, jer da bi se u jednoj delatnosti moglo iole stvaralački delovati, valja tu delatnost poznavati i ovladati njome bar do izvesne mere. U toj situaciji nastava se može doživeti kao muštranje, mehanizovanje, a tada nema pozitivnog vaspitanja stvaralačke ličnosti i kolektiva, pa ni estetskog vaspitanja, niti se takva nastava može doživeti kao prijatna i lepa.

Zato je očevidno da iako vojna nastava sadrži potencijalno svestrane vaspitne mogućnosti, ona može biti vaspitna samo pod određenim uslovima, zavisno od njenih sadržaja, organizacije i metodike. Starešina je taj koji nastavni rad organizuje i realizuje, on ga, pored ostalog, i estetski oblikuje i koristi za estetsko vaspitanje pripadnika jedinice. A da bi to postigao, on mora biti i sam estetski vaspitan, osposobljen da uočava estetska obeležja nastavnih sadržaja i nastavnog procesa i da nastavni rad i estetski uobličava, te da pomogne potčinjenima da i oni uoče i dožive ta estetska obeležja, kao i da ih podstiče da i sami, u granicama mogućnosti, izražavaju estetske vrednosti u nastavnom radu i van njega. Razume se da se ne radi o nekom posebnom, odvojenom zadatku i poslu, već

samo o jednoj komponenti vaspitnog cilja nastavnog rada, koja će biti više ili manje zastupljena, zavisno od karaktera sadržaja i uslova nastavne aktivnosti.

Estetsko vaspitanje u sklopu unutrašnjeg reda i režima vojničkog života

Tok života i rada u jedinici je strogo određen pravilima i propisima, pa čak i vremenski precizno isplaniran. Ritam tog života je iz dana u dan sličan. Unutrašnji red i režim zahtevaju izvesne radnje i postupke koji se vojniku, bar u početku, mogu činiti formalističkim, pogotovo ako njihova prava svrha i vrednost nisu evidentne. Zbog toga se postrojavanja, održavanje jednoobraznog reda u kasarni, propisani način međusobnog ophođenja i sl. mogu doživeti kao suvišan teret.

Međutim, unutrašnji red i režim života i rada u jedinici imaju trostruku ulogu: da doprinesu razvijanju radnih i drugih navika i ličnih osobina potrebnih za izvršavanje zadataka, kako u borbi, tako i u životu uopšte; da obezbede da pojedinci i jedinice u celini mogu, u svakom momentu i za najkraće vreme, spremno poći na izvršenje bilo kog zadatka; da istovremeno obezbede prijatniji izgled i atmosferu u kasarni i jedinici — kasarne i život u njoj se i estetski oblikuju, čime se pojačava pozitivno raspoloženje i motivacija pojedinaca i jedinice u celini i istovremeno utiče na njihovo estetsko vaspitanje.

Unutrašnji red i režim doprinosiće estetskom vaspitanju utoliko više, ukoliko sami pripadnici jedinice više učestvuju u razvijanju estetskih obeležja i ostvarivanju estetskih vrednosti u oblasti unutrašnjeg reda i režima. Stoga su i sa vaspitnog stanovišta opravdani i nužni naponi koji se čine na estetskom oblikovanju kasarne i života u njoj, pod uslovom da ne idu nauštrb njene funkcionalnosti. Dok je nekad za kasarne bilo karakteristično sivilo i ogoljenost, danas se poklanja pažnja izgledu kasarni i nameštaju u njima, gajenju cveća, ozelenjavanju i estetskom oblikovanju kasarnskog kruga, a ogoljenog prostora se ostavlja samo onoliko koliko je to nužno sa stanovišta

borbene spremnosti i normalnog odvijanja službe i svakodnevnog rada u jedinici.

Izrazita estetska obeležja imaju i vojne svečanosti i parade, svečane smotre, davanje svečane obaveze, pozdrav zastavi, razvod straže i dr. koji, ako su pravilno i umešno iskorišteni, mogu znatno doprinositi i estetskom vaspitanju vojnika i starešina.

Na planu estetskog vaspitanja posebno mesto zauzimaju međuljudski odnosi, koji, ako su humani, drugarski, zasnovani na uzajamnom poverenju i poštovanju itd., nužno nose u sebi ne samo moralne već i estetske vrednosti. Međusobni odnosi se naj snažnije doživljavaju baš u emocionalnoj sferi i ostavljaju trajne i vrlo upečatljive tragove u psihi ljudi, te kao takvi predstavljaju jedno od najznačajnijih sredstava vaspitanja.

Estetsko vaspitanje u procesu slobodnih aktivnosti

Slobodne aktivnosti su, pored ostalog, izrazito područje neposrednog estetskog vaspitanja vojnika i pitomaca. Mogućnosti estetskog vaspitanja vojnika i pitomaca su utoliko veće što su oni sami akteri ovih aktivnosti, što ih sami planiraju, organizuju i izvode. Tu mogu doći do punog izražaja sve potencijalne snage onih koji su estetski obrazovaniji i sa razvijenijim estetskim ukusom i estetskom kulturom, a takvih je sve više u jedinicama i školama. Na drugoj strani ima još znatan broj vojnika koji su na dosta niskom nivou u tom pogledu, pa su im pojedini sadržaji i oblici ovog rada teže pristupačni. Utoliko se više postavlja zadatak estetskog vaspitanja ovih vojnika u okviru slobodnih aktivnosti.

Na planu estetskog vaspitanja ove aktivnosti mogu znatno doprineti estetskom obrazovanju vojnika i pitomaca, razvijanju njihovog estetskog ukusa i kulture, buđenju interesa za umetnost, osposobljavanju za razumevanje i uživanje u svemu onome što se za njih organizuje i što im je dostupno, te da podstaknu i na samostalno stvaralaštvo, a uporedo s tim da obezbede razonodu i rekreaciju i učine vojnički život vedrijim i sadržajnijim. Slo-

bodne aktivnosti će dati ovaj doprinos samo pod uslovom jasne orijentacije i smišljene akcije u tom pravcu. Za vojnike i pitomce se organizuju kulturno-umetničke priredbe, pozorišne i filmske predstave, smotre kulturno-zabavnog rada, književne večeri i dr.; njima su dostupne biblioteke, izložbe, televizijske i radio-emisije; oni i sami učestvuju u raznim sekcijama za kulturno-umetničku, zabavnu, sportsku i druge aktivnosti. Međutim, efekat svih ovih aktivnosti može, naročito iz rada sa vojnicima, ostati polovičan i nedovoljan i u vaspitnom i u zabavnom pogledu ako se one ne učine razumljivim, a za to su potrebne i takve mere kao što su predavanja i razgovori o umetnosti i pojedinim umetničkim delima na vojničkom univerzitetu i u odgovarajućim sekcijama, uvodni razgovori, koji će vojnike pripremiti za razumevanje pozorišne predstave, filma, muzičkog programa i sl., razgovori i diskusije o gledanoj predstavi ili filmu, pročitanoj knjizi, posećenoj izložbi, kao i o svemu onome što sami u sekcijama ostvaruju.

Posebno treba istaći vrednost muzike i pesme, jer ništa ne može tako oduševiti i poneti čoveka kao razumljiva i pristupačna muzika i pesma. One imaju ne samo estetsko i emotivno već i veoma snažno moralno-političko dejstvo na ljude. Zato su se muzika i pesma oduvek široko koristile ne samo u svečanim i radosnim momentima već i u teškim situacijama, koje traže izuzetne napore — u ratu, na teškom radu i sl. Pesma je bila stalni pratilac naših jedinica i boraca u toku NOB, ona to treba da bude i danas. Starešini ne može biti svejedno da li i šta njegova jedinica peva. Normalno je da svaka četa ima repertoar borbenih i drugih masovnih pesama i prvenstveni zadatak muzičkih i horskih sekcija je upravo u uvežbavanju takvog repertoara i da bude inicijator i osnovni nosilac masovne pesme u jedinici u svim prilikama.

Estetskom vaspitanju starešina znatno doprinosi i kulturno-zabavna aktivnost domova JNA i učešće u kulturno-zabavnoj delatnosti mesta u kome se nalazi jedinica.

Estetsko vaspitanje, prema tome, ima višestruku ulogu. Ono doprinosi da vojnici i starešine potpunije uoče i dožive prave vrednosti armijskog života i rada, čime se

stvara bolje raspoloženje, jača polet i oduševljenje u svakodnevnom rešavanju problema i izvršavanju zadataka, i na taj način doprinosi borbenoj spremnosti jedinice; njime se podstiče aktivnost i stvaralaštvo vojnih lica u oblikovanju toga života i rada, čime se postiže da u kasarnama buja stvaralački polet i oduševljenje; ono razvija plemenita osećanja i time doprinosi humanizaciji ličnosti; ono doprinosi razvijanju estetskog ukusa i estetske kulture i punijem uživanju u pravim estetskim vrednostima i stvaralaštvu, a time se postiže i svestraniji razvoj ličnosti.

OPŠTETEHNIČKO VASPITANJE

Pojam i značaj opštetehtničkog vaspitanja

Već je Marks u spajanju proizvodnog rada s nastavom i gimnastikom gledao „klicu vaspitanja u budućnosti“ i jedinu metodu izgrađivanja svestrano razvijenih ljudi. Iz toga se kasnije razvila ideja o opštetehtničkom vaspitanju i obrazovanju. Pod opštetehtničkim (politehtničkim) vaspitanjem danas se podrazumeva upoznavanje, teorijski i praktično, sa osnovnim principima procesa proizvodnje s onim što je zajedničko svim granama tehnike, što je iz te oblasti potrebno svakom čoveku bez obzira na struku, kao i razvijanje radnih navika u rukovanju jednostavnim sredstvima i oruđima. Ono nije stručno (profesionalno), već opšte obrazovanje, jer stručno tehničko obrazovanje poznaje samo s određenom tehničkom granom ili specijalnošću i osposobljava za određenu profesiju. Opštetehtničko vaspitanje znači najtešnje povezivanje vaspitanja i obrazovanja sa životom, sa potrebama i razvikom društva.

Nužnost opštetehtničkog vaspitanja u našoj armiji nameću društveni, vojni i vaspitni razlozi. Savremeno doba je doba visoko razvijene tehnike, a tom raznovrsnom tehnikom i u proizvodnji, i u vojnoj delatnosti, i u svakodnevnom životu treba da rukuje i upravlja čovek, za šta mu je potrebna sve šira opšta i tehnička kultura. Savremena

vojna tehnika, naoružanje i oprema da bi bili efikasno upotrebljeni u odbrani zemlje i da bi se uspešno suprotstavili tehničari neprijatelja, zahteva sve šire tehničko i opštetehničko obrazovanje svih pripadnika Armije i svih građana.

Značaj opštetehničkog vaspitanja je u tome što povezivanjem teorije s praksom priprema za život, olakšava stručno osposobljavanje i promenu specijalnosti, doprinosi smanjenju jaza između umnog i fizičkog rada, navikava na rad, neguje radnu kulturu i razvija tehničko mišljenje i preko svega toga snažno utiče na vaspitanike.

Zadaci opštetehničkog vaspitanja

Zadaci opštetehničkog vaspitanja su: a) teorijsko i praktično upoznavanje sa osnovama tehnike i njene primene u praksi; b) osposobljavanje za samostalno primenjivanje teorijskih znanja u praksi uz istovremeno razvijanje elementarnih tehničkih navika i tehničke kulture; c) razvijanje stvaralačkog tehničkog mišljenja i d) razvijanje ljubavi prema tehnici i radu opšte (i fizičkom i intelektualnom), navikavanje na rad u kolektivu i uporedo s tim moralno vaspitanje.

Opštetehničko vaspitanje će ostvariti ove zadatke ako je svestrano — ako obuhvata ono zajedničko u svim granama tehnike, ako je masovno i ako je neprekidno — ako traje u toku čitavog čovekovog života.

Ako se navedeni zadaci uporede sa zadacima intelektualnog, moralnog, fizičkog i estetskog vaspitanja, postaje očevidno da opštetehničko vaspitanje obuhvata neke aspekte intelektualnog (znanja, veštine i navike, sposobnosti), moralnog (odnosa prema radu i imovini, međusobni odnosi, voljne i karakterne osobine), fizičkog (fizička aktivnost) i estetskog (estetska strana radne kulture) vaspitanja. Prema tome, opštetehničko vaspitanje ne predstavlja neku posebnu stranu vaspitanja svestrane ličnosti, već izražava za socijalističko društvo i Armiju veoma značajan zahtev u pogledu obrazovanja i vaspitanja, tj. zahteva povezivanje celokupne vaspitno-obrazovne delatnosti sa potreba-

ma i praksom društvene i armijske izgradnje i za izgrađivanjem pravilnog odnosa prema fizičkom i umnom radu. Zato je opravdano istaći princip da opštetehtničko vaspitanje mora biti elemenat svih strana vaspitanja.

Realizacija zadataka opštetehtničkog vaspitanja

Opštetehtničko vaspitanje u našem društvu i Armiji su tesno povezani i međusobno se dopunjavaju. Opštetehtničko vaspitanje u društvu olakšava osposobljavanje vojnih lica u Armiji za vojnu delatnost, a ono u Armiji doprinosi daljem opštetehtničkom osposobljavanju građana. Zbog toga je naša armija zainteresovana za opštetehtničko vaspitanje omladine i građana, te ga na razne načine pomaže (materijalno, kadrovski i sl.).

Opštetehtničko vaspitanje u Armiji postaje sve značajnije zbog činjenice da se Armija iz dana u dan popunjava sve raznovrsnijom i modernijom tehnikom, naoružanjem i opremom, što se odražava i na vojnu delatnost uopšte. Tehničko i opštetehtničko obrazovanje, dato u određenom obimu, neophodan je uslov osposobljavanja za tu delatnost.

Vojna delatnost ima svoju tehničku i društvenu stranu. Opštetehtnički princip u vojnom obrazovanju traži da svi pripadnici Armije ovladaju ne samo tehničkom (stručnom) stranom vojne delatnosti već da shvate i njenu društvenu stranu, a to znači da u potrebnoj meri upoznaju zakonitosti našeg društvenog razvitka i probleme izgradnje društva i Armije. Razume se da je obim tog upoznavanja različit za vojnike i starešine.

Vojno obrazovanje stručno osposobljava pripadnike Armije za konkretne funkcije (specijalnosti). U svojoj specijalnosti svako vojno lice mora biti stručnjak. Međutim, javljaju se potrebe za brzom promenom specijalnosti; razvoj naoružanja, tehnike i opreme nameće potrebu brzog ovladavanja novim sredstvima; treba se uspešno suprotstaviti neprijateljskom naoružanju i tehnici i parirati njegovim taktičkim dejstvima; treba vršiti taktičko prilagođavanje novim borbenim uslovima; valja se obezbediti od udesa i upropaštavanja naoružanja, tehnike i opreme itd.

Vojno vaspitanje i obrazovanje mora pripremati sva vojna lica za rešavanje takvih problema u delokrugu svoje funkcije, iz čega proizilazi potreba da sva vojna lica i praktično i, u nužnom obimu, teorijski ovladaju određenim tehničkim sredstvima, taktičkim dejstvima i sl.

Zato se traži da vojnik, pored majstorskog rukovanja, poznaje i osnovne principe dejstva i upotrebe pojedinih formacijskih tehničkih sredstava, kako bi, po potrebi, mogao lakše i brže ovladati novim sredstvima, a isto tako da zna i o drugim sredstvima onoliko koliko je to nužno da bi mogao da im sadejstvuje ili da im se suprotstavi. U procesu takvog obrazovanja razvija se i tehničko mišljenje i tehnička kultura.

Danas niko u Armiji ne može biti stručnjak za sve, pa ni starešina, a to nije ni potrebno. Ali se s pravom traži od svakog vojnog starešine da, u osnovnim crtama pored stručnog poznavanja svog roda, poznaje i sve ostale rodove i službe (njihove mogućnosti, načine upotrebe itd.) kako bi ih znao iskoristiti u borbenim dejstvima, dati im zadatke, organizovati sadejstvo i dr., a od svakog starešine službe da zna o svim rodovima i ostalim službama onoliko koliko mu je nužno da bi mogao da sagleda i uzme u obzir njihov uticaj na rad svoje službe i za uzajamno usklađivanje dejstva. Od svih starešina se traži da neprekidno prate razvoj tehnike i naoružanja, i kod nas i u svetu, i njihov uticaj na taktička dejstva. Ostvarenje ovih zahteva postiže se opštetehničkim vaspitanjem.

Zadaci opštetehničkog vaspitanja realizuju se, pre svega, u procesu celokupne nastave, a tome mogu doprijeti i druge aktivnosti (vannastavne i slobodne aktivnosti, aktivnosti klubova i domova i dr.). Veliki značaj u tom pogledu ima samoobrazovanje.

Vojna nastava je najvažnije područje opštetehničkog obrazovanja i vaspitanja, jer upravo preko nje vojna lica upoznaju i tehničku stranu vojne delatnosti i osposobljavaju se za nju. Obim i karakter opštetehničkog obrazovanja dati su nastavnim planom i programom, a pri njegovoj realizaciji se oslanja na ono opštetehničko obrazovanje i opštetehničku kulturu, stečene kroz prethodno opšte i stručno obrazovanje a ponekad i učešćem u radnom pro-

cesu, tim više što su osnovni elementi tehnike u proizvodnji i vojne tehnike u bitnim crtama podudarni. Da bi se opštetechničko obrazovanje moglo uspešno nastaviti, nužno je znati čime vaspitanici već raspolažu i odakle poći. No, pri rešavanju pitanja opštetechničkog obrazovanja i vaspitanja valja polaziti i od zahteva i potreba svog roda i zadataka koji se pred tim rodом postavljaju.

U vojnoj nastavi je izrazita praktična delatnost koja znači primenu i iskorištavanje onoga što se uči za rešavanje i izvršavanje zadataka u borbi uz upotrebu formacionog naoružanja i raznih tehničkih sredstava. U nekim specijalnostima to je čak spajanje učenja sa neposrednim proizvodnim radom. Dakle, u vojnoj nastavi se radi o spajanju učenja sa neposrednom praktičnom delatnošću.

Međutim, praktičan rad može imati uskoznanatski karakter i predstavljati običan manuelizam, a u vojnoj nastavi treba da ima opštetechnički smisao i karakter. Praktična delatnost u nastavi ima opštetechnički karakter samo pod uslovom da su vaspitanicima jasni smisao i tok procesa delatnosti, da je ovladavanje veštinama i navikama prožeto aktivnim umnim radom, da se zasniva na svesnoj primeni znanja pri rešavanju konkretnih problema koje proces delatnosti nameće, da sadrži elemente stvaralaštva, a ne sme da se svodi samo na mehaničko uvežbavanje radnih pokreta i operacija.

Prema tome, vojna nastava pruža velike mogućnosti za opštetechničko obrazovanje i vaspitanje vojnih lica, a realizacija tih mogućnosti zavisi od starešina koji tu nastavu organizuju i izvode. Iskorištavanjem ovih mogućnosti istovremeno se otklanja i opasnost od verbalizma, formalizma i besplodnog prakticisma.

Opštetechničkom obrazovanju i vaspitanju vojnih lica doprinose i razni oblici vannastavnih i slobodnih aktivnosti koje organizuju vojnički i pitomački klubovi, domovi i odbori za slobodne aktivnosti, kao što su: rad u tehničkim sekcijama i klubovima tehnike, posete izložbama tehnike, fabrikama, centralama i dr., praćenje popularne naučnotehničke literature, predavanja o pojedinim pitanjima iz oblasti nauke i tehnike na vojničkom univer-

zitetu, u klubu, domu ili prilikom posete, prikazivanje naučnopopularnih filmova itd.

Samoobrazovanje je od posebnog značaja za opšte-tehničko obrazovanje starešina, ali će i kod vojnika dobijati sve više na značaju. Brzi razvoj vojne misli i vojne tehnike postavljaju sve nove i veće zahteve pred vojnu delatnost i pred vojnu nastavu. Starešina može uspešno odgovoriti svojim obavezama jedino ako neprekidno i sistematski prati sve te naučne i tehničke novine i ako sagledava njihov odraz na proces pripremanja za borbu poverenog mu ljudstva i jedinice.